

КНИГА

Юрий Серебрянский

О ВКУСНОЙ
И ЗДОРОВОЙ
КАЗАХСТАНСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ

ДӘМДІ ДЕ ПАЙДАЛЫ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
ӘДЕБИЕТ ЖАЙЛЫ

КІТАП

Юрий Серебрянский

**КНИГА О ВКУСНОЙ
И ЗДОРОВОЙ КАЗАХСТАНСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ**

**ДӘМДІ ДЕ ПАЙДАЛЫ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӘДЕБИЕТ
ЖАЙЛЫ КІТАП**

SOROS.KZ

Книга подготовлена при финансовой поддержке Фонда Сорос-Казахстан. Точка зрения авторов, отраженная в данной книге, может не совпадать с точкой зрения Фонда Сорос-Казахстан.

Ответственность за факты, сведения, суждения и выводы, содержащиеся в публикации, несут авторы.

Кітап Сорос-Қазақстан қорының қаржылық қолдауымен дайындалды. Жарияланым мазмұнында авторлардың пікірі көрініс тапқан, сәйкесінше Сорос-Қазақстан қорының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жариялымдағы мәліметтер, фактілер мен қорытындылар үшін жауапкершілік авторлардың еншісінде

УДК 821.512.122.0
ББК 83.3 (5 КАЗ.)
С 32

Книга о вкусной и здоровой казахстанской литературе. Дәмді де пайдалы қазақстандық әдебиет жайлы кітап. – Алматы, 2020. – 0000 стр.

ISBN 978-601-06-6741-9

Сборник эссе о казахстанской литературе периода независимости. В интервью известному казахстанскому писателю Юрию Серебрянскому герои событий, победители литературных конкурсов, проводившихся Фондом Сорос - Казахстан с 1997 года рассказывают о том, как сложилась их творческая судьба, вычерчивая линию развития современной казахстанской литературы. Книга издана на русском и казахском языках. Для широкого круга читателей.

Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақстандық әдебиет туралы эсселер жинағы. Белгілі қазақстандық жазушы Юрий Серебрянскиймен әңгіме барысында оқиға кейіпкерлері Сорос - Қазақстан қоры 1997 жылдан бері өткізіп келген әдеби байқаулардың жеңімпаздары, өздерінің жеке шығармашылығы қалай дамығаны туралы әңгімелейді, заманауи қазақстандық әдебиеттің дамуын алдыңғы қатарға шығарады. Кітап орыс және қазақ тілдерінде жарық көрді. Жалпы оқырман қауымға арналған.

18+

Алматы, 2020 год.

*Перевод / Қазақ тіліне аударған Балнұр Қызырбекқызы .
Корректоры / Коректорлары Екатерина Петрикова,
Анар Кابدүллина. Иллюстратор / Иллюстраторы Артём
Калюжный.*

УДК 821.512.122.0
ББК 83.3 (5 КАЗ.)

Книга издана при поддержке Фонда Сорос-Казахстан.
Кітап Сорос-Қазақстан қорының қолдауымен жарық көрді.

ISBN 978-601-06-6741-9

*Самое время
написать об этом*

*Тілге тиек етудің
дер сәті*

ОГЛАВЛЕНИЕ

12	Глава 1. Алматинский перекрёсток Девяностые
22	Глава 2. Про Гулю Королеву и рождение легенд
32	Глава 3. Две литературы или даже больше
39	Глава 4. Автограф Двухтысячные
45	Глава 5. Современный казахстанский роман
54	Глава 6. Pink Floyd
58	Глава 7. Цветы, книги и гранты
64	Глава 8. Центр современного искусства. Путь фараонов
72	Глава 9. Слова и музыка

77	Глава 10. Переезд
84	Глава 11. Столичное
89	Глава 12. «Тамыр»
95	Глава 13. Периодические издания Десятые
101	Глава 14. К открытому обществу
106	Глава 15. Drama.KZ
112	Глава 16. Жумагулов / Жумагул
114	Глава 17. СОЗ
117	Глава 18. Вместо заключения

Дорогие друзья!

Эта книга, написанная замечательным казахстанским автором Юрием Серебрянским, погружает нас в события, которые происходили за кулисами официальной, государственной культуры в течение последних тридцати лет. В сложные 90-е, полные неопределённости, но когда в воздухе витал некий дух свободы и надежды, в начало 2000-х, с их головокружением от лёгких нефтяных денег и началом давления на эту самую свободу, в 2010-е, когда от свободы остались лишь крохи, а на место надежды пришла раздражённая усталость.

В 90-х политика государства в области культуры была логично направлена на изучение и восстановление утерянного за советский период историко-культурного наследия страны. В начале 2000-х появилась программа «Культурное наследие». Однако программ, направленных на развитие современной культуры, искусства, литературы, к сожалению, не появилось. Юрий пишет: *«От действительно богатой и самобытной, впрочем, как и у любого народа, культуры, на вооружение был взят только яркий задник сцены, на котором понятный и близкий власти социализм перемешался в красках с псевдонародничеством... Казахстан предстал миру в меховой накидке, с домброй и охотничьим ястребом на предплечье. Любое современное искусство оставалось маргинальным. А теперь я изменю это предложение безо всякой потери смысла — любое современное искусство остаётся маргинальным»*. И эта цитата очень точно отражает ситуацию. Реставрируя прошлое, возвращая ценность великим писателям и философам ушедших эпох, государство не позаботилось о настоящем, которое станет наследием для будущих поколений. Не было программ, направленных на развитие современной литературы и искусства, на развитие авторов и художников, работающих с современными форматами, отражающих в своих работах не прошлое, а настоящее — современные процессы, страну, в которой они живут.

Собственно, этот пробел постарались восполнить независимые доноры. С момента своего появления в 1997 году Программа по культуре Фонда Сорос - Казахстан была направлена на развитие современного искусства и литературы, поддерживая проекты, связанные с экспериментом и новейшими инструментами, продвигая новые имена на международных площадках. Литературная школа «Мусагет», Центр современного искусства Сорос - Алматы помогли появиться целой плеяде авторов и художников, которые без какой-либо цензуры обращались к прошлому, настоящему и будущему, используя новый язык и новые технологии. Это было главной целью программы — создать пространство, в котором стало бы возможным свободное развитие художественного процесса, свободной мысли. Мне хочется верить, что Фонд внёс значительный вклад в процессы, которые привели к тому, что сейчас работы наших художников входят в коллекции крупных мировых музеев, а наши писатели выигрывают международные литературные конкурсы. В принципе, Фонд продолжает поддерживать культуру и сейчас, не в прежнем объёме, но развитие свободной, современной мысли по-прежнему остаётся в повестке Фонда. Потому что, закончу своё обращение к вам также словами Юрия Серебрянского: «Именно культура, дай ей шанс, могла бы попытаться вытянуть ситуацию».

Желаю вам приятного прочтения.

*Аида Айдаркулова,
Председатель правления
Фонда Сорос - Казахстан*

В школе я мечтал стать журналистом. Честно говоря, всё мое знакомство с журналистами свелось к собеседованию на позицию радиоведущего, где я пожал руку одному гуру — автору программы, в которой транслировались в эфир целые альбомы, от классического рока до техно, а он предварял музыку рассказом о группе. Собеседование проводил тоже он. На третьей минуте разговора даже мне стало ясно, что невнятное сбивчивое бормотание — не для радио. И всё же я сказал родителям после выпуска из школы в 1993 году, что хочу попробовать поступить на журналистский факультет. Помню доводы моих родителей — стабильных советских инженеров, отец теперь занимался частным бизнесом, мать — индивидуальной трудовой деятельностью, как принято это называть. Так я стал химиком, а потом и экологом, а потом пробрался в корреспонденты газеты «Экологический курьер». На это ушло десять лет. «Казахстан — утилитарное государство, здесь торгуют, добывают нефть и торгуют добытой нефтью, думай», — говорили родители. Сами они выбрали выживать. Или этот выбор им навязали? Или его попросту не было. «Казахстан — утилитарное государство, с культурой здесь туго». Так обычно говорили мои друзья перед тем как эмигрировать в Россию, Болгарию, Западную Европу, США, Австралию, повсюду.

Потом что-то заставляло их возвращаться и снова уезжать, потом я и сам стал таким как они. Не то чтобы мы уезжали с обидой на невозможность выполнения некой высокой культурной миссии в своей стране. Нет, мы все оказались частными случаями невостребованности. Тем не менее, о важности развития культуры громко заявляло государство с самого момента провозглашения независимости, принимались какие-то программы. Но волна национального возрождения казахов и казахской культуры была так естественна, что сносила все остальные некрепкие постройки или превращала их в островки. От действительно богатой и самобытной, впрочем, как и у любого народа, культуры, на вооружение был взят только яркий задник сцены, на котором понятный и близкий власти соцреализм перемешался в красках с псевдонародничеством.

Казахстан предстал миру в меховой накидке, с думброй и охотничьим ястребом на предплечье. Любое современное искусство оставалось маргинальным. А теперь я изменю это предложение безо всякой потери смысла — любое современное искусство остаётся маргинальным. И еще добавлю — Казахстан — утилитарное государство. Мы торгуем нефтью, даже если она становится всё дешевле.

Перефразируя и смягчая строку Бродского — из уехавших отсюда можно составить город. И раскинуть карту, на которой живут эти самые уехавшие, плодотворно участвуя в культурной жизни там. Номадизм — валюта, которую Казахстану впору экспортировать в эпоху глобализации, а постглобализация что? Снова невозвращение.

Кто захочет и готов проводить параллели между потерей культуры чтения и культуры театра в двухтысячных и погромами в сёлах Кордая в конце десятых?

Несмотря на лозунги и заявления, Казахстан становится всего лишь ещё одной страной, наступающей на те же самые грабли, когда государство делает выбор в пользу сильно перегретого патриотизма.

Именно культура, дай ей шанс, могла бы попытаться вытянуть ситуацию.

Уличный активизм художников в конце 2019 года под лозунгом «От правды не убежишь», укладывающийся в государственную масштабную кампанию по борьбе с коррупцией, испугал государство до истерики арестов и невозможности чётко сформулировать обвинение. Казахская литература как неотъемлемая часть искусства маргинализирована не меньше остальных жанров. Публикации за рубежом — единичные.

Как заметил один из героев этой книги, невозможно определить, насколько литературные конкурсы, в том числе и конкурсы Фонда Сорос – Казахстан, вмешательство или невмешательство государства повлияли на литературу периода независимости в целом и к чему это приведёт, но для отдельных персоналий всё это, без сомнения, имело значение.

Моя задача — рассказать о людях, и я определённо субъективен и выборочен, как и любой автор на моём месте.

ГЛАВА 1.

АЛМАТИНСКИЙ ПЕРЕКРЁСТОК

Пятое декабря две тысячи восьмого года, пасмурный зимний полдень, пар изо рта. Двор многоэтажки на углу улицы Софьи Ковалевской и проспекта Абая, сохранившего своё название и по сей день. Софья Ковалевская продержится ещё какое-то время, прежде чем её переименуют, дав имя композитора Нургисы Тлендиева. Что гораздо органичнее той квартире, о которой пойдёт речь дальше. Перекрёсток поэзии и музыки, прозы и революции. Никаких слов назидания, и лучшие слова назидания, которые я слышал, — внимательный, пронизывающий весёлый взгляд. Пятого декабря ушла Ольга Маркова, человек, о котором после смерти скажут больше, чем при жизни. Двор многоэтажки так и остался серым, с разбитым асфальтом, выкорчеванными бетонными арыками сразу за массивной аркой, за продуктовыми магазинами первого этажа. Фасадом дом выходит на проспект Абая, а значит, и вид из квартиры в весенний день прекрасен. Цветущие

ветки дотягиваются до четвёртого этажа, и читающий лекцию (с цитатами на немецком — Гёте и французском — Бодлера) Жанат Баймухаметов то и дело оглядывается туда, заставляя всех собравшихся делать то же самое. Там мерно гудят машины.

Ольга Борисовна будет ждать после лекции, сидя во главе стола, на котором чай и печенье, — простая писательская реальность, идеально подходящая для бесед. Балансируя на ребре выкорчеванного арычного блока, я выдыхаю пар и вспоминаю эти встречи. Рядом, опустив головы, как вороны на снегу, стоят, стоят мои друзья и просто знакомые — ученики Ольги Марковой, окончившие или не успевшие окончить литературные курсы «Мусажета» в разные годы. Привет, привет. У большинства в глазах — если получается поймать глаза, — растерянность. Кто-то прячет её за рутинной механических действий — «Идём, провожу».

Дверь то и дело открывается, тяжело хлопая ограничителем. Никто не верил, что всё закончится внезапно, в пасмурный зимний день. Ольга Борисовна Маркова, сорок четыре. Никто не был готов. Столько планов, столько сделано, книги, ученики, встречи. Квартира многоэтажного дома в начале девяностых, когда был организован Общественный фонд «Мусажет», стала центром притяжения алматинских «молодых» литераторов, а потом и не только алматинских. Квартира эта стала известна далеко за пределами Казахстана раньше, чем Казахстан, смею утверждать, стал известен за своими пределами. Любой из талантливых многочисленных учеников Ольги Марковой вспомнит о годах «Мусажета» гораздо глубже и ярче меня. Мне удалось захватить, увы, последний год жизни этого странного мира, как и последний год жизни его хозяйки. Я вправе только привести сухие факты о деятельности Фонда, вот они ниже:

— организованный в 1993 году, Фонд стал инициатором проведения литературных «Мастер-классов» — трижды в год для алматинских авторов и раз в году для авторов со всего Казахстана, обеспечивая им проезд и проживание. Тогда же, в 1993, появился и первый номер литературного журнала Фонда, «Аполлиария», регулярного издания, выходившего до конца 2008 года. Издавалась и книжная серия, проводились детский творческий конкурс и поэтический конкурс «Магия

твёрдых форм и свободы». Своеобразное название говорило о настоящей свободе поэтов — участников и конкурса — и публикаций в журнале. То есть буквально публиковались верлибры, хокку и свободный стих, что для провинциального Казахстана с его закатом официальной литературы соцреализма выглядело прорывом. Впрочем, прорывом это выглядело для того круга причастных, которые слушали мастера, преподавателей, друг друга. Надо представить себе Казахстан девяностых, с его биржами, видеосалонами, стихийными рынками и очередями, момент, когда поколение советских людей перековывалось или спивалось, уезжало или приобретало стартовые капиталы, но никак не интересовалось литературой, тем более современной. Если люди и хватались за книги, то это была или классика — чтобы не сойти с ума, или детективы, по той же причине.

В «Мусает» приезжали критики, писатели и поэты из разных стран для того, чтобы провести встречи и мастер-классы слушателям. В основном представлявшие и представляющие с успехом сегодня современную русскую литературу (все занятия Фонда велись на русском) — Сергей Чупринин, Евгений Абдуллаев, Дмитрий Кузьмин, Леонид Бахнов. Иногда бывали и гости из-за рубежа, американка Бренда Фланаган, чья книга «Островитянки» о жизни на далеком Тринидаде была даже переведена Фондом и позже издана в Казахстане. Тринидад и Казахстан казались очень схожи, при том, что один — небольшой остров, другой — огромная территория. Ольгу Маркову такие различия не смущали, она показывала ученикам жизнь без границ, не учила, а именно показывала, и ученики многое поняли правильно. Впрочем, ей, конечно, помогали. Любовь Туниянц, Аслан Жаксылыков, Виктор Бадиков, Галина Булгакова, Жанат Баймухамедов...

Почти год после ухода Ольги Марковой выпускники литературного «Мастер-класса», мусаетовцы, занимались архивом Фонда и пребывали в достаточном смятении. Выяснилось, что очень многое было сосредоточено в руках самой Ольги Борисовны. Существовали два литературных объединения, связанных с Фондом, — сайт «Дети Мусаета», где продолжалось виртуальное общение выпускников, обсуждение написанного и публиковались новости, и «Среднеазиатский литературный фронт», состоявший из выпускников разных лет, возглавляемый

Михаилом Земсковым, участники — Илья Одегов, Елена Тикунова, Альфия Макаримова, Дина Курмангалиева, Дина Махметова, Дмитрий Березовский, Оксана Трутнева, Наталья Бутенко, Ольга Передеро, Рината Галеева, Тимур Исалиев, Ксения Рогожникова.

«Литфронт» активно проводил полуподпольные литературные мероприятия, самым громким из которых был поэтический слэм — «Поэтические бои без правил» в помещении театра «Арт и Шок», в том самом подвале, с неповторимой аурой и трубами на потолке, где были сыграны главные спектакли театра первого периода — Back in USSR, «Гагарин», «Клоуны». Я упоминаю об этом, потому что, во-первых, аудитория театра тесно пересекалась с «литературной тусовкой», во-вторых, актёры, они же и руководство, всегда поддерживало начинания литераторов, как и продолжает это делать уже и на «новой сцене» театра.

Можно представить себе всегда «чёрное» помещение театра, битком набитое людьми всех возрастов, жюри, в составе которого заседали и Вероника Насальская, директор театра, и Любовь Туниянц, одна из преподавателей и лучшая подруга Ольги Марковой, Виктор Бадиков, известный литературный критик, академический человек, ставший «мостом» между литераторами условно советского периода, членами Союза писателей Казахстана и молодыми поэтами и прозаиками, державшимися очень независимо, но, тем не менее, признания «профессионального» сообщества не гнушавшимися никогда. В нескольких интервью того периода всплывала мысль, что именно «профессиональных» маркированных ориентиров новым литераторам не хватало для обретения аудитории. Как показал прошедший период времени, это оказалось ложной надеждой, публике не важны были эти профессиональные маркеры, перед публикой все оказались равны. Она оставалась равнодушна, но вокруг слэма уже сложилась целая тусовка собиравшихся победить в конкурсе. За кулисами театра участники расхаживались, репетируя свои стихи и артистические жесты (оценивалось не только качество текста, но и подача, зрители тоже голосовали). Громогласный Володя Воронцов со своим текстом про муэдзина, только что вернувшийся из Тибета и пропитанный им насквозь «Лысый гималайский череп»

Илья Одегов, декадентствующая Оля Передеро, высокий, похожий на Бананана из «Ассы», Гали Катин (победитель, не состоявший в «Литфронте», что, несомненно, подтверждает непредвзятость судейства), «летающая» Ксения Рогожникова в акварельном платье. Контрастные искренние образы настоящих поэтов, пытающихся найти дорогу своим стихам к новой публике. Под конец чтений, в третьем раунде, атмосфера внутри театра раскалялась и, казалось, стены отливала огнём, или же это руководил действием с пульта мастер по свету? Ваш покорный слуга пробовал себя под псевдонимом «Либертино звездопоп» и был искренне рад, когда Владимир Воронцов вскользь заметил, что мои стихи понравились Бадикову.

Апофеозом стал суперфинал слэма. Проходил он в ночном клубе, переоборудованном из актового зала «Общества слепых». Помещение, в три раза превышавшее размерами малую сцену «Арт и Шока», заполнилось людьми, купившими билеты (!), что в дальнейшем всегда удивляло московских гостей, обращавших внимание на то, что там билеты на такие «сомнительные шоу» не продаются. Сложившаяся литературно-поэтическая тусовка, как окрестили её в прессе, требовала чего-то, что сформулировать было невозможно. Услышать со сцены откровенные прямые высказывания вместо обычных манерных рифм для некоторых оказалось так важно, что назрела необходимость поэтического семинара, да и прозаического, открылось, что прозаики из «Литфронта» публикуются в России и за рубежом, бывают за границей по литературным делам. По рукам ходили экземпляры «Аполлинария». Это вдохновляло.

Уход Ольги Борисовны Марковой на время поверг в смятение некоторых участников процесса. Но в конце лета 2009 года, при поддержке издательства, предоставившего собственные офисы, костяком «Литфронта», со своей стороны вдохновлённого количеством сочувствующих, решено было продолжить, а точнее, как оказалось, начать. Занять место Ольги Марковой было никому не под силу. Обязанности распределили. Так на карте города появилась новая, никем и нигде не зарегистрированная организация — Открытая Литературная Школа Алматы, ОЛША. Оценить, насколько она была безразлична официальному миру — не только литературы, но и власти,

— можно, указав именно на то, что организация долгое время оставалась никак не оформленной. Периодически сотрудничая и с государственными институтами, и с коммерческими, указывая на существование ОЛША в интервью, она не вызывала интереса, что, на мой взгляд, является несомненным плюсом в развитии, в первые годы, когда складывалось расписание и ученики набирались преподавательского опыта, школе пришлось нелегко, но творческого куража было и остаётся не занимать.

Семинар прозы, поэзии, литературной критики, драматургии курировали выпускники «Мусагета», а для ведения лекций приглашались преподаватели, сотрудничавшие с Фондом, друзья и соратники Ольги Марковой. Дальше всё шло по-настоящему — расписание, дисциплинарные взыскания, защита дипломных работ. За десять лет ОЛША прошла путь от «комнатной» инициативы до российской награды за вклад в сохранение русского языка за пределами России, специального приза «Русской премии», получил который директор ОЛША Михаил Земсков, автор, чья линия в казахстанской литературе яркая и показательная.

Выпускник «Мусагета» и сценарного факультета ВГИКа начинал с короткой прозы и драматургии, постепенно подбираясь к романам, тема которых, что не редкость для авторов-выпускников «Мастер-класса», не совсем казахстанская. Этому во многом способствовала Ольга Маркова, как мне кажется, встраиваясь и встраивая слушателей в космополитичную карту мира, где важнейшей, впрочем, составляющей была российская и русская литература, но далеко не только она. Причём над «Мусагетом» не витал дух провинциализма, которым за версту веяло от страниц журнала «Простор», к примеру. Мастера, приезжавшие из России, вели себя со слушателями, как бы признавая определённое отдельное течение, готовые вникать в тематику рассказов и стихотворений. Вспоминается вечерняя встреча в квартире Фонда с настоящим буддийским монахом, непонятно как попавшим в Алматы и оказавшимся на перекрёстке Абая — Софьи Ковалевской. Мы пили тот самый чай с конфетами, никаких блюд, и стол, как обычно, казался совершенно уместным именно таким. Я опоздал, возможно, все уже побеседовали, и застал тишину

и взгляды монаха и Ольги Борисовны — одинаково лучистые глаза.

Фонд Бориса Ельцина, опираясь на инициативу и невероятную трудоспособность Сергея Филатова, начал проводить в подмосковных Липках фестиваль молодых писателей России, который быстро перерос в фестиваль молодых писателей России и зарубежья. Четыре дня интенсивного погружения в литературную среду с участием сверстников и, самое главное, видных российских писателей и критиков. Михаил Земсков стал одним из первых участников, как и другие казахстанские авторы, последовали несколько публикаций его прозы в журналах «Дружба народов», «Октябрь» и два романа, «Перигей» и «Сектант», выпущенные в российском издательстве без скидок на географию автора. Временный отъезд в Москву вместе с супругой, поэтессой Ксенией Рогожниковой, и возвращение в Алматы.

Однажды мы встретились на остановке маршруток в октябре, серое московское небо и долгая поездка в трясущемся метро до одного из спальных районов. Пока мы ехали, сидя рядом, рассматривая людей, чего не принято делать в Москве и что совершенно нормально для Алматы, я вспоминал Мишину дачу, лето, когда его постиг небывалый урожай груш и друзьям пришлось прийти на помощь. Московский быт съёмной квартиры, «Наше» радио, специфическое расписание — одна поездка в день. Совершенно другая реальность, в том числе и литературная. Думаю, он вполне мог бы вписаться и в неё...

Ваша поездка, или отъезд в Москву, как ты сейчас это видишь?

С одной стороны, до сих пор трудно глобальную оценку дать по каким-то критериям: чего хотели добиться, чего добились и что стало результатом? Столько важных вещей произошло в жизни и мировосприятии, что эта поездка уже как-то не имеет большого значения. С точки зрения литературных результатов оцениваю её гораздо в меньшей степени, чем, например, то, что там, в Москве, увлекся йогой и восточными учениями, много чего узнал и посетил на эту тему. Это более важный результат. А в литературном плане — расширение кругозора, встречи, события, это было самым главным, какие-то ожидания в плане литературной карьеры

были с одной стороны наивными, с другой стороны я и сам как-то не очень разумно распорядился теми возможностями, которые там в определённый момент открывались. По разным другим причинам, не связанным с литературой. Так произошло просто. Если в целом оценивать, всё случилось так, как должно было, и всё нормально. Нет больших разочарований или гордости за достижения. Вышли как раз за этот период две книги в Москве, ну, хорошо, считаю — это вполне закономерно.

Мы говорили с Михаилом в феврале 2020 года, когда очередной учебный год в ОЛША был в самом разгаре.

Сколько времени еще продлится поддержка русскоязычных проектов — эта поддержка и так была небольшой, будет ли это сильно замечено в обществе?

По проектам Литшколы основная поддержка шла от «Шеврона». От других компаний, к кому мы ни обращались, — поддержки никакой не было. Единственное, акимат помогал два года, но это тоже была история. Закончилось тем, что мы сказали, что больше не будем с акиматом сотрудничать. С такими-то проблемами.

О казахстанской литературе:

Не думаю, что за эти двадцать пять лет литература могла как-то изменить общество здесь, как раньше бывало, что литература в некоторых странах меняла что-то за определённый, короткий период. Но, с другой стороны, и в мире это всё реже происходит, гораздо важнее, что один какой-то текст, одно стихотворение поменяло жизнь автора, а он потом уже повлиял на ситуацию. Но этого мы никогда не знаем, и хронологически уложить это в какой-то срок невозможно.

Что ждёт в ближайшем будущем ОЛША, да и в целом казахстанскую литературу, извини за такой пафосный вопрос... Ты оптимист в этом отношении?

В обозримом будущем пяти-шести лет всё будет продолжаться, но, с другой стороны, сами понятия оптимизма и пессимизма настолько неуместны, сейчас так

всё быстро меняется! Информационное поле — оно влияет на события и все в гораздо большем взаимодействии, все факторы, все причины-следствия, если раньше появлялась причина, а следствие через год, то сейчас, грубо говоря, всё сократилось до нескольких недель. Остаётся быть реалистом и принимать, как есть. Такое вот моё внутреннее ощущение.

Можешь ли вспомнить себя мусагетовского?

Тогда как раз наоборот, очень болел за то, чтобы всё было правильно в моём представлении, гораздо сильнее всё делил на белое и чёрное, позитивные, негативные изменения, запоздалый юношеский максимализм во многих вещах и проще представления о ценностях.

Отношение российской литературы к казахстанской, к тому, что происходит в Казахстане, поменялось с твоей первой поездки на «Липки» в 2005?

Мне кажется, очень всё поменялось за это время, в первую очередь благодаря тому, что изменилось многое в самой литературной жизни и среде российской. Там все литературные процессы идут гораздо активнее, чем у нас, и событий происходит гораздо больше. Развитие идёт значительно быстрее и по разным направлениям. Там стали гораздо более важными те процессы, которые уже казахстанскую литературу, как и авторов других республик, ранее входивших в СССР, не касаются — эта литература стала для них гораздо менее значимой, чем она была лет 15 назад. И на которую возлагались какие-то надежды. Очень много произошло — война с Грузией и «Крымнаш», протесты... Мы из этого всего вылетели и стали неактуальными. С другой стороны, сами литературы постсоветских стран мало что сделали, чтобы продолжать вызывать какой-то интерес в России. Интересно, например, что как раз после событий в Грузии более актуальными стали книги, написанные в Грузии после войны, — получили отклик в России, хотя и были написаны с другой позиции.

Если не интерес со стороны российской литературы, что делать авторам, которые здесь пишут?

Олег Павлов сказал, что литература — это служение, надо служить, а остальное Бог даст. Не знаю, как насчет Бога, я человек не православный, но мне эта позиция духовно близка. Думать о том, что ты можешь дать, а не что могут дать тебе.

ДЕВЯНОСТЫЕ

Алматы начала девяностых, тогда еще Алма-Ата, вспоминается как большая, оклеенная объявлениями по продаже квартир рыночная площадь средневекового города, только без средневекового антуража — замков, ратуш, только сразу проступившие в реальность неумытые здания из розового ракушечника. Почему-то вспоминаются в основном фонтаны с солнечными брызгами, в которых купаются те, кто пока так ничего и не понял. Впереди большое переселение в Акмолу, опустение городов и потеря внимания не только к литературе, но и культуре вообще, замороженность афишами и упаковками заграничной цивилизации, моментально сделавшая маргиналами всех, кто продолжал писать практически на всех уровнях. Именно это маргинальное сообщество, никаким сообществом не являвшееся, и оказалось в фокусе первого литературного конкурса независимого государства.

ГЛАВА 2.

ПРО ГУЛЮ КОРОЛЕВУ И РОЖДЕНИЕ ЛЕГЕНД

Так случилось, что среди персоналий, победивших в первом литературном конкурсе Фонда Сорос - Казахстан, проводившимся в 1996 году, чуть было не оказался вымышленный персонаж, о котором мне рассказали в ходе интервью сразу двое участников. Родился миф, вполне достойный того, чтобы быть в книге. В феврале 2020 мы встретились с казахстанской писательницей Лилей Калаус недалеко от её квартиры в том центре Алматы, где предпочитали селиться казахстанские писатели и литературные деятели, количество табличек на стенах многоэтажных домов может даже претендовать на проведение отдельной экскурсии, если бы кому-то пришла в голову идея провести такую. Мы давно знакомы, и, готовясь к встрече, я думал о том, что кто, как не Лиля, может рассказать и о самом первом литературном конкурсе в истории независимого Казахстана, и о своём журнале «Книголюб», и о той литературной тусовке, которая вокруг журнала сложилась.

В общем, зная Лилины ораторские способности, я рассчитывал на богатый материал.

— Что касается фонда Сорос - Казахстан, в то время как мы начали проект «Книголюба», программа Фонда «Культура и искусство» как раз сворачивалась, собственно, я и была последним координатором этой программы Фонда. Проработала чуть меньше года. Сначала моим начальником был Мурат Ауэзов, потом Дариуш Зиток.

Самое главное и самое драгоценное моё участие — это, конечно, литературный конкурс Фонда Сорос - Казахстан «Дебют» 1996 года. Это, конечно, была феерическая история, абсолютно удивительная для меня, большой шаг вперед. Для меня. Хотя человечество даже не чихнуло. Мы с подругой-однокурсницей несколько лет писали роман о городских вампирах, алматинский роман. Это было такое увлекательное дело, и психотерапия, и дружеское общение, и попойки, и эксперименты, и по ходу мы учились, конечно, сами не замечая того. В итоге получился такой бесформенный, огромный кусок, в котором не было толком ни начала, ни конца, какие-то ответвления. Мы всё время были в работе. И тут параллельно были мужья, друзья, дети пошли, ну, в общем, жизнь шла. Была даже обратная связь, потому что я всё время таскала этот роман рукописный по разным добрым людям, и все говорили: «Вау, как здорово!»

Такой вот диссидентский подход, самодеятельность. Нам-то большего хотелось, конечно. И тут вдруг в 1995 году выходит это объявление о том, что Фонд собирается проводить такой конкурс. Не помню, как оно попало мне на глаза, врать не стану.

Я подруге звоню, вот — смотри! Она говорит — ну, у нас же всё не дописано, не доделано... И мы начали спешно доделывать, ни черта не доделали, и уже сроки подходят, я говорю: ну, что, тогда всё! Она предлагает — давай вытащим кусочек. И мы вытащили одну сюжетную линию, уже достаточно прописанную. Почистили слегка и отправили. Но когда мы её отправляли, мы, конечно, трусили ужасно, и решили, что надо придумать какой-то псевдоним, и придумали Гулю Королеву. Мы выдумали ей биографию и дали мой номер телефона городской. Проходит время. Очень много людей принимали участие в этом

конкурсе, потому что он ещё был благородно задуман, там была куча номинаций, больше десяти точно. Разные языки, вплоть до того, что кто-то прозу прислал на немецком, и даже вышел отдельный томик. Четыре тома толстенные такие — проза, поэзия на русском и на казахском и томик отдельно на немецком.

Куча людей туда ломанулись, потому что хоть конкурс и назывался — «Дебют», но это первый открытый литературный конкурс в стране! Весь Старгород здесь! Я помню, что мы с Ольгой Борисовной по телефону беседовали на эту тему. Я говорю — Ольга Борисовна, ну вы-то подаёте? Она говорит — ну, не. Я не дебютант. И она, в общем, не подала. Очень мы хохотали потом на эту тему.

Один мой приятель хороший позвонил, он подавал на номинацию «Поэзия», а я была уже на восьмом месяце. Сообщает — а я взял первую премию! Я говорю — «Вау! Какой ты молодец!» Ну а про себя думаю: «Конечно, есть люди талантливые, умные, красивые, а ты уродец вообще». Ну, и живу дальше себе. Проходит дня два или три, прихожу домой, и муж говорит — тут тебе по телефону звонила какая-то баба всё время, Гулю какую-то спрашивала. Пять раз звонила. На шестой я её послал.

Сидим с ним, едим борщ, и в процессе поедания борща до меня доходит! Это звонила Лера Ибраева, она, кстати, любит рассказывать эту историю. Послать Леру Ибраеву — это вообще, я вам скажу! Это вызов и поступок. Я пришла в Фонд, рассказала эту историю, конечно. О том, что нас двое. Она разозлилась. Когда я сама уже в Фонде работала, поняла почему. Надо было два комплекта документов готовить и объяснять, что премию надо на два делить. Там же ещё деньги давали — триста долларов, по тем временам деньги большие.

Финалочка — это вручение! Оно было в здании Политпросвета, ещё при советской власти построенного, там проводились разные мероприятия. Я помню огромный этот зал. Полностью забит, весь цвет интеллигенции. Все, и журналисты набежали, а ещё поколение то, там еще советские зубры, в общем, интересные люди.

Отдельно сидит в белоснежном смокинге Игорь Полуяхтов в чёрных очках, в окружении цветника. Я даже постеснялась к нему подойти поздороваться, я такая бомба пришла, пить не могу, есть не могу. И нам на полном серьёзе вручают первую премию, это вообще такой кайф был и

такое счастье, и говорят, что выйдет книжка, и книжка вышла, и нам кучу экземпляров отдали авторских!

А я ещё и третью получила. Потому что помимо общей этой вещи под псевдонимом мы послали два рассказа уже под своими именами, и моему рассказу почему-то дали ещё третью премию. Так что я дважды, можно сказать, номинант, что ли? Так что они могли меня выкинуть, конечно. Короче говоря, это был такой праздник, это был не настоящий конкурс. Никаких интриг, а вот такой огромный праздник, чтобы всех собрать, чтобы все пообщались, обнялись. И это удалось, это действительно было классно! Для меня, конечно, это очень много значило, это был аргумент, это была бумажка, окончательная, как говорит Преображенский. Смотрите — жюри, публикация. Я, значит, всё-таки настоящая. Я есть. Я существую. Такие праздники, наверное, бывают только один раз. Я, конечно, очень благодарна фонду Сорос-Казахстан за то, что они провернули, затеяли этот проект, осуществили, ну и потом они же продолжали. В разные периоды времени проводились такие конкурсы и дальше, и, может, они уже не были такими праздниками непослушания, но всё равно они исправно свою функцию выполняли, давали людям публиковаться, встречаться, ощутить себя частью чего-то большого. Большого. Ощутить чьё-то плечо авторам. Это очень нужно, особенно начинающим.

С Лилей я познакомился в редакции её журнала «Книголюб», и не только с ней одной. В редакции можно было встретить многих, почти всех, причём именно здесь пересекались, или даже молча не пересекались, и литераторы советского периода, и новое поколение, хотя на первый взгляд, «Аполлинарий», выпускавшийся «Мусagetом», и «Книголюб» представляли собой как бы полюса, но были ещё и альманах «Литературная Алма-Ата» Райхан Бектемисовой, и «Простор», принадлежавший Союзу писателей. Собственно, вот и все возможности опубликоваться для казахстанских авторов, не считая нескольких выпусков антипериодического литературного издания «Ышшо Одын», выпускавшегося поэтами Павлом Банниковым и Иваном Бекетовым, мусagetовцами, несколько позже. «Книголюб» готов был рассмотреть и даже обсудить стихи, короткую (в силу небольшого объёма) прозу и рецензии, имелось и издательство, выпускавшее

странный набор книг, от карманных мини-изданий Маяковского до жившего в Канаде Юрия Дружникова и Бахыта Кенжеева.

— Единственное слово, которое у меня вертится в голове, — дебильный, причём я и тогда это превосходно понимала, и сейчас я это более чем понимаю. С другой стороны, я прекрасно понимаю, что очень многие люди действительно искренне уважали и радовались, и кто-то даже подшивку собирал. Кто-то мне недавно написал — у меня есть все номера, начиная с первого до последнего, я хочу их оцифровать. Вам надо? Просто это уже давно, давно, давно закрытая страница.

Это же всё родилось как коммерческий проект. Муж мой открыл типографию, мы были ещё сравнительно молоды, полны сил, самое начало нулевых. Все было внове, вчуже. Он говорит — надо раскручиваться. Все расклеивают всякие бумажки, да, с телефонами на заборах. А мы давай что-нибудь придумаем.

Ну, вот, он придумал журнал, ну, он всегда был повёрнутым на всяких печатных изданиях, периодических. Сделаем аналог «Книжного обозрения». Ну, я, конечно, упиралась, ну, думаю, бог с ним. И вот мы начали придумывать название, тогда еще Вадик Дергачев нам помогал, в итоге выбрали самое глупое, какое только можно было придумать. Какое-то время я дистанцировалась, потому что не хотела иметь с этим ничего общего, потом смотрю, надо помогать, всё-таки стараются, и впряглась. Сначала мы делали тоненькую газетку такую, основная ценность была в том, что мы помещали туда сведения из книжной палаты нашей, по договорённости, конечно, и издательство, книжные магазины давали свои прайсы и что-то мы добавляли — самопальные рецензии или что-нибудь из Интернета, такое «стайло» прессы девяностых, нулевых, тогда все так делали. А потом как-то я втянулась и мне стало интересно не с точки зрения славы или механизмов, раскрутки и прочего. Сама работа меня увлекла. Как я сейчас понимаю — редакторская работа. Я тогда не совсем понимала, меня этому не учили. Несколько лет прошло, прежде чем я самоидентифицировалась и поняла, что я редактор.

Ну, и в общем, я до сих пор редактор, у меня такая профессиональная деформация. Скорее не писатель,

а редактор. Я начала работать с людьми, работать с текстами, потихонечку стала вникать в эту историю, что у нас творится с литературой в стране, что творится с литературой в мире. Я ничего не поняла и до сих пор не понимаю в этой ситуации, я не знаю, не чувствую основных механизмов. Когда меня спрашивают — что делать? Книжка вышла, что делать, чтобы продвинуться? Я говорю всё, что обычно говорят в таких случаях. Премии, публикуйтесь в Интернете, соцсети, друзья, ищите знакомых, спонсоров, учитесь, но я не знаю, что работает, а что — нет. С годами я понимаю, что, наверное, работает только удача. Моя удача заблудилась где-то в районе воспроизводства. Удалось дважды воспроизвестись в детях, видимо, на этом всё закончилось.

Тем не менее сложилось такое впечатление, и у многих людей оно сложилось, что я действительно в этом шарю, и многие приходили за советом, и мы помогали издаваться и публикации в «Книголюбе» делать, особенно если люди просили: «Нам нужно!» — да ради бога, пожалуйста! Какое-то время мы даже гонорары платили. Небольшие, но всё-таки платили. И где-то вот в середине двухтысячных, пятый, шестой, седьмой годы, это был такой пик, то есть я была в хорошей форме, народу было много, и ещё не было такого засилья соцсетей, они только-только начинались, блогплатформы какие-то появились и люди ломанулись на стихи.ру, вот это вот всё. Пик был, и не только у нас, у всех. Начало нулевых — это такой период расцвета. Книжные ярмарки, встречи, все так радовались, а в десятых всё это вдруг стало такой серой седой унылой паутиной, такой скукой, рутинной, потому что все побежали в соцсети, ну, и, разумеется, бумажные издания сейчас — это такой нонсенс уже, дань уважения. Какие-то серьёзные издания, которые имеют не один десяток лет за спиной, вот они ещё могут себе позволить в бумажном виде выходить, так, чтобы их покупали. А в основном, конечно, всё электронное, и это правильно, потому что лес надо беречь. Поэтому я никогда себя не чувствовала каким-то экспертом, то есть что я знала, я рассказывала. Своим примером мало кого я могла увлечь. Но вот что-то, какую-то информацию узнавала, делилась, раздавала рекомендации людям. Кстати, когда только-только «Русская премия» началась, то есть самый первый сезон, они меня нашли, организаторы. Потому что я шастала на московские

книжные ярмарки, куда-то ещё, то есть люди начинают — кого пригласить? Смотрят литературно-художественное издание, книжная тематика, и приглашают. Я так покаталась немножко. И меня нашли организаторы тогда и попросили авторов, потому что они не знали никого. Тогда это была обычная ситуация, тогда информация ещё не распространялась лавинообразно, как сейчас. Контакты не были очевидны. Поэтому я горжусь тем, что я нескольких тогда порекомендовала авторов. Веревошкин, Даубаев...

А потом у нас всё обрушилось, мы потеряли бизнес, потеряли всё, потеряли типографию, решили переехать в Россию... И... всё.

И я называю этот период — доживание. Детям своим какие-то лирические вещи на эту тему озвучиваю, что будет с моим аккаунтом, ходить туда, не ходить... И я даже начала писать, до этого периода у меня ничего не писалось, а с десятого года пошло.

Как «Книголюб» мы очень хорошо с Лерой Ибраевой сотрудничали, с тем же Центром современного искусства, постоянно публиковали разные статьи, участвовали в мероприятиях, они нас очень любили. Мы их любили. Одно время она меня даже пустила к себе, когда у меня не было офиса. Год или больше. Конечно, когда программа закрывалась, было очень жалко, но аргументация была железная, что Казахстан достаточно богатая страна, чтобы самостоятельно заниматься своей культурой, и это правильно, конечно. Другой вопрос, как в итоге всё получилось, но Министерство культуры и спорта у нас есть. Может быть, скоро появится и культура...

Да, «Книголюб» получал поддержку, как правило, это были проектные какие-то вещи, например, меня пригласили в седьмом или пятом каком-то году в Финляндию, на конференцию женского сегмента пенклуба, и там мне предложили сделать общий проект — книгу центральноазиатских писательниц, сборник. Я вот до сих пор радуюсь. Хорошо получилось, и перевод английский качественный, мне за этот проект совершенно не стыдно ни капли. Это был грант. Дружникова мы издавали, он находил гранты, и мы его издавали. Проект Кенжеева — это было роскошно и удивительно.

Мы и залы собирали. Помню, мы зафрахтовали филармонию, меня подвели, четверть зала была пустая, я переживаю, я плачу, а Кенжеев говорит: «Лиля, в Москве на вечера собираются двадцать человек. Где ты нашла этих людей???»

Лиля Калаус сегодня — известный не только в Казахстане, востребованный автор, преподаватель собственной литературной мастерской, где есть и курс для детей. Мы разговаривали вскоре после выхода её и Зиры Наурызбаевой книги для детской аудитории «Приключения Бату», продолжения успешного дебюта, вышедшего несколькими годами раньше.

— Поэзия требует юности, гормонов, счастья, веселья, наркотиков. Проза любит зрелость. Лет до сорока сидишь и наматываешь на ус. Хорошо, когда это понимаешь. Женщины — вообще отдельный разговор. Я иногда себя чувствую такой прям мудрой, как змей, а потом... Дочка мне вопрос задала, потом рассказала историю, такую, как бы смешную, про чувачка, который вёл курсы типа саморазвития и придумал такой приём. У него офис был на 24 этаже и стеклянная стена полностью. И каждый раз, когда группа собиралась, он говорил — сейчас я вам покажу, что такое бороться со страхами, и изо всех сил на эту стеклянную панель нажимал, и все такие: «Вау!» И в один прекрасный день стена не выдержала, и чувачок полетел. Я говорю: «Ну, история, конечно, забавная, наверное, ему дали премию Дарвина». Она спрашивает: «А что такое премия Дарвина?» Мы полезли в Интернет, искать там эти истории, смешные штуки, кто как загнулся. Приходит примерно час, я встаю со своего рабочего места, вот буквально, в шаге — кровать. Я работаю на портале, нужно собирать новости, работа тяжеловатая, и я делаю себе пятиминутки отдыха, и, чтобы лечь в постель и предаться этой пятиминутке отдыха... Я не знаю, обо что я споткнулась, но я упала. Причём упала удачно, на кровать. При этом страшно ушибла ногу. И вот я лежу такая, они вокруг меня скачут. Замороженную индейку прикладывают, а дочка хохочет. Я говорю — ты чего смеешься? А она отвечает — да я про премию Дарвина вспомнила. Чуть-чуть бы вот так повернулась — и, может,

уже вручали бы тебе. Это к разговору о женском уме, мудрости. Вот так я примерно и живу, понимаете — то я вершу судьбы мира за моим компом, а то я с ледяной индейкой в обнимку.

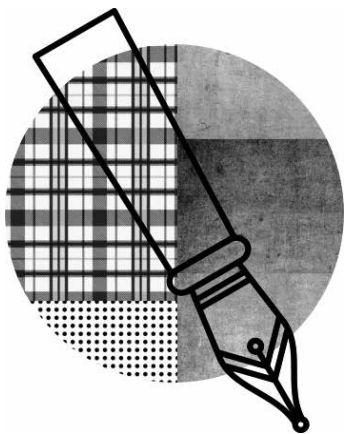
Пока лежишь, размышляешь, что неплохо бы поработать, может пройти очень много времени, а когда тебе надо работать, тут уж хочешь не хочешь, будешь размышлять. В Литшколе веду эссеистику, и два занятия были просто замечательные, я была приятно удивлена: ну, надо же! И на третье занятие пришло два человека. Ну, ничего, я совершенно не переживаю на этот счёт. Все, кто пришёл, все мои. У меня были и детские курсы литературные, с детьми всегда приятно общаться и поговорить. У них есть свои комплексы и страшилки. Не скажу, что более понятные, чем взрослые, но уж, конечно, более искренние.

Зира в нашем дуэте олицетворяет уверенность, она за последние годы сильно «прокачалась», десять процентов слов казахских в тексте. Вот через художественный мост может обогатиться язык метрополии. Зира и её покойный муж Таласбек Асемкулов, с которым мы тоже достаточно долго дружили, для меня примеры уникальные, не знаю, может, таких людей много, но жизнь меня столкнула, и, в основном, я с ними общалась. Да, конечно, они националисты, но, во-первых, они об этом говорят честно, открыто и идеологически достаточно уверенно. В системе своей идеологии. Самая ужасная форма — это закрытый национализм, когда авторы говорят — мы не будем переводить романы на русский язык, они не для тех, кто читает по-русски. Они не поймут. Ты написал текст, ты сразу отсекаешь аудиторию, ты пишешь текст для того, чтобы его все понимали. Это же письмо миру. У Зире с Таласбеком совершенно другая идеология, и очень подкупающая. Они хотят делиться тем, что они знают и представителями чего они являются. А это очень интересный мир. Мир казахской культурологии, казахской мифологии. Ну, любая мифология в этом смысле интересна, понятно. Я их люблю, дружу, и это одна из причин. Это очень привлекательная черта в националистах. Для меня как для человека моего поколения и человека, у которого много кровей, такой типично алматинский вариант. Конечно,

это всё равно несколько экзотично. Потому что я не могу определить свою национальность. Давно не пытаюсь. У меня её нет. Слово «казахстанское» — это только геолокация. Казахская культура — да! Казахстанская — ну, это как слово «русскоязычный», оно тоже какое-то мертворождённое. Обозначение структуры, а не процесса. То есть если был бы выбор, кем ты хочешь называться, я бы сказала — конечно, казашкой. И это бы меня, возможно, структурировало бы и дисциплинировало, потому что, если я казашка, почему я язык плохо знаю? Понимаете, да, логику? Логика уже другая.

ГЛАВА 3.

ДВЕ ЛИТЕРАТУРЫ ИЛИ ДАЖЕ БОЛЬШЕ

В интервью, которое вам ещё предстоит прочитать в одной из следующих глав, критик Виктор Бадиков среди пяти проблем казахстанской литературы называет и отдельное существование казахской и русской литератур на единой территории. Мне пришлось столкнуться с этим на деле, когда Дидар Амантай пригласил прийти на презентацию книги писателя Ырысбека Дабая. Всё происходило в зале одного алматинского коворкинга, собрались только авторы, пишущие на казахском языке. Естественно, кто-то владеет и русским, и на уровне, позволяющем писать на нём. Пригласили сказать несколько слов, Дидар пригласил, а мне, по сути, сказать было нечего. Мира казахской современной литературы я не знаю. Авторы стали задавать вопросы, из которых я понял, что многие точно так же не знают, что происходит в русскоязычной литературе. Два разных мира, разделённых только языком. Языком рабочим и языком общения. Идеологических разногласий мало,

ведь реальность в любом случае одна. Не буду говорить о Герольде Бельгере, и кем он приходился обоим этим мирам, дело не в одной личности, дело в системной проблеме. Нет переводов — нет диалога. Другой вопрос — само слово «казахстанский», «казахстанская литература». Что означает этот термин? Обобщение всех литератур страны, скорее всего. Воспринимается он по-разному. Лиля Калаус, к примеру, считает это определение неестественным по отношению к себе. Сколько авторов, столько и мнений. Но только мир современной казахской литературы закрыт для русскоязычного читателя, точно так же закрыт и для большинства русскоязычных авторов.

Болатбек Толепберген пришел в литературу из журналистики. В 1996 году он окончил факультет журналистики КазНУ им. Аль-Фараби. Лауреат премии Президента РК, деятель культуры РК, обладатель Государственной молодёжной премии «Дарын» и премии Союза молодёжи Казахстана, кандидат философских наук.

Первое место работы — газета «Жас алаш». В разные годы был заместителем главного редактора в журналах «Зерде» и «Жалын», редактором в газетах «Асар» и «Журналист». С 2008 по 2013 годы был главным редактором, заместителем главного редактора радио «Шалкар». В январе 2013 года стал заместителем директора Казахского радио.

Занимается исследованием демонстрации казахской молодёжи, выступившей 17—19 декабря 1986 года против кадровой политики Кремля, утверждая, что материалы по делу участников Декабрьских событий и другие документы всё ещё засекречены (из интервью «Азаттык»):

«В Алматы 16 июня 1987 года вынесли приговор в отношении четверых участников Декабрьских событий 1986 года, обвинённых в уголовных преступлениях. Суд приговорил Ертая Копесбаева к четырём годам, Тугельбая Ташенова и Каиргельды Куземабаева к 15 годам лишения свободы. Кайрат Рыскулбеков был приговорен к смертной казни. Позднее смертную казнь Рыскулбекову заменили заключением на 20 лет. Он погиб при загадочных обстоятельствах в тюрьме в Семипалатинске 21 мая 1988 года».

Как общественность того периода восприняла приговор 16 июня 1987 года в отношении нескольких человек, участвовавших в Декабрьских событиях?

Когда 16 июня 1987 года вынесли приговор, общество осталось безмолвным. Никто не высказал своего мнения, боялись жестокости тоталитарного режима. Знали, что во время событий в декабре 1986 года применяли кровопролитные меры, поняли, что никого не пожалеют, поэтому были вынуждены молчать.

Я попытался описать в своей книге то, как начинались события декабря 1986 года, их ход, результаты и судьбы людей, участвовавших в тех волнениях. Использовал архивные материалы и документы о Декабрьских событиях из 12-томного дела Конституционного суда, редчайшие фотографии молодёжи, направлявшейся на площадь. В книге «Қасиеттім — Желтоқсан!» представлен список более 800 молодых людей, осуждённых после Декабрьских событий, а также сведения о каждом из них. Подобных материалов не публиковалось раньше ни в одной работе. Книга вышла только на казахском языке.

Поэт, переводчик, эссеист и критик Ардак Нургазы родился в 1972 году в Китае.

Публикует стихи на казахском языке с 1991 года.

Перебравшись в Казахстан, в 2006 — 2008 гг. был главным редактором журнала «Шетел әдебиеті» («Иностранная литература»), работал обозревателем в газете «Алматы ақшамы» («Вечерний Алматы»).

Автор стихотворных сборников «Жалған бостандық кітабы» («Книга ложной свободы», 2009) и «Арақұс» («Колибри», 2012, на казахском и китайском языках), книги рассказов «Сызықтар мен нүктелер» («Линии и точки», 2010) и монографии «Современная казахская поэзия» (2010).

Стихи поэта Ардака Нургазы вышли в одном из российских литературных журналов в переводе на русский язык «астанинского (для меня)» поэта Каната Омара, и я подумал, что ничего нет логичнее, чем попросить рассказать об Ардаке именно его, ведь переводчик становится автору близким человеком за время работы, иначе нельзя:

«Я счастлив, что судьба свела меня с Ардаком и подарила возможность перевести его стихи на русский язык. Первая публикация переводов состоялась в 2018 году в журнале Textonly. Надеюсь, его переведут на большинство языков мира. Он, как многие, этого достоин! Нас-то, возможно, и вспоминают только потому, что причислят к его современникам.

Ардак Нургазы давно известен истинным любителям высокой литературы — причём не только в Казахстане, но и далеко за его пределами. Его замечательные стихи цитируют, публикуют и исследуют в России, Китае, Европе и США. Его знают, прежде всего, как самого яркого продолжателя постмодернистской линии казахской поэзии, и даже называют литературным наследником замученного в коммунистических застенках Магжана Жумабаева, столь же неповторимого и бескомпромиссного.

На мой взгляд, в строе поэтической речи Ардака слились воедино мужественная интонация рыцарской поэзии Великой степи и мотивы современной мировой поэзии, со всеми её болезненными надломами и попытками пробиться к простой и честной речи. Стоит отметить, что для поэтики Нургазы имеет значение и многовековая китайская традиция.

Я готов согласиться с европейскими литературными критиками, которые считают, что в его текстах таится зерно завтрашней казахской поэзии, что он закладывает фундамент для будущего здания казахской литературы. Недаром сегодня наиболее интересные молодые авторы чтят Ардака ещё и как Учителя, который открыл для них европейских и североамериканских модернистов: благодаря его переводам Томас Элиот и Эзра Паунд зазвучали на великолепном казахском языке!»

ФАНТОМ

Во дворе, воняющем кровью истории,
оставив топоры,
Двое палачей играют в шахматы.
Мальш, с ног которого только срезали путы,
Покачиваясь преследует бабочку с обожжённым крылом,
которой так и не удалось подняться в воздух.
За забором толпятся
вокруг дерущихся петухов,
Шапки метают в небо.
На куполе мечети мерцает полумесяц, от которого нет
даже тени.
Пробудившиеся для утренней молитвы встают в ряд.
У склепа опоздавшего зрителя
Привязан пёс, которому под корень отсекли ухо
и хвост,
Пёс не лает, воеет.

перевод с казахского Каната Омара, Улбазар Ильясовой

ЖАҢБЫР АСТЫНДА ПОД ДОЖДЁМ

из книги АРАҚҰС / КОЛИБРИ

Бесцветный дождь.
Шлёпнулась капля
О лист под ногами.
Не твоя ли слеза, не пойму.
Под дождём
Взглядом проводив медленно удаляющийся образ,
Опустошённый,
Шатаюсь, бреду.

Застывший пруд усеян листьями.
Сжимаю лист в руке,
И сам от боли корчусь.
Раздавлен мокрый и золотой...
Доверчиво уснувшая
Бабочка на ладони
Неслышно
Проглочена сумраком...

Стою под дождём, дурак дураком.

перевод с казахского Каната Омара

ДӘЛДІҚ ҺӘМ ТҰНЫҚТЫҚ ТОЧНОСТЬ И ПРОЗРАЧНОСТЬ

*из книги АРАҚҰС / КОЛИБРИ
В. Шимборской*

Камнем в бездонный гулкий колодец
Рухнула
Комната.
Язык не поворачивается сказать – ты умерла.
Пусть даже двери вселенной перед твоим озарённым лицом
Распахнулись настежь.

Лучами крикливой жизни
Строфы твои
Пробились сквозь стены империи.
Знаю, тьма не пугает тебя.
Значит, вернулась туда, по своим же ступая следам?
В горле камень,
И под ним дёргаются стихи для тебя.

Точность иногда называем прозрачностью,
Ветер в лесу теребит листья,
И они вскакивают с мест.
Когда бестолковый мир запутался и потерял себя,
Ты отбросила маску.
Из ладони вылетела северная колибри.

ГЛАВА 4.

АВТОГРАФ

Однажды я видел, как берут автограф у поэта на улице. Не на входе в книжный или в какой-нибудь зал, а прямо на улице, а если конкретнее, в алматинском сквере, где я записывал интервью с Бахытжаном Канапьяновым. Проходивший мимо молодой человек остановился, подошёл и попросил Бахытжана расписаться в блокноте. Что он и сделал с элегантною мэтра. Потом мы говорили о его правилах жизни. Звучит странно, но такая у рубрики журнала Esquire концепция. Интервью в сквере, надо сказать, не получилось, мы пригласили Бахытжана в редакцию, и уже там Ира Утешева, редактор, подготовившись, записала материал, а я решил устроить из этого такую вот свою викторину, попробовать дать комментарии ответам.

Моё главное творческое кредо — умей слушать тишину. А общечеловеческое — принимай людей такими, какие они есть!

По поводу тишины сказать сложно, скорее, я наблюдал шум, создававшийся в основном коллегами Бахытжана на публичных мероприятиях, а вот вторая часть утверждения — в точку. Испытано на себе.

Литература, и поэзия в особенности, сегодня приобрели салонность, потеряв трибунность, и это хорошо.

О, да! Это касается не только казахстанских поэтов.

Я поэт, писатель, всю жизнь пишу на языке Пушкина. Но после Декабрьских событий 1986-го за написанное в те годы стихотворение «Позабытый мной с детства язык» крепко по шапке получил. Там рифма есть «пресловутое двуязычие — двуличие». Вот за это больше всего досталось. Хотя стихотворение совсем о другом. В нём нет никаких националистических мотивов. Это сожаление «асфальтового» мальчика, воспитанного в городской интеллигентной среде, о том, что когда-то не знал родного языка.

Казахский я учил за переводами «Кыз-Жибек». Пять тысяч строк, пять лет труда. Хотя почва, база у меня была — с большой теплотой вспоминаю поездки в аул к родне на летние каникулы. Вот и сейчас перед глазами то звёздное небо, и ещё столп света от проектора, облюбованный мошкаррой. Тогда в ауле киношку под открытым небом давали.

Писатель и переводчик Галым Ахмедов, дед моей супруги, мечтал, чтобы поэму «Кыз-Жибек» непременно Анна Андреевна Ахматова перевела. Он сделал хороший подстрочник, отвёз ей, Ахматовой всё понравилось, сказала: «За строчку столько-то». Подписали договор. И тут ждановское постановление по ней, по Зощенко (печально знаменитое Постановление Оргбюро ЦК ВКП(б) от 14 августа 1946 г. «О журналах “Звезда” и “Ленинград”», на долгие годы определившее судьбу многих талантливых поэтов и писателей. — Esquire). И всё зависло.

Лично мне было не страшно браться за перевод поэмы. За плечами уже был багаж из переведённых произведений Магжана, Шакарима. Большого такта требовали сцены, где Кыз-Жибек теряет невинность. Этими сценами в своём переводе я горжусь: «Случилось то, что быть должно, / Что в юности нам суждено / Впервые в жизни испытать и что не надо объяснять / Наш Тулеген, наш ер-джигит, / Весь в

пламени любви горит. / Девичий расколов орех, / Он сном
возлюбленного спит. / Тут не охотник ли сайгу / На полном
подстрелил скаку, / И так разделявал добычу, / Что пятна
крови на снегу?!»

Мой перевод «Кыз-Жибек» стал базой для польских коллег. Полтора месяца меня колбасками потчевали. Растолковывал им нюансы. Не зря же Пушкин переводчиков называл «почтовыми лошадьми просвещения».

Мои дети узнали, что перевод поэмы — моих рук дело, только из школьной программы. Ошарашены были.

Смотрите самое начало главы. Про автограф.

Свои первые стихи я носил Олжасу Сулейменову. Когда меня ему представляли, было сказано: «Вот, смотри, Бахытжан, это Олжас, наш титан!», а Сулейменов и говорит: «Не верь никому, титан — это кипятильник». В хорошей поэзии обязательно должно быть чувственное начало.

Разве Олжас — не кипятильник?

Муза у меня есть. Мы с ней вместе внуков воспитываем.

Я на студенческих тусовках любил чтением стихов щеголять. Однажды декламирую «Паломничество Чайльд-Гарольда» и заявляю, мол, мои стихи. И тут какая-то дамочка, студенточка химического факультета, читает следующую строфу и произносит: «Это тоже ваше? Или всё-таки Байрона?» Вот так она и стала моей Музой. Впервые мои стихи напечатали в 1975 году в «Просторе». Тот номер журнала я купил в киоске на пересечении проспекта Коммунистический, сейчас Абылай хана, и улицы Маметовой. Конец марта, сумерки, иду, смотрю, третий номер, на обложке вынос «Стихи молодых». Копеек тридцать то мое счастье стоило.

В 1977-м вышла моя книжка «Ночная прохлада», тридцать две страницы. В книжном как-то увидел, как девушка среди прочего купила и мой сборник. Выхожу за ней из магазина и небрежно так, кивая на «Прохладу», спрашиваю: «Интересная?» А она в ответ: «Мне её в нагрузку дали». А чуть позже во время домашнего застолья дядя мой, генерал, бывший военный разведчик, долго поздравлял, говорил, что наконец в роду Канапьяновых, среди чингизидов, появился поэт, а потом перевернул книгу, посмотрел на цену и говорит: «Бахытжан, твоя книга десять копеек стоит!»

Дешевле, чем пустая бутылка!» Вот такими были первые рецензии на мою первую книгу.

Гонорары за поэтические книги остались в прошлом веке.

Вот чем горжусь — став издателем, помогал выпускать книги молодым писателям. Не соврать, человек пятьдесят через мои руки прошло. И видел у каждого из них в глазах ту же радость, что и у меня тогда, в 77-м.

Первым крупным заказом, который получило наше издательство «Шелковый путь», были бандерольки — ленточки такие, которыми пачки денег перевязывают. Это было в 1993 году, тогда теньгуши как раз завели, а заворачивали их в бандерольки Банка СССР, пришлось спасать ситуацию. Суверенитет так суверенитет!

Полное собрание сочинений Мухтара Ауэзова — тоже наших рук дело. Пятьдесят томов. Десять лет работы. Внучке к Новому году стихотворение вот написал. Под заказ. Безгонорарно.

Всемирный день поэзии — моя инициатива. Мелочь, а приятно. Правда, тогда, в 1996-м, на международной встрече поэтов Казахстана и России, которая проходила в Алматы, мы рассчитывали на особую дату — 29 февраля, но ЮНЕСКО утвердила нам 21 марта, зато получился ежегодный праздник.

В Грузии в этот день хотят ввести традицию расплачиваться в кафе стихами. Прорекламировал стихотворение — получил свой сэндвич. Думаем перенять опыт грузинских коллег.

Я был в третьем блоке Чернобыльской АЭС. Видел разрушенный четвёртый. Припятъ... Страшно. Прямо сюжеты по Стругацким, Тарковскому.

Наиболее демократичная среда в советские времена была в кино. Как киношник я объездил всю страну.

Я — почётный гражданин города Кокчетав, а по нечётным — Алма-Аты.

Лет двадцать назад были у меня настенные часы «Мозер», вносили своими точными ударами определённую гармонию в мою жизнь. Потом в переездах как-то незаметно исчезли из поля зрения, оставив смутное чувство дискомфорта. А в канун этого Нового года, перебирая вещи в подвале, я вдруг услышал призывное «дзынь». Смотрю:

они! Разбитые, запыленные. Сами о себе напомнили! Стою и думаю: «Это же моё бывшее алматинское время». Нашёл мастера. Починили мы их. Теперь снова вместе. Есть всё-таки вещи, которые диктуют свои, особенные правила жизни. Я вот теперь бережнее отношусь ко времени.

Эти часы — первое, что показал мне Бахытжан, пригласив в гости. Такого странного отношения ко времени я не встречал. (Он всегда пунктуален, несмотря на кажущуюся спонтанность.)

Электронные указатели, гаджеты — это петроглифы современности. Они несут определённый временной код.

Я есть в «Фейсбуке», утро начинаю с просмотра новостей в Сети. А на даче храню печатную машинку «Москва», так что я готов даже к концу света.

С приходом в нашу жизнь электронной книги исчез аромат чтения.

Курю, грешен. А нехорошего человека могу «редиской» назвать.

Люблю южное побережье Иссык-Куля, там живут мои самые терпеливые слушатели — яки. Декламирую им часто.

Можно ли простить предательство? Не знаю. Вроде бы и нет, но начинаешь думать, прикидывать, и уже кажется, что да. Я Весы по гороскопу, по-всякому могу. Бить людей мне приходилось только в квадрате ринга (в юности Бахытжан Каналпьянов занимался боксом). «Зеркальный» я человек, привык поступать с людьми так же, как они со мной. Подставлять вторую щеку для удара не буду.

К счастью, не проверял и не собираюсь.

Не надо бояться одиночества.

Полжизни ты проигрываешь, полжизни потом возвращаешь своё.

Мне стыдно за некоторые свои стихи, но править их не желаю.

Самое главное в жизни — не мешать своим присутствием другим.

Слава — это когда выиграл в преферанс. А когда на улице узнают — это просто приятно.

Счастливым ли я человек? У меня имя в этом

плане говорящее: «бахыт» — «счастье», «жан» — «душа». Предпочитаю толковать это как «дающий счастье другим».

Сразу в трёх местах мира (Турция, Россия (Чувашия), Малайзия) вышли мои книги. Признателен своим друзьям-переводчикам: азербайджанскому поэту и профессору, живущему в Турции, Мамеду Исмаилу, народному поэту Чувашии Валери Тургаю за переводы моих стихов, и профессору Университета Малайя (Куала-Лумпур) Виктору Погадаеву, который перевёл мою прозу, повесть «Светлячки» о любви малазийского юноши Кемала и китайки Лэчан. Храни Вас Бог и святая любовь к литературе.

Жан Бахыт

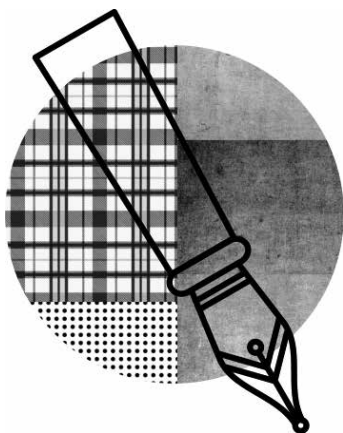
Под псевдонимом Жан Бахыт поэт, прозаик и издатель Бахытжан Канапьянов известен за пределами Казахстана.

ДВУХТЫСЯЧНЫЕ

Последовавшее за девяностыми десятилетие в стране хорошо характеризует заявление министра культуры Арыстанбека Мухамедиулы, сделанное, правда, семью годами позже — он предложил превратить «Казахфильм» в Диснейленд. Это было бы большим прорывом не только для кинематографа, но и для всей нашей сферы культуры, развития бизнеса в Алматы. И не только Алматы, этот проект можно рассмотреть и в нашей столице — Астане. Целое десятилетие над страной кружились нефтяные банкноты, которые, казалось, сыпались прямо из воздуха. Печатались книги в позолоченных обложках, можно было сорвать куш на подготовке фолиантов самопровозглашённых классиков и исторических деятелей. Писатели, не присоединившиеся к этому процессу (хотя так или иначе многие причастились), по-прежнему оставались маргиналами, не укладываясь в концепцию ростовых кукол локализованного парка аттракционов. Главным словом в стране провозгласили слово «бизнес». Его даже не нужно было переводить на казахский, да и на латиницу тоже. По-прежнему уезжали, но уже дальше и имея небольшой скопленный капитал и возможность время от времени приезжать. Поднатужившись, можно было получить даже бюджет на съёмки фильма, особенно на популярные политические темы...

ГЛАВА 5.

СОВРЕМЕННЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ РОМАН

Самым существенным отличием девяностых, первого десятилетия независимого Казахстана, от двухтысячных в литературе стало появление новых авторов, уже не так связанных ментально с советским прошлым, те же, кто не увидел себя в этой реальности, трудной, лишённой внимания широкого круга читателей, уехали. Кто-то перестал писать, кто-то, наоборот, добился гораздо большего успеха, как фантаст Сергей Лукьяненко, например. Каждый решал вопрос самостоятельно. В этой главе выскажутся как раз писатели старшего поколения, те, кто по логике событий взялся оценить и решить судьбу нескольких книг, написанных авторами, получившими годовые стипендии фонда Сорос - Казахстан для спокойной работы над текстами. Надо сказать, что проблема была обозначена определением «Новый казахстанский роман», что звучит довольно громко, учитывая, что и сами вошедшие в жюри авторы и другие писатели такие романы уже выпускали.

Тем не менее, концепция была предложена, а в этой главе попробуем проследить, как сложилась творческая судьба авторов-стипендиатов.

В одном из недавних интервью Мурат Ауэзов, бывший председателем Фонда в двухтысячных, вспоминает: «Программа поддержки литературы — близкая лично мне. Объявили конкурс. Отобрали из всех участников пятерых самых талантливых писателей и дали им возможность заниматься творчеством. Ежемесячно выплачивали стипендию по 300 долларов. Наша финансовая помощь была хорошей поддержкой талантливым писателям: Айгуль Кемельбаевой, Таласбеку Асемкулову, Николаю Веревочкину, Илье Одегову, Дидару Амантаю.

Развитие казахского языка и литературы всегда было приоритетным направлением работы ФСК. В 2002 году трое из пяти победителей литературного конкурса «Современный казахстанский роман»: г-н Амантай, г-н Асемкулов и г-жа Кемельбаева получили возможность выпустить книги на казахском языке.

«В период глубокого экономического кризиса в нашей стране практическую и конкретную помощь уникальных программ ФСК я бы сравнил с той ласточкой из казахской легенды, которая в клюве своём приносит спасительную каплю воды для страждущих», — написал Герольд Бельгер в отчёте к двадцатилетию Фонда Сорос - Казахстан.

Не так много времени нужно, чтобы событие обросло воспоминаниями и легендами. Особенно это касается литературы, где, собственно, на рефлексии почти всё и строится. Причём достаточно легко субъективное превращается в общепризнанное, а если кто-то и ворчит, то это только придаёт глубины. Появляются громоздкие речевые конструкции, вроде «повороты истории» и «судьбоносные события». В русском, как и в любом языке, полно подобных выражений. Стоит почитать мемуары (вот ещё одно слово), к примеру, Лидии Чуковской, чтобы убедиться, что всё в конце концов сводится к конкретным действиям конкретного человека, да, находившегося в определённых обстоятельствах, но невозможно

вспомнить и выяснить, как далось решение. В литературе всё держится на личностях. С чем, к примеру, связан тот интересный факт, что номинации конкурса ФСК в 1996 году предлагались на трёх языках — казахском, русском и немецком? И книги победителей вышли на трёх языках. Немецкий в этом случае так и остался экзотикой. Не было бы в комиссии и в жюри Герольда Бельгера, казахстанского писателя немецкого происхождения, мощной фигуры, способной свести в точке пространства три культуры, пусть и на определённый момент времени, не было бы, вероятно, и номинации на немецком. Но, к счастью, была, и был Бельгер, которому, видимо, суждено остаться уникальной фигурой, с его мультикультуризмом и заслуженным уважением. С его совершенными казахским, русским и немецким языками и могилой на кладбище Кенсай.

Из предисловия Виктора Бадикова к изданию романа «Зуб мамонта» Николая Веревошкина, 2003 год: «В феврале 2002 года в газете “Книголюб” (а где же ещё узнать о новостях нашей литературной жизни?) Фонд Сорос - Казахстан объявил о конкурсе “Современный казахстанский роман”. Цели конкурса были сформулированы следующим образом: создание текстов, обладающих новизной жанрового решения при художественном отражении казахстанской действительности, активизация литературного процесса в Казахстане.

Впервые, может быть, в мировой практике жюри взяло на себя риск выявить на основании заявки-аннотации и одного-двух эпизодов будущего произведения наиболее способных авторов, которым затем был предоставлен ровно год для завершения своего романа, причём с материальной поддержкой — ежемесячной стипендией. В состав жюри вошли известные казахстанские критики, писатели, литературоведы и культурологи».

О том, какой интерес вызвал романский конкурс в Казахстане, можно судить по материалам «Аполлинария», а также «Книголюба», где были опубликованы интервью с участниками конкурсного проекта, проведён круглый стол по проблеме современного романа с привлечением писателей Г. Бельгера, М. Ауэзова, А. Арцишевского, Л. Шашковой, Ж. Айдарова, К. Кешина, В. Бадикова, и др.

Победители, осознавая свою ответственность, высказывались скромно, но достаточно откровенно: «Каким должен быть современный роман, я не знаю. Слишком это индивидуальное дело, и ещё мало у литературных новобранцев авторитетов, чтобы свести это к общему знаменателю. Твоё дело — бросить в землю семечко — замысел, облучённое современными страстями» (Н. Веревошкин). «Я считаю, что вообще не нужно писать на какие-то темы. Каждый человек обладает своей субъективной реальностью. Настоящему художнику важно не сфотографировать, а написать эту реальность» (И. Одегов).

Каковы же предварительные итоги конкурса «Современный казахстанский роман»? Роман оказался у нас в Казахстане живым, востребованным и очень продуктивным жанром. Наш конкурс подтвердил — в романное время (время перемен — тревоги и надежды) без романа нельзя. Мы смеем только надеяться, что не ошиблись в выборе...

На вечере памяти Виктора Бадикова, устроенном спустя несколько дней после его трагической и нелепой гибели весной 2008 года, друзья и коллеги вспоминали Виктора Владимировича оптимистом. Действительно, в этом его предисловии достаточно оптимизма как по поводу представленного романа, так и всей ситуации. В интервью журналу «Аманат» он попробовал обозначить главные проблемы казахстанской литературы: первое — надо восстановить художественный перевод. Это, помимо литературных связей, ещё и сотворчество. Второе — открыто решать напряжённую проблему разделения казахских писателей по языку творчества. Третье — Союз писателей и ПЕН-клуб должны творчески курировать молодёжь, особенно перспективные организации, как «Литературный фронт Казахстана и Средней Азии», четвёртое — материально помочь писателям: литературный труд — один из самых ответственных, и за него надо платить как следует. Пятое — нашим меценатам раздавать премии, опираясь на мнение жюри.

В интервью писателю Дюсенбеку Накипову в 2003 году Виктор Бадиков по-прежнему — оптимист: «Очень многие почему-то решили, что литература погибла, стали

писать в стол, как при советской власти. Как раз-таки литература не погибла. Даже рыночное, массовое чтение не подавило ту литературу, которую мы считаем настоящей. Сегодня главная проблема — самоощущение писателя».

Что же касается судьбы романа Николая Веревошкина, предисловие к которому я здесь процитировал, сложилась она удачно — отдельная книга, результат победы в конкурсе, — и публикация романа в 2010 году в российском журнале «Дружба народов», о чём с большой теплотой вспоминает Александр Эбаноидзе, служивший в то время редактором журнала.

Строго говоря, Николай Веревошкин не был к моменту конкурса не только дебютантом, он один из победителей (в номинации «Лучшая пьеса») и предыдущего конкурса, а публикуется с 1993 года, с 2006 года в ведущих российских литературных журналах, «Дружба народов» и «Знамя». Следом за победой в конкурсе Фонда Сорос - Казахстан его ждала «Русская премия» в 2006 году. Держась в стороне от алматинской литературной «тусовки», он, тем не менее, часто упоминаем в интервью казахстанскими авторами, его знают и читают.

Другой победитель второго конкурса Фонда Сорос - Казахстан тоже был далеко не новичком. Таласбек Асемкулов — музыкант, композитор, казахский писатель-билингв, кинодраматург, литературный и музыкальный критик, исследователь мифологии, истории, этнографии, мастер по созданию домбр, переводчик с казахского языка на русский, с русского на казахский, — так о нём пишет Интернет. Роман «Талтүс» — «Полдень», — вышел в рамках конкурса и оказался единственной прижизненной книгой писателя, ушедшего в 2014 году. В 2019 году роман был издан в переводе Shelley Fairweather-Vega на английский язык под названием *A Life At Noon* в издательстве Индианского университета Slavica Pub. Роман был переведён на другие языки ООН в рамках казахстанской Государственной программы «Модернизация общественного сознания».

В одном из интервью о муже и романе «Талтүс» рассказывает писательница, культуролог Зира Наурызбаева:

«Таласбек был очень разноплановый человек, он в первую очередь, прославился как музыкант. В 17 лет выпустил пластинку на Всесоюзной студии мелодии. Писал прозу, критику, исследования по музыке, истории, мифологии. Последние 10 лет писал кинороманы, киносценарии, причём всё это писал на двух языках.

“Талтүс” — автобиографический роман Таласбека о его детстве, о юности, о своём дедушке, других стариках-друзьях деда, которые его окружали и сохранили традиционное искусство в советское время, прошедших через гражданскую войну, через сталинские лагеря и нищету. При этом они сохранили это искусство, чтобы передать следующему поколению, а именно ученику-мальчику, который является персонажем Таласбека. Этот роман был написан в 2003 году, он — победитель конкурса современных казахстанских романов Фонда Сорос - Казахстан. Директором этого Фонда тогда был Мурат Ауэзов, а председателем жюри — ныне покойный литературный критик Зейнолла Сериккали.

Таласбек был во многом человеком не нашего времени. Журналист, молодой критик Асия Багдаулеткызы писала как-то о Таласбеке: “Иногда казалось, что Таласбек-ага из каких-то прошлых времён, из 18-го века или даже из более давнего времени. А иногда казалось, что он человек будущего”.

Это действительно так, потому что для Таласбека герои прошлого, история были ближе, чем наша нынешняя жизнь. Он мог во сне видеть, как гуннское, тюркское племя окружает и вырезает китайскую армию. Когда ему во сне приснился Таттимбет, он сказал: “Я плачу по двум причинам. Я никогда не смогу сыграть так, как играет Таттимбет. И — кроме меня никто больше не сможет услышать, как играет кюйши”. Таласбек всегда хотел принести, дать современному казаху почувствовать некоторые вещи, которых мы лишились».

Достаточно закономерен тот факт, что победителями второго конкурса Фонда стали авторы опытные, ошибки, о которой говорил в своём предисловии Виктор Бадиков, конечно же, не случилось.

Айгуль Кемелбаева окончила Казахский национальный университет имени Аль-Фараби по специальности «журналист». Окончила и московский Литературный институт имени М. Горького по специальности «литературный работник». В советский период литераторы из Казахстана отправлялись в Москву, чтобы получить профильное образование, государство регулировало эти взаимоотношения с республиками, в том числе и финансово. Новому поколению пришлось решать вопросы самостоятельно. Не многие казахстанские авторы могут похвастаться учёбой, а тем более дипломом Литинститута.

В 2000 году Айгуль Кемелбаева стала лауреатом Государственной молодёжной премии «Дарын» РК по литературе. В активе — 19 различных литературных премий, в числе которых и премия Фонда Сорос - Казахстан. Член Союза писателей Казахстана — с 2001 года. Опубликовано более 200 литературоведческих статей. Автор трёх книг прозы и одной — эссе. Автор сценария фильма по мотивам рассказа Магжана Жумабаева «Грех Шолпан» — «Куна» производства «Казахфильм», снятого в 2005 году режиссёром Болатом Шарип.

В мае-июне 2017 года в немецкой столице по приглашению Гёте-Института на Берлинском литературном коллоквиуме (Literarisches Colloquium Berlin; LCB) побывали трое писателей-участников международного проекта «Литературные маршруты». Проект, который проводит Гёте-Институт, призван содействовать литературному диалогу между Германией и Восточной Европой/Центральной Азией. С участниками очередного этапа «Литературных маршрутов» побеседовал писатель и журналист Григорий Аросев, главный редактор литературного журнала «Берлин. Берега» (интервью вышло в журнале в июне 2017 года). В числе участников встречи была и Айгуль Кемелбаева: «Я работаю преимущественно на родном, на казахском. Русский язык я стала изучать перед тем, как поехать на учёбу в Москву — я выпускница московского

Литературного института имени Горького, училась на семинаре писателей А. Г. Битова и Л. Е. Бежина. Прозу я пишу на казахском, потом сама перевожу её на русский. А эссе и статьи — всё чаще на русском. К примеру, нашего великого поэта Абая Кунанбаева иногда даже сами казахи толком не понимают, не говоря уже о других, а ведь он очень глубокий лирик и мыслитель. Абая должны знать во всем мире. Вот я и стала писать о многих именитых авторах.

Кстати, когда я пишу рассказы на исторические темы, я обычно долго работаю над текстом, ищу архаизмы — ведь триста лет назад казахи говорили не так скудно, как сейчас, наш язык был куда богаче, ещё кристально чистым. Работа писателя похожа на работу золотоискателя, вернее, рудокопа, надо постоянно искать и искать.

Русским языком в Казахстане владеют, наверное, девяносто процентов населения. Включая молодёжь. В магазинах книги почти полностью из России, соответственно, на русском языке. Хотя нам, конечно, хотелось бы, чтобы казахи говорили и на родном языке. Это определённая проблема. У нас даже писатели — этнические казахи — часто пишут на русском, потому что они не владеют казахским. Казахская лексика — это истинный кладёзь мудрости и философии, духовности и поэтики в целом! Пренебрегать таким добром нельзя, это моё личное мнение.

Я очень много читала немецких авторов — от Ганса Сакса до Дюрренматта и Патрика Зюскинда. Мои любимые авторы — Гёте, Гофман, Шамиссо, Гессе. А «Фауста» в 1969 году на казахский язык с оригинала перевёл Медеубай Курманов, и на очень высоком уровне. У меня есть на казахском языке двадцатистраничное эссе «Гёте и Абай» (написано в 2005-м). Сама я немецким не владею, хотя изучала его в школе, и некоторая база у меня есть. Как будет время, я обязательно им снова займусь. Мои четыре рассказа переведены на немецкий, а ещё я планирую написать несколько статей на тему взаимосвязи немецкого фольклора и казахской литературы.

Мне кажется, язык превыше всего. У нас бывает так: даже если человек — этнический казах, но он не говорит на казахском, он уже не казах, потому что мышление, менталитет, и всё прочее в нём уже русское. Язык — самое главное, если народ потеряет язык, он целиком потеряет себя, хотя через другие языки мы только обогащаемся. Мир богат, конечно, но каждый должен знать и почитать свои корни. Ведь, любя себя, мы и других тоже любим».

Должен ли автор раздавать интервью направо и налево? Влияет ли это на его популярность? Случай Пелевина и Сэлинджера (а правильно было записать эти фамилии в обратном порядке), говорит, что нет. Нельзя сказать, что казахстанская пресса не уделяет внимания писателям, время от времени интервью выходят, иногда даже в рамках концептуальных проектов, что-то вроде «разговоров о литературе». Не стоит и говорить о том, что интервью эти выложены в Сети и доступны. Работая над главами, я просил авторов о разговоре в том случае, когда мне не хватало чего-то в найденных готовых текстах — или эмоций, или фактов, или рассуждений на темы, о которых здесь идёт речь. Так что о мировоззрении и семейном положении — в этой книге вы об этом ничего не найдёте.

Иногда мне удавалось найти ёмкие интервью, в которых уже всё было сказано, как в случае берлинского разговора с Айгуль Кемелбаевой, и я этим пользовался...

ГЛАВА 6.

PINK FLOYD

Я не был знаком с Игорем Полуяхтовым. Два или три раза видел его на каких-то мероприятиях, и только уже после его ухода, на презентации диска — собрания его текстов, организованного художницей Зитгой Султанбаевой, услышал и его стихи и переводы песен Pink Floyd на русский язык. Было это в «старом» «Арт и Шоке», где всё, что ни проводи, обретало соответствующую андеграундную атмосферу. А в уборной, пардон, тебя сверлил добрейшим взглядом старичок-библиотекарь... Много чего было там на стенах. Интертекстуальные были стены, метафорические. Я попросил Зитту рассказать об Игоре.

Чем бы занимался Игорь сегодня, если бы не случилось того, что случилось?

Я думаю, тем же, чему посвятил себя при жизни — поэзии, переводам, культурологическим

исследованиям, просветительской деятельности через создание программ, Игорь мечтал создать свой журнал, и название ему придумал — «Восточно-Западный Диван»: противопоставление Восток — Запад является пусть и не мнимым, но всё же условным. Пушкин написал девять стихотворений в цикле «Подражания Корану». А Блок примирил это противопоставление, указывая на роль России в нём стихотворением «Скифы». «Да, скифы — мы! Да, азиаты — мы, С раскосыми и жадными очами!», но мы «Держали щит меж двух враждебных рас Монголов и Европы!» и «Нам внятно всё — и острый галльский смысл, И сумрачный германский гений!» Но вот понятней ли «России Сфинкс» станет романо-германскому уму, он сам поймёт, читая и переводя современных, возможно, вполне маргинальных поэтов нашей страны, соединивших в себе ряд восточно-великорусско-западных аспектов и прозрений. Конечно, мой журнал, посвящённый поэзии и драме, назывался бы «Восточно-Западный Диван». Само название всё объясняет и почти отвечает на ваш вопрос. Но опять же, давайте издадим — а потом почитаем и посмотрим, каким он мог быть.

Посмотрим глазом Магритта с журнальной обложки вовнутрь жизни, пусть это будет «Фальшивым зеркалом», лишь бы было на что посмотреть. На убористые столбцы оригиналов и переводов. Это был бы первый, кроме того, переводческий эстетико-практический журнал, причём озабоченный филологическим и философским (культурологическим) расцветиванием всех оставшихся на Западе и на Востоке с Азией «белых пятен». Хочется посвятить номера мюзиклу, что актуально, и экзистенциальной драме. Ненормативной лексически литературе, наследию психоделических творящих, барретологии и джа-народцу... тому, что не закончили в «Урлайт» и что пунктиром прошли в «Забриски Rider», «Ъ» или Pinoller, например. Это было бы не пост-что-то-такое, и не было бы кастово-академично, не скучно было бы, но и не рентабельно, выходит? Бог простит. Вот сколько всего он ещё мог создать и подарить нам!

Время «официальной литературы» и «андерграунда» прошло или всё ещё актуально для нашего региона?

Я, как бы предчувствуя такой итоговый вопрос, уже обмолвился об этом. Всё умеет показать только лишь Время. Только времени покорно время, и только оно знает: стоят ли наши часы. Наше дело — работать, кто как может. Официально, подпольно — всё равно. Прогнозировали уже всё и вся, и перепрогнозировали — и погоду, и политику, и экономику, и прикладную науку, и даже культуру. Могло вообще ничего не остаться, и даже самих прогнозистов. По метеоусловиям: можно спуститься в андерграунд, и можно постоять в тени альтернативы, и можно позагорать на коммерческом солнышке возле официоза или выйти прочь в самое ненастье очередного диссидентства. Занимайте очередь за сайтами. Готовьтесь к жизни, забронировав все ритуальные услуги. Погода в нашем регионе — не плохая и не хорошая, она актуальная. Как встреча двух языков (во всех смыслах), как своевременный перевод текстов и стрелок на час — вперед или назад, как придётся. У каждого из нас — свой час. Такая вот геополитика и социодинамика.

Игорь Полуяхтов стал одним из победителей конкурса Фонда Сорос - Казахстан в 1996 году. Были ли вы тоже на церемонии? Ваши впечатления, если так.

Да, я была на этой светской церемонии по случаю премирования моего брата, поэта, прозаика и киносценариста — Нурлана Султанбаева. Его посмертно номинировали на 3 место в номинации «Проза». Игорь был на вручении вместе со своей подругой Таней Бендз. Красивый, статный и подтянутый, в своём синем костюме он очень отличался от остальных людей. А также с другом Юрием Леоновым-старшим, который также занял 1 место (они разделили его пополам) в номинации «Поэзия». Поначалу они ходили вдвоём и рассматривали выставочную экспозицию, развешанную по стенам зала. Саму церемонию вела Валерия Ибраева, которая координировала этот проект. Затем, усевшись одной компанией, мы иронизировали друг над другом. Я поздравляла его с «НОБЕЛЕВСКОЙ» премией! А Игорь нервничал, воспринимал мои шуточные уколы всерьёз. У него были большие амбиции, и он знал себе цену.

Готовится ли публикация каких-то работ Игоря? В Казахстане или за границей.

После ухода Игоря был издан CD-сборник, куда вошло почти всё его литературное наследие. Потом мы списались с российским рок-журналистом Александром Галиным, с которым Игорь сотрудничал ещё при жизни. В его планах было издать четырёхтомник переводов и собственных произведений Игоря. И он реализовал три из них: В 2009-м «The Beatles. КНИГА ПЕСЕН. 1962—1970». В 2012-м Галин впервые издал весь корпус Томаса Стернза Элиота — поэзию и драму — уникальный труд, дело всей жизни Игоря Полуяхтова.

А в 2018 году переиздал наиболее полное собрание рок-поэзии всемирно известной рок-группы PINK FLOYD в переводе на русский язык Игорем, с его уникальными комментариями. Вот последний том, увы, издать пока не удалось! А это ведь главное — его личное поэтическое наследие — такого мощного дарования, уходящее своими корнями в древнерусскую культуру.

Вопрос к вам, Зитта. Какое из трёх десятилетий независимости кажется вам самым интересным в культурном плане? Можете ли охарактеризовать каждую декаду одним словосочетанием?

С расстояния сегодняшнего дня я понимаю, что всё, что мы создавали за это время трёх десятилетий, было иллюзорной свободой и манипулятивным и подконтрольным ходом развития и нашего искусства и литературы. Но всё, что рождается на переломе эпох, бывает интересным, следуя теории «Автономной зоны» Хаккимбейна.

ГЛАВА 7.

ЦВЕТЫ, КНИГИ И ГРАНТЫ

Роман «Цветы и книги» писателя Дидара Амантая, одного из стипендиатов конкурса «Современный казахстанский роман» Фонда Сорос - Казахстан.

При довольно небольшом объёме роман требует от читателя немало труда, написанный в традициях модернистской литературы, медитативный и наполненный интертекстом, обращением к тенгрианской мифологии в попытке структурировать тенгрианство в контексте мировых религий, текст этот простым быть и не пытается. Прекрасно передано само ощущение сознания писателя, работающего над книгой, когда на передний план реальности выходят знаки, и всё вокруг начинает восприниматься в символическом ключе. Настоящая реальность, которая тоже есть в романе, становится при этом сном, она даже не задаёт движения тексту, в котором происходящее в сознании писателя гораздо более динамично и способно

охватить гораздо больший отрезок времени, а автор здесь, по определению, данному в предисловии, «мыслящий тростник», транслирующий видения в текст.

В 2020 году роман вышел в сборнике прозы Дидара Амантая «Цветы и книги».

— Сборник «Цветы и книги» вышел небольшим тиражом. Это перевод с казахского. Туда не включены те вещи, которые я писал на русском, они будут в большой книге, я сейчас готовлю десятитомник. Будем подавать в Министерство, посмотрим, поддержат или не поддержат, я хочу выпустить в электронном виде десятитомник. Два тома на русском. Собираюсь сделать свой сайт, чтобы людям, которые хотят почитать, было удобно всё найти.

Когда я слышу имя Сороса, вспоминается сразу солнечное лето Алматы, моя молодость, когда мы подавали заявку на объявленный конкурс «Новый казахстанский роман», тогда председателем жюри был Мурат Мухтарович, было много заявителей, трое из подававших заявки на казахском языке выиграли грант, покойный Таласбек Асемкулов, Айгуль Кемельбаева и я. Раньше Сорос-Казахстан, как фонд, поддерживавший искусство, литературу, культуру Казахстана, был мне ближе, интереснее, но со временем у них акцент поменялся, то есть они больше начали изучать, анализировать, писать о правах человека, пошли в политическое пространство, мне было удобнее и комфортнее деятельность Сороса в культурном пространстве, поэтому я думаю, было ошибкой то, что они закрыли все культурные проекты и оставили один центр искусства (СЦСИ). Тем не менее деятельность Валерии Ибраевой я уважаю, но сейчас не о ней. С тех пор как изменилось направление деятельности Фонда и он вошёл в политическое пространство, изменилось отношение к Фонду, особенно в казахскоязычной среде, где имидж поменялся из-за публикаций в казахскоязычной прессе, которая нас тоже не жалела.

Писали обо мне, к примеру, о Таласбеке, о том, что мы сдаем ценности казахского народа, что мы чуть ли не «агенты Сороса». Смеется. «Мы получили гранты и выполняем определённую миссию». Я бы деятельность Фонда в Казахстане разделил на три десятилетия. Девяностые годы, двухтысячные и с десятого по двадцатый.

Это характеризует мою информированность о деятельности Фонда. В девяностые годы Фонд был в центре внимания художников, писателей, поэтов казахскоязычных, потому что тогда вкладывал очень много денег в новые формы, поиски в искусстве. Философия, которой придерживался Фонд тогда, — поддерживать новые начинания, которые всегда подвергаются критике, сопротивлению со стороны общества, потому что любое новое пробивает себе дорогу с большим усилием — сопротивление сильное. В любом обществе носителей культуры можно разделить на две части. Первая часть — те, кто охраняет культурные ценности, бдит, а другая часть — те, кто расширяет их, ищет новые формы. И вначале новое всегда непонятно, не воспринимается основной частью общества, модернизм, например, тоже стал классикой, если мы посмотрим. После этого, в 2000 годы, я не участвовал, в девяностые годы — перестал отслеживать, может быть, были какие-то другие обстоятельства. В двухтысячные у нас был ещё один центр — алматинский центр культурной политики. Там мы обсуждали культурную ситуацию в стране, писали статьи, критиковали.

Я думаю, в этом первом десятилетии я оцениваю деятельность фонда по отношению к казахской культуре на пять баллов, в двухтысячные годы — на четыре, а сейчас не могу уверенно сказать, что знаю, чем занимается Фонд. Но я благодарен той помощи, которая была оказана в написании романа в 2002 году, и в 1996 году в сборник мой рассказ входил, и как аналитик я выступал в Фонде. Я не знаю, какие обстоятельства повлияли на решение закрыть все проекты и оставить один аналитический центр, но мне кажется, это сузило деятельность Фонда в тематическом и жанровом плане, и сейчас политические партии, другие фонды, само государство организует много конкурсов, сейчас более-менее поддержка стала ощутимой, а в девяностые годы почти только Сорос и был. Говорю почти, потому что я не исследовал эту тематику специально, но на слуху был фонд Сорос-Казахстан, который целенаправленно поддерживал именно искусство, культуру.

Художественная литература, насколько она должна иметь социальную составляющую?

Я прочитал у Бродского в одном из его интервью, это последнее его интервью, он говорит о том, что эстетическая составляющая любого художественного произведения несет в себе этическую нагрузку. А этическая нагрузка связана с социальной. Потому что — какая нравственность в обществе, такое и отношение к социальным вопросам. В конце концов, Перельман за что отказался от миллиона долларов? Потому что не учли труд людей, которые до него вносили определённый вклад в развитие теории. Его учитель, Александров, говорил, что математика — это нравственная наука. Я считаю, что литература тем более нравственное искусство и обязательно несёт в себе и политическую, и социальную, и культурную составляющие, но это не должно быть самоцелью. Я воспринимаю развитие мировой истории как историю освобождения человека, например, есть даже жанры прозы, которые тоже как бы ограничивают свободу, технику автора, поэтому давно уже введён такой термин, как свободная проза, тот же Алан Роб-Грийе, его рассказ «Пляж». В этом отношении, конечно, избежать каких-то политических, социальных последствий своего произведения мы не можем, потому что оно уже несёт в себе это. Искусство — это когда мы идём от частного к общему, а если от общего к частному — это опасно схематизмом, определённой заинтересованностью темы, это уже конъюнктура. Как Хайдеггер говорит — философия всегда несвоевременна. Если искусство будет стремиться охватить актуальные проблемы общества, оно переходит на позиции вещателя истины.

Эссеистика во всем мире актуализируется, мне кажется, она была ещё модернистами актуализирована. Мне ближе эстетика модернизма. Постмодернизм, как бы много о нём ни говорили, он ничего не внёс. Сам по себе постмодернизм — это не стиль письма, это всего лишь ситуация, которая сложилась в обществе, она и называется постмодернизмом. Игра, но игра чужими игрушками. Как говорил Камю в своей нобелевской речи, есть две функции у искусства — не соглашаться с несправедливостью и говорить истину. Потому что истина имеет силу разрушать идеологию и пафос. Свобода и истина. Несправедливость — это следствие несвободы человека. Мне кажется, что будет ренессанс модернистской философии. Лукьяненко

сказал — пока мы ждали инопланетян на тарелках, которые должны были вот-вот прилететь, смотрели в небо, а под носом случился коммуникационный взрыв. И вот эти разрушительные, иногда, может, позитивные последствия технологий СМИ, — огромные, так как меняется структура знания, меняется модель мира, потому что иногда у нас стирается грань виртуального пространства.

Современный человек куда-то всё время спешит. Он сидит спокойно, но внутри он не организован, куда-то торопится, и из-за этого, когда что-то говоришь, он тебя не слышит. И когда читает, не прочитывает. Книг выпускается очень много, но прочёл как-то, что, оказывается, мотивационные книги вызывают деменцию, и противостоять этому может классическая литература высокохудожественная. Я считаю, качественная, подлинная литература, её время не ушло, а наоборот, пришло, но пока она не завоёвывает большой аудитории. Но я вижу, что в казахоязычной среде есть ребята, которые читают толстые романы, которые всё знают о своём писателе — кумире, от первого произведения до последнего, и пришёл к такому выводу, что влияние классической литературы, оно огромно. Великие романы воспитывают у людей чувство сострадания, читая романы, мы стараемся быть похожими на главного героя. Вот этот момент мы упустили, и поэтому я в одной статье писал, но на русском этого не говорил, это, может быть, даже смешно выглядит, но я думаю, что должно быть какое-то агентство государственной пропаганды и агитации литературы.

Раньше была социалистическая литература, а сейчас просто литература. Туда должны вкладываться деньги, должны организовываться конкурсы, то есть как на Западе молодых людей воспитывают слушать оперу, смотреть балет, точно так же литература должна продвигаться. Программа работы на несколько лет, у нас есть государственные каналы, пусть каждый выпускает программу на тему литературы, сейчас вообще нет ни одной программы о литературе.

В казахской литературе современной преемственность есть. Я считаю, что модернистская литература шестидесятых годов прошлого века в казахской литературе прошла в мягком варианте, такой

мягкий модернизм. Таких имен, как Марсель Пруст, Франц Кафка, Джойс, Хемингуэй, Фолкнер — не было. Классическая русская литература 19 века повлияла на казахскую литературу, и сейчас, когда говорят о казахском модернизме, новом веянии, это сложно, потому что среди молодёжи есть очень много талантливых ребят, они сильно ориентированы, опять таки на конкурсы, и это влияет, но многие не получают наград, потому что конкурсы проходят несправедливо.

До сих пор есть деление на два совершенно не пересекающихся пространства — две литературы, казахоязычную и русскоязычную. Сейчас делятся как — есть русская литература, есть русскоязычная литература. В Казахстане как бы сохраняются границы влияния и распространения советской литературы. Но русскоязычные писатели работают отдельно, казахские писатели отдельно. Мне кажется, дело даже не в менталитете, дело ещё и в образовании. Структура образования разная. Казахи читают всё, что написано на казахском языке, от Абая до современников. Читают русскую литературу, выборочно, не всё, и читают переводы на русский язык зарубежных авторов. Но в основном из зарубежных авторов казахи читают не всех современных авторов, хотя бы с девяностых годов, а это именно середина и начало прошлого века. И это считается новой литературой. А современный литературный процесс никаким образом не касается казахской литературы.

ГЛАВА 8.

ЦЕНТР СОВРЕМЕННОГО ИСКУССТВА. ПУТЬ ФАРАОНОВ

Институциональная поддержка, предоставлявшаяся Центру современного искусства в Алматы в период с 1998 по 2010 гг., позволила ему стать проводником творческого развития (*не убоившись этого выражения*), динамическим пространством, в котором художники имели возможность делиться своими идеями. Это придало импульс «инновациям, новым идеям, расширению контактов среди профессионального художественного сообщества», — утверждает Валерия Ибраева, бывший директор центра. «Миссия центра заключалась в поддержке художественно-художественных процессов в Казахстане, а также в содействии интеграции искусства Казахстана в глобальные творческие процессы». Поддержка ФСК помогала казахстанским художникам создавать смелые и новаторские работы, позволяла демонстрировать свои произведения как на родине, так и за рубежом. По мнению Валерии Ибраевой, благодаря помощи ФСК казахстанское искусство получило большую известность.

Когда властями города принято было снести здание, в котором располагался Центр современного искусства Фонда Сорос – Казахстан, временно офису было предоставлено другое помещение. Сложно понять логику смены адреса, скорее всего, стоит обратить внимание на карту объектов застройщика, но Фонд временно перебрался в один из коттеджей-миллионников, в элитный поселок у подножия гор. К слову, именно на его территории расположено одно из самых безвкусных зданий города, — оздоровительный комплекс под названием «Луксор», само собой — в форме золотой пирамиды.

Когда Фонд проводил в своём новом офисе выставку современного искусства, в коттедже-миллионнике можно было встретить, как обычно, весь арт-бомонд, включая и писательский. Прибывали и иностранцы. Рассказывают, что двое из иностранных гостей, перепутав адрес, долго стояли у подножия золотой пирамиды, не решаясь войти в «храм современного казахстанского искусства». Когда они всё же пришли по адресу, эта история развеселила участников, правда, ни у кого из авторов в прозе она не осела. Несмотря на то, что в задачи СЦСИ не входила поддержка литературных проектов, казахстанских авторов там можно было встретить всегда, «тонкая» культурная прослойка города заставляла «тусовки» постоянно перемешиваться, а благодаря руководителю, вождю Центра Валерии Ибраевой, находившейся и находящейся на переднем краю современного искусства, идеи, там звучавшие, позволяли держать руку на пульсе причастным. В пустом старом офисе перед сносом здания устроили тематическую выставку — инсталляцию (её уничтожили вместе с помещением), а в новом временном Центр просуществовал недолго, став в определённом смысле историей и даже легендой.

Мы придумали такую идейку, что мы сделаем выставку про арт-активизм и даже народный арт-активизм, ну, один из величайших примеров, высочайшее, на мой взгляд, искусство, это когда женщина обклеила дом под снос портретами Назарбаева. Весь свой дом. Как объект — это гениальная вещь. Такой вот арт-активизм. Оксана Макушина с нами работала, мы посмотрели в архивах всё, что за последние тридцать лет на улицах происходило, ну и, заканчивая последними этими активистами, которые

вообще объявили, что они первые это делают! Насобирали мы огромный материал, около трёх тысяч фотографий и видео, наверное, часов двадцать я просмотрела, но выставка потерпела крах, распечатать материалы было негде. Мы ездили по типографиям, но везде отказали.

Конкурс 1997 года — это было одно из первых литературных событий. У меня несколько историй. Всё было под шифрами. Конечно, те люди, которые были в жюри, они поняли, что я, когда смотрю картинки под шифрами, многих узнаю. Они же профи. Бельгер...

Я расшифровала всех победителей, звоню Гуле Королевой — и берёт трубку какой-то молодой человек и очень грубо разговаривает. Я говорю — разрешите с Гулей Королевой переговорить. Естественно, литературные ассоциации у меня с этим именем уже были, ну, я думаю, чем чёрт не шутит. Молодой человек по телефону мне нагрубил, я обиделась и решила больше не звонить. Представляешь, Лилька бы прилетела бы вообще, ну, нашлась бы, может, попозже. Собственно, с моей стороны это было всё. А вечером мне звонит дрожащим голосом дамочка какая-то, хорошо, что у них номер телефона высветился, и дрожащим голосом говорит — не вы спрашивали Гулю Королеву? Я ей грубо говорю — «Я!» Вот так мы с Лилей и познакомились, и подружились.

Отдельная история с Асель Омар. Было два конверта — один конверт с шифром, второй конверт открывается уже по шифру, там имя. Вот она прислала только первый конверт, и никак я её найти не могла, и в опубликованном в газете перечне победителей она пошла под номером. И вот на следующий день приходит Аселька в воинственном настроении — «Напишите опровержение в газету!» Я говорю — слушайте, но по такому мелочному поводу я не буду писать никаких опровержений ни в какую газету. «Как это мелочному?» — закричала Аселька, и мы с ней полгода были в контрах, пока не поехали в Рудный, где издавалось два литературных журнала, в 97 году! В городке Рудный. Плешаков оттуда, Оксана Шаталова, Алла Гирик, там очень большая была «диаспора» культурная.

Володя Численский, он уехал в Израиль, у него как-то пока не сложилось. Но практически все победители стали звёздами. Игорь Полуяхтов. Алан Шайхин — куда он делся, я не знаю. Но очень талантливые стихи были. Потом долго шёл спор по поводу пьесы «Абай 4», это 97

год. Естественно, Дулат Исабеков против. Кстати, эту же самую комиссию, включая меня, пригласили потом полным составом в культурную программу Альянс-Банка в члены жюри. Там было убийство настоящее, у меня жюри разделилось поровну, но мне, естественно, очень хотелось «Абай 4» напечатать. Я внесла это предложение в правление Фонда, а Бельгер был и в членах жюри, и в правлении Фонда, и он сказал — это нужно печатать, если надо, я напишу предисловие. Но, к сожалению, было решение Мурата Мухтаровича Ауэзова. И он намертво зарубил это дело. Мы, правда, предприняли партизанские шаги. Во-первых, мы отксерили текст в бешеных количествах и всем посетителям СЦСИ раздавали. Причём даже не спрашивали разрешения у этого автора, а лет через десять как-то «АРТ и ШОК» меня спрашивает по поводу драматургии, а я говорю, а вот, «Абай 4» возьмите.

На самом деле это был очень интересный опыт, потому что поскольку я работала в издательстве, конкурсы молодых авторов в советское время были только в системе, других не было.

В СЦСИ литературе доставался минимальный процент внимания. Я объясню почему, я ведь сначала работала координатором программы «Культура и искусство», в рамках которой и был Сорос-Казахстан — «Дебют». Но я всё время себя чувствовала неловко, потому что я не профи в литературе и музыке, а приходилось заниматься и этими проектами — я же честная до глупости! И мне казалось, что я художникам подсуживаю, хотя более жёстко с художниками никто не умел обращаться. А потом, когда я нашла программу СЦСИ, а это только про художников (и не для музыкантов), когда уже мы наладили работу, то вас, несчастных, было просто жалко. И я пускала и музыкантов, вот Костик (Константин Тимошенко — музыкант и диджей) к нам попал, они же просто пришли с Тимочкой (Тимур Исалиев, поэт, писатель, выпускник «Мусажета»), вот у вас тут что? Ну. Как бы про искусство тут у нас. И вы тоже пришли (во время интервью я предстал в обобщённом образе казахстанских писателей).

Люди приходили, тогда же не было ни кафе, ни посиделок, ни тусовок, и в принципе, таких жалких, ничтожных личностей, как писатель, художник, поэт, пригнать было некому. То есть любой союз — во-первых,

там неуютно, во-вторых, забюрократизированная организация и так далее. Поэтому мы принимали, причем отсеивать было ненасыщенный, а сами по себе, кому интересно, ходили, кому не интересно, уходили.

Вот Зойка (Зоя Фалькова, поэт, современная художница) ходила, например. То есть приходили люди, которым было интересно, хотя бы на уровне общения, такое творческое тесто какое-то, пусть это не твой профиль, но как-то друг с другом подружились, вот Пашка (Павел Овчинников, художник-коллажист) с Костиком нашли друг друга, а сколько браков у нас было! У Ильи Одегова в рамках второго конкурса вышел роман «Звук, с которым встаёт солнце», он должен был разорвать его, но я не помню, столько людей было на мероприятии, разорвал или нет, не помню. Это был сценарий выставки про сумасшедший дом, когда мы надевали на выдающихся художников смиренные рубашки. Выяснилось, что их не шьют уже, наша бухгалтер сшила смиренные рубашки сама, а Хальфину она сшила ханскую смиренную рубашку, с позументом. А Илюха в конце концов надел эту рубашку и в ней и ушёл, а потом они мне рассказывали, что в проекте «Визуальная поэзия» они её использовали в качестве экспоната.

Выставка называлась А386 — стояли панцирные кровати. Был такой месседж, что вообще искусство на**** никому не нужно. И литература тоже. А у Ильи задача была ходить, приставать к людям и каждому пытаться всучить книжку. И в конце он должен был её порвать. У Маслова была такая акция, картины никто не покупал, он их обрезал и сшил в книгу и притащил на выставку. А сейчас она в Семипалатинском музее. На почётном месте.

В СЦИ у нас были очень жёсткие проекты, грантовые и так далее, но самой главной идеей было построить остров демократии для творческих людей, куда могли бы прийти, где можно было бы работать ночью, потому что у нас круглосуточное дежурство было, компьютер стоял специально для художников, чтобы молодые люди, которым некуда деваться, которые из одиночества не могут вырваться — разруха, холод, чтобы они могли с кем-то контактировать, какие-то возможности, потому что по возможностям мы, конечно, помогали и музыкантам, и писателям, и поэтам. Была ещё программа Cultural link («Культурные связи»), и мы все объявления вывешивали и говорили — пишите туда и туда, то есть

минимальное внимание было с точки зрения финансовых условий, а пиво мы вам покупали всегда за свои деньги.

Что касается самой ситуации в литературе, я не профи, но я могу провести параллель с тем, что творится в искусстве, то есть система монополий, включая фонд Сороса-Казахстан и СЦСИ, разрушена, и это очень хорошо, на мой взгляд. Появилось очень много объединений, кружков, причём они все мультидисциплинарные, то есть то, что мы пытались в СЦСИ пригреть, и все подвержены эксперименту. Мне кажется, что это хорошо, это нормально. При том, что политическая ситуация практически не изменилась. Из-под земли немного вырвались, стали понемногу ездить, но всё равно это задавленная ситуация. Но тот же груз, он не на голове у тебя, а в руках. То же самое в литературе. Я помню, Ольга Борисовна всё время стонала — интересные ребята уезжают. У нас тоже был такой период. Поколение ваше, они все уехали. Вот сейчас молодые новые, не знаю, сколько выдержат.

О качестве книг я ничего сказать не могу, я не читаю, просто нет времени.

Году в 1998 у нас была конференция, которая называлась «Авангард Азия», и там была искусствоведка Нигора Ахмедова из Ташкента, и темой и задачей её доклада был разговор и месседж о том, что авангард для Азии не характерен, потому что это не вписывается в традиции. Это уже потом, когда мы поехали по Индии и в Сингапуре выставлялись, и в Китае современное искусство роскошно! Всё-таки есть в Азии авангард. А тогда, в 1998 году, народ задумался. На самом деле, что произошло с Венецианской биеннале и с «Фокусом»* — это государство, как и в современной России, решило подмять современное искусство под себя, вырвать зубы. Мы же будили, у нас каждая выставка была скандал. Вот, все выставки государственные, они же все тихие, спокойные, никого не трогают, никого не критикуют. То же самое, что делают в живописи, только форма другая, заимствование формы и не наращивание содержания. Это нормально государству, они, правда, не учли, что международные проекты нужно делать более ответственно.

Но цели своей мы достигли, состоявшиеся выставки — это такая констатация факта: да, в Казахстане есть женщины-художницы!

Министерство культуры и спорта РК отказалось от участия в венецианской биеннале 2019 года. Казахские художники впервые должны были представлять на ней свои работы от имени РК. В пресс-службе Министерства культуры отказ от участия в биеннале объяснили тем, что ведомство не успевает в сжатые сроки выделить бюджет для участия в выставке. Не имея национального павильона в Венеции, в этом году Казахстан был представлен двумя проектами. ГМИ им. А. Кастеева открыл групповую выставку графики «Ритмы казахской степи». Экспозиция из фондов музея объединила 20 таких казахских классиков, как Евгений Сидоркин, Салихитдин Айтбаев, Альберт Гурьев, Исатай Исабаев и других. Эта выставка создавалась при поддержке государства, в рамках программы «Рухани Жангыру». Второй, но уже частной инициативой, представляющей казахское искусство в Венеции, стал совместный проект галереи Artmeken и мобильного приложения ARIAPP.IO. Экспозиция WantedPavilion: BadJokes — альтернативная виртуальная версия казахского павильона на Венецианской биеннале.

«После многочисленных неудачных попыток организовать национальный павильон, нескольких частных инициатив по организации выставок, участия Елены и Виктора Воробьевых в показах в основном павильоне на прошлой биеннале, Центрально-Азиатского павильона и последнего скандала вокруг биеннале в этом году, Казахстан напоминает мне человека с синдромом нарушения восприятия целостности своего тела. Этот синдром проявляется в навязчивом желании отрезать самому себе какую-либо из конечностей. Наша страна, имея в своём распоряжении заметную аутентичную и признанную на международном уровне сцену современного

искусства, всеми своими действиями пытается отрезать её, как неприемлемый элемент системы, нарушая при этом целостность этой системы. Ведь общество без собственной культуры и искусства обречено стать потребителем чужой культуры и чужого искусства. Как ампутация живой плоти, отсутствие развития культуры чревато необратимыми последствиями и инвалидностью», — Оля Веселова, директор фестиваля ARTBAT FEST, для Бюро 24/7.

*

Генеральный подрядчик выставки Focus Kazakhstan, проводившейся под эгидой программы «Рухани Жангыру», отказался выполнять свои задачи, включая оплату услуг международной команды кураторов и логистической компании.

ГЛАВА 9.

СЛОВА И МУЗЫКА

С тех пор как я встретил Илью, разгуливавшего по выставочному пространству СЦСИ в смиренной рубашке, прошло уже достаточно много времени, за которое он успел стать преподавателем Открытой литературной школы Алматы и собственного писательского курса, дождаться выхода книги в культовом московском издательстве «Текст», стать лауреатом «Русской премии» и, будучи профессиональным писателем, найти время на то, чтобы стать ещё и успешным композитором — участником международных музыкальных проектов. Во время общения с Ильей обычно речь заходит и о его супруге — поэтессе Айгерим Тажи, с которой Илья познакомился в «Мусагете», да и сам он почти всегда рассказывает о её успехах, теперь уже и международных.

Это была лаборатория в Киеве, то есть проект, в первую очередь образовательный, там, конечно, практика была, и реальная, но сам проект — образовательный. Сейчас они выбрали несколько человек для того, чтобы дать возможность, гранты, на озвучивание немого кино, результаты будут представлены на фестивале в Киеве и Одессе, там ежегодно проходит фестиваль «Немые ночи». Показывают старые фильмы, достают из архивов, в новой озвучке. Иногда этой озвучки не было у фильма прежде никогда. Я жду, мне должны сказать, какой дадут фильм.

Возникает вопрос по поводу перспектив писательской деятельности. Кем ты себя видишь?

Я всю жизнь и в том, и в том направлении работал. Никаких не вижу противоречий. Тут работа со словом, тут со звуком. Два таких разных направления.

Я не ставлю себе таких вопросов — казахстанский писатель, перспективы. Я пишу, когда мне нравится писать. Повесть недавно закончил. Дай бог, опубликуют. Я продолжаю и тем заниматься, и другим, и отлично себя чувствую и там, и там.

А о перспективах литературных, вообще говоря, они такие, необозримые!

О конкурсах...

«Современный казахстанский роман»? Потому что я помню, там-то вообще было много конкурсов, я участвовал в одном только. Помню, когда я в нём участвовал, у меня было ощущение, что я всё промифовал. До этого были конкурсы, какие-то сборники выходили, поэзии там, критики, ещё что-то, и уже куча народа там засветилась, в сборники попали, и как-то всё это мимо меня проходило. Это было активное время мусагетовское, и я как-то потихоньку перебирался на большие объёмы, помню, написал две повести — «Город» и «Вчера был прошлый год». Они в «Аполлинарии» опубликованы. И уже думал о том, что можно что-нибудь посерьёзней, посолидней, потолще написать.

И тут вдруг конкурс объявили. Не нужно было подавать всю книгу. Можно подать только анонс, краткую

аннотацию, и несколько страниц текста, чтобы представлять вообще, в каком жанре, в каком направлении пишет автор. Я написал, подал и потом узнал, что вот, оказывается, стал одним из победителей. В это время я учился в университете, а фонд Сорос-Казахстан платил стипендию для того, чтобы автор мог ничем больше не заниматься, кроме как писать книгу. Мне было это очень кстати, потому как студенческие времена такие, вполне голодные, а хочется и с друзьями погулять, и вообще деньги не помешают. И мне было очень бодро, что каждый месяц на карточку приходила какая-то энная сумма, сейчас уже не помню сколько. Но это были приличные деньги, потому что мне этого хватало за глаза для того, чтобы вести совершенно такой свободный образ жизни, и я, честно говоря, далеко не сразу сел за книгу. То есть у меня были какие-то наброски. Но не было ощущения, что всё — такая теперь ответственность на мне, что мне теперь передали эстафетную палочку, знамя, мне теперь нужно его с гордостью нести, сесть и писать. И я вполне себе тратил стипендию, гулял, веселился, и только по прошествии какого-то времени, может, полугода, начал уже задумываться, что книгу пора дописывать. Я не то чтобы всё это время не писал, я писал, но как-то нецеленаправленно, это были какие-то наброски в тетрадях, на салфетках, автобусных билетах, я всё это начал потихоньку собирать в кучу и смотреть, что из этого может получиться.

И чем ближе к сроку, тем я больше вкладывал в это сил и времени, и в конце концов написал. Мне кажется, что у меня был самый тонкий роман из всех авторов, у Николая (Веревошкина) значительно толще была книга. Там была еще такая ситуация, нужно сдать книгу и дожидаться ответа от комиссии, которая одобряла или не одобряла, зря потратил Фонд деньги или не зря. Ну и всё, меня одобрили, книга вышла, я помню, ходил страшно довольный, что у меня наконец-таки есть своя книга, первая. Раздавал её, автографы раздавал, и потом, помню, был период, когда я начал её перечитывать и понял, что она мне уже не так нравится, как прежде, потому что всё быстро произошло. Я вот только дописал, только сдал и буквально через пару месяцев она уже вышла. И вот я её держу в руках, листаю, сначала доволен, горжусь, потом листаю, понимаю, что я тут бы переписал, тут бы отредактировал, тут ещё что-то бы поправил. В конце концов я её перестал дарить, и наоборот спрятал, у меня там ещё оставались экземпляры.

И долго я никому её не показывал, думал, что я уже другому пишу, что я лучше пишу и какие-то вещи мог бы изменить. Потом, спустя много лет, семь — восемь, я наткнулся на неё дома, перечитал, и мне что-то она так понравилась, думаю, вот, оказывается, ничего я писал в то время, вполне даже! Читал её совсем уже как книгу другого человека. Совершенно такая не моя, но очень прикольно. Порадовался, что она попала в печать. На самом деле это для меня был такой очень клёвый старт ещё и не только потому, что книга вышла, ещё я понял, что могу роман написать. Это самоощущение того, что я не только рассказы пишу, но могу и роман, при желании. Это такое хорошее внутреннее ощущение рождает.

Я решил, что этот роман написал, сейчас второй напишу. Начал писать роман «Без двух один». Долго писал, как раз тогда начал работать в рекламе. Много стало уходить времени на всякие дела, на работу, и я медленно писал. К тому же не было таких условий, что надо в год уложиться, и в конце концов, когда написал, Ольга Борисовна (Маркова) решила, что он годится для того, чтобы издать его в серии «Мусагета», но это был уже конец «Мусагета» и его успели записать как аудиокнигу, это был проект издания четырёх книг и четырёх аудиокниг, как бумажную книгу его выпустить не успели. Я помню, разговаривал с Лидией Петровной, она предлагала доработать её и выпустить самому, но мне казалось, что это уже не то, и я забросил. В итоге он так и не увидел свет в бумажной версии, но зато есть в аудио варианте. Вот такая странная библиография. Из четырёх книг одна выпущена только в аудио формате. Я и сейчас думаю, что он так и остался, потому что я им меньше доволен, чем первым. Остальные книги мои выходили в формате сборников рассказов, повестей.

Ольга Борисовна была вовлечена в первый конкурс, насколько я знаю, а в других она была таким посредником, то есть она поставляла авторов Фонду на рассмотрение.

Валерия Валентиновна не помнит, разорвал ли ты книгу или не разорвал.

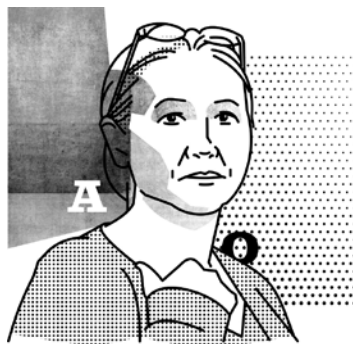
Конечно, разорвал!

В СЦСИ, да, на презентации, я устроил этот перформанс с уничтожением! Я, по-моему, не только

порвал, я его ещё и сжёг. Мне кажется, это был не только такой вот концептуальный перформанс, а это была скорее веселуха. Всем было весело, и почему бы не порвать свой роман? Может, я что-то и придумывал по поводу концепта, но просто было весело. Я участвовал ещё в одном проекте Фонда. Была Летняя школа, посвящённая кино. Фонд проводил время от времени такие Школы, вывозил на несколько дней участников за пределы Алматы, и там все тусили. Я знаю, была Литературная школа, туда приезжал Николас Блинкоу, куча Мусагетовского народа участвовало, но я не участвовал, я участвовал в киношколе. Были актёры, операторы, сценаристы, а я пошёл почему-то в актёры. Я занимался у Бориса Николаевича Преображенского, и, вместе с ним нам преподавала Ира Симонова. И там в течение Летней школы снимались фильмы какие-то, тут же сценаристы писали, и режиссёры с этими сценариями работали, привлекали актёров. Все разбивались на маленькие команды, и я там снялся фильмах в семи сразу, мне потом дали грамоту как самому востребованному актёру, но все там вовлекались во всё, и я там и музыкой, помню, занимался. В то время Фонд Сорос - Казахстан много всего организовывал в городе.

ГЛАВА 10.

ПЕРЕЕЗД

В интервью, которое вы найдёте в этой главе, на вопрос о причине отъезда из Казахстана в Москву писательница Асель Омар процитировала текст песни Джона Леннона: «Представь, что в мире нет границ, и не за что будет воевать, и не за что умирать». Ситуация для казахстанских авторов довольно обычная — кто-то уезжает, кто-то уже возвращается, и отъезд для автора оказывается всего лишь частью метапутешествия. К тому же наше номадическое сознание позволяет относиться к долгим перемещениям философски. Я задавал этот вопрос Михаилу Земскову, я и сам так же нахожусь в пространстве между городами. Асель Омар — казахстанский автор, часто бывающий здесь по писательским делам. Тем не менее, интервью записывалось дистанционно. Слова зависли между Алматы и Москвой на пару недель.

Асель Омар родилась 29 мая 1973 года в столице Казахской ССР, городе Алма-Ате, в семье архитекторов. Печататься начала в школьные годы, в газетах «Дружные ребята», «Неделя», выступала на Казахском радио. Её дед Кудышев Омаргали Кудышевич — известный казахстанский журналист и общественный деятель, другой дед, Журмбек Сыдыков — геолог, академик АН СССР. В 1990 году Асель Омар с золотой медалью окончила алма-атинскую школу № 39 им. В. И. Ленина.

После окончания школы Асель поступила в Литературный институт имени А. М. Горького, который окончила в 1995 году. В 1996 году окончила ещё и Московский институт международного бизнеса Всероссийской академии внешней торговли. После учёбы работала в республиканской газете «Новое поколение». Статьи и эссе Асель, литературные и кинорецензии, очерки и репортажи в области общественно-политической жизни, вышедшие за время работы в газете, отразили тенденции становления постсоветского общества и нередко становились предметом острой общественной дискуссии.

Я прошу Вас вспомнить время первого конкурса Фонда Сорос - Казахстан, важны детали, эмоции, что для Вас он значил, с кем познакомил и что открыл, а может, ничего такого не было?

Конкурс проводился, когда с распада СССР прошло всего пять лет, на людей свалились все трудности переходного периода, многим было не до литературы. Советские литературные мероприятия ушли в прошлое, а новые ещё не появились, и поэтому литературный конкурс привлёк внимание авторов. В газете «Новое поколение» было опубликовано объявление о конкурсе Фонда Сорос - Казахстан, я работала в этом издании после окончания Литинститута. В 90-е было не совсем ясно, что значит идея открытого общества, которую пропагандировали организаторы. Для кого оно открытое? Для чего? Почему бизнесмен Сорос занимается благотворительностью в сфере искусства? Вместе с тем было желание поделиться своими работами с читателями и коллегами в условиях дефицита литературных событий и упадка издательского дела в собственной стране. Редакция наша располагалась в здании на углу улиц Фурманова и Калинина, ныне

Назарбаева и Кабанбай батыра, до офиса Фонда идти было минут пятнадцать. Передавая рукопись, я познакомилась с искусствоведом Валерией Ибраевой, которая тогда отвечала за конкурс. Позже мы познакомились ближе. Помнится хорошо наша совместная поездка в город Рудный на встречу с местными авторами, организованную фондом Сорос-Казахстан. Это было ранней осенью, из Алматы нас было трое — Валерия, поэт Александр Шмидт и я. В Рудном мы познакомились с поэтом Сергеем Лешаковым, с которым увиделись позже в Москве, где он окончил Высшие литературные курсы и пролетел по российской столице, как яркий метеор, со своими мета-метафорическими стихами, а потом вернулся в родной город.

Вскоре после конкурса Валерия пригласила меня на работу в Центр Современного Искусства Фонда Сорос - Казахстан, который располагался, по совпадению, во дворе моего дома на Шевченко, в бывшем детском саду. Правда, я проработала там один день. Мне показали произведение видео-арта, где некий художник пытался зачем-то отрезать собственное достоинство, сказали, что это современное искусство, которое мы должны пропагандировать. Это меня не вдохновило. Были и другие художники, которым деятельность Центра помогла. В любом случае, я и сегодня благодарна Валерии за её искреннее отношение ко мне, ценю её аналитический ум и влюблённость в современное искусство.

В день награждения лауреатов ко мне подошёл молодой человек, просто и открыто сказал, что прочитал мои рассказы, ему понравилось, и он хотел бы познакомиться. Это был писатель Дидар Амантай, и эта встреча открыла для меня большого писателя и журналиста, который потом написал романы «Цветы и книги», «В горах Каркаралы», они стали знаковыми явлениями в нашей литературе, изданы во многих странах мира. Дидар работал тогда в газете «Алаш», и наше общение обогатило и журналистскую работу, мы делились полезной информацией, темами, мнениями. Дружим по сей день. Теперь понимаешь, насколько прекрасным был тот момент знакомства участников конкурса — мы искали общения и обрели его, открывая друг друга и находя понимание, поддержку, это вдохновляло и радовало. Наверное, это самая большая польза от подобных литературных событий.

Сборник победителей конкурса хранится у меня до сих пор. Там есть повесть Владимира Численского *Glògia Dei*, с аутентичной атмосферой и пронзительным сюжетом о любви. К сожалению, не со всеми авторами, победившими в конкурсе, удалось увидеться, но это произведение мне запомнилось.

Какой видите ситуацию тогда и сейчас в литературе?

Тогда у этого западного по своей сути конкурса была, видимо, цель поддержать современное искусство, которое вроде как, по их представлениям, притеснялось в нашей стране. Но в 90-е уже было некому, да и незачем притеснять современное, новое, нестандартное искусство в целом и литературу в частности. Это теперь стало понятно, что в 90-е годы в постсоветских странах у автора было больше свобод, чем сейчас. Пока писатель пишет о природе и погоде, власть его особенно и не замечает. Стоит ему задаться политическими вопросами, он тут же оказывается в поле зрения. Казалось бы, так происходит по всему миру, где демократия не развита. Но даже и американским писателям, в стране с устойчивой демократией, порой приходится бороться за свободу выражения, хотя поле для маневра у них всё равно шире, чем у нас. В 90-е годы было достаточно места всем, и власти, и авторам, учитывая всё разнообразие взглядов среди самих писателей. Сейчас этого не хватает. Пока государствам хочется контролировать высказывания писателей, а писателям любой ценой хочется вырваться из-под контроля, гражданская инициатива по поддержке литературы не теряет своего значения.

Причина Вашего отъезда и что вам это принесло?

Когда я участвовала в конкурсе, мы уже несколько лет жили в Москве. По окончании института приехала в Алма-Ату, потому что мне очень хотелось поработать в родном городе, в родной стране, так и получилось, я несколько лет проработала в газете «Новое поколение». Главным редактором был Бигельдин Габдуллин, его я повстречала впервые в Литинституте, когда поступила на первый курс, а он заканчивал ВЛК. Не вкладываю в слово «отъезд» того смысла, какой был при существовании

«железного занавеса», когда отъезд означал взаимное забвение. Открытый мир даёт человеку массу возможностей. Работать, жить, общаться с близкими по духу людьми, осознавать различия и общность, в конце концов, зарабатывать там, где есть возможность. Когда работаешь в западной стране, видишь, как много людей перемещается по свету в связи с бизнесом, на время или навсегда, — в Австралию, Британию, Канаду, Китай, США, Индию, Малайзию и так далее. Потрясающий глобальный процесс, вытекающий из свободы предпринимательства. Всё, что успеешь увидеть на этом свете — то и твоё.

Для писателя преподавать в другой стране, получить новые впечатления о человечестве, нормальная жизнь, это сегодня не является редким явлением, так живут многие, и в этом есть только плюсы. Вслед за Джоном Ленноном хотелось бы повторить: «Представь, что в мире нет границ, и не за что будет воевать, и не за что умирать», человечество живет этой идеей, пусть она пока не в полной мере воплощена, но это прекрасная гуманитарная цель.

«Социальная ответственность, о которой много говорится с официальных трибун, присутствует как художественный дискурс в книгах прозы А. Омар “Ранние холода” (2007 г.), “Синий волк” (2009 г.), “Талисман Тенгри” (2012 г.). Откровенная равнодушная позиция писательницы звучит в лаконично-ёмких названиях её произведений, буквально “кричащих” о драматичных страницах нашей общей истории (рассказ “Чёрный снег декабря”, повести Satisfaction, “Гастарбайтер”, стихи Credo, эссе “Прикосновение к свободе”), или скрывается под тревожной метафорической фразой. Автор поясняет это так: “Мы живём сегодня в достаточно опасном мире, так как слишком часто сталкиваемся со смертью в виде войн, терроризма или преступности. Сложности в нашу жизнь добавляет также и то, что нами всегда пытаются манипулировать — глобальные средства массовой информации, реклама, законы общества потребления, в котором мы оказались». Так, в рассказе “Чёрный снег декабря” подчёркнуто хаотичная стилистика и мозаичная композиция повествования передают атмосферу наполненных ужасом и мраком декабрьских событий в Алма-Ате 1986 года. Сумятица, неразбериха воспроизводится автором сменой разных

повествовательных планов: описание, диалоги-реплики, оценки очевидцев создают множественность вариантов “правды”. Повествование ведётся от лица очевидца, при этом само понимание времени служит формой внутренней связи событий “тогда”, в декабре, и “сейчас”, во время рассказывания-воспоминания».

(Из статьи «ИДЕНТИФИКАЦИЯ «CREDO» АСЕЛЬ ОМАР: ЭФФЕКТ «ДЕЖАВЮ»././ Журнал «СЕВЕРНЫЙ РЕГИОН: НАУКА, ОБРАЗОВАНИЕ, КУЛЬТУРА» Сургутского государственного университета (Россия, Сургут).//Абдуллина Люция Ильдаровна, Восточно-Казахстанский региональный университет. Кандидат филологических наук, доктор PhD, доцент).

В начале двухтысячных перебралась в Санкт-Петербург из Алматы писательница, драматург Жанар Кусаинова, окончив Санкт-Петербургский государственный университет кино и телевидения по специальности «сценарист». В интервью журналисту Vlast.kz Светлане Ромашкиной на вопрос о том, почему уехала из Алматы, ответила так:

— Хотела стать ассистентом режиссёра, скачала в 2002 году с Интернета объявление, что в Петербурге набирают ассистентов режиссёра, я поехала как дура, а оказалось, что это объявление трёхлетней давности. У меня истерика, потому что у меня ничего нет: ни знакомых, ни друзей, даже не знаю, где ночевать. Там был один человек — Виктор Федорович Семенюк, ныне покойный, он меня увидел — я стою, рыдаю у университета кино и телевидения, спросил: «Ты кто такая, чего рыдаешь?» Да вот так и так. Он говорит: «Слушай, а ты что-нибудь умеешь? Я вижу, у тебя глаза умные, талантливые». Я достаю из-за пазухи смятую тетрадку, где у меня какие-то рассказы. Он полистал, говорит: «Слушай, ты же молодец, можешь быть сценаристом! Ты знаешь, кто такие сценаристы? Ты сейчас пойдёшь и поступишь на сценариста. Ты будешь талантливым драматургом». Он оказался провидцем. Я этим же летом поступила к Юрию Клепикову, одному из лучших сценаристов России. Я глупая и непоследовательная, импульсивная девушка.

Но каким-то образом получается, что кривая выводит. А потом случайно оказалась на «Ленфильме», познакомилась с покойным ныне Германом-старшим, они купили мой сценарий «Самый быстрый лимузин», но не смогли запуститься.

История, немного напоминающая сюжет одного черно-белого фильма Джармуша, но со счастливым финалом. Хотя, насколько он счастливый, сказать непросто.

— Я вне тусовки, может, поэтому успеваю так много. В Питере можно жить, в Москве можно работать, но невозможно жить. Там всё время эта суета, это жуткое метро, эти толпы на улицах. В Алма-Ате невозможно работать, потому что там тепло, хорошо, там мама, друзья. Мне ничего не хочется делать, хочется гулять по Космостанции, бродить по горам. Хочется лежать на солнце. Я видимо, могу работать только в Питере. В Питере что ещё хорошо — это такой город, который наполнен драматизмом. Плюс ощущение, что ты внутри истории.

— Для меня важно, что я казашка из Казахстана. Когда я писала книгу, мне хотелось рассказать жителям России, что Средняя Азия — это не только то, что они себе представляют: гастарбайтеры и так далее, а нечто большее. Я была потрясена, когда узнала, что тираж моей книги очень быстро распродан, что она пользуется успехом. Когда я получила «Живую книгу» — выбирали питерских писателей, чьи книги продаются наибольшим тиражом, я была удивлена. Взаимный интерес друг к другу есть, надо его поощрять.

ГЛАВА 11.

СТОЛИЧНОЕ

Несмотря на то, что с началом переселения в новую столицу, отколёвки кадров, в основном из Алматы, Астана и до столичного статуса жила собственной литературной жизнью, иногда авторы приезжали в Алматы по разным поводам, в том числе и почитать стихи и тексты на литературных фестивалях. На одном из них мне посчастливилось познакомиться с поэтом Канатом Омаром. Упуская множество имён, я всё-таки подумал, что неплохо было бы расспросить его о столичной литературной ситуации для этой книги. В общем, он согласился.

Что представляло собой каждое из трёх десятилетий в литературном плане в Астане?

Давай сразу разберёмся с терминологическим аппаратом и прочими околотерминологическими зверушками, как правило, непригодными к существованию за

пределами какой-либо жёсткой эгоцентричной концепции, и определимся с местом и временем описываемых событий, а также нашим к ним отношением по касательной, так сказать. Как говаривал один из моих одарённых всяческими талантами старших товарищей питерской хулиганской юности, рождённый в зоне Вольдемар Бульчёв: определись с точкой в пространстве — остальное второстепенно...

Так вот, перво-наперво, никакой я не маловразумительный астанчанин. Если и угодно непременно запихать в пазл, то я, пожалуй, краснокутский. Да, да, тот самый — самый настоящий, родом из Краснокутска Павлодарской области (сейчас райцентр называется Актогай), где провёл детство в семидесятых, а школьные годы и несколько лет после петербургской академии — в просторном Павлодаре. И только последние девятнадцать лет болтаюсь в Астане, хотя и оказался в ней впервые сначала в 1988 году с товарищем школьных лет Вадиком Овчинниковым, а в 1998 угораздило прибыть с пьяным поездом павлодарской артистической делегации по случаю объявления бывшего Акмолинска и затем Целинограда, переименованного обратно в Акмолу, теперь уже Астаной, к тому времени успевшей обзавестись столичным статусом. Но мы ведь не участковые, чтобы ранжировать имярека по месту прописки (которое часто временное и вызванное стремительно меняющимися обстоятельствами). Никому ведь в голову не придёт называть того же Фёдора Сваровского черногорским поэтом на том лишь основании, что он уже четыре года блаженствует в деревушке Игало в Боко-Которском заливе, а Дмитрия Кузьмина латышским поэтом и переводчиком только потому, что он уже шесть лет как создал литературную резиденцию в сельском домике в Озолниеки, где и проводит большую часть времени. Это было бы смешно, когда бы не было нелепо.

Впрочем, поделиться некоторыми необязательными соображениями о ситуации с так называемым литературным сообществом в казахстанской столице могу. Но без фанатизма. И прикрывшись всевозможными дисклеймерами о том, что автор высказываний не несёт за них юридической ответственности перед кем бы то ни было, а только держит ответ перед собственной совестью и разве ещё Юрой, как предупредительным вопрошателем и замечательным поэтом и писателем.

Буду, по возможности, краток.

При том, что в Астане, как и повсюду, были и есть талантливые авторы, я их, скорее всего, проглядел, поскольку всегда приходилось много трудиться для семьи. Но не могу не упомянуть колоритного Владимира Гундарева и созданный им журнал «Нива», а также плеяду тогда ещё совсем юных целиноградцев, которые «вручили ключи от города» в 1998 году, приняв меня со всеми причудами: Кирилла Пяртеля, Романа Кужко, Владислава Шпакова, Ксению Удод, Илью и Владу Гук. На протяжении почти полутора десятка лет иных заметных фигур в городе не наблюдалось. Это уже в десятых возникли Саша Арвади, Жанар Секербаева (позже переехала в Алматы) и, конечно, Салтанат Казыбаева, которая уже пять лет живёт в Чикаго и известна теперь под никнеймом Tanat Esmar. Тогда же Глеб Родионов открыл в полуподпольном подвале хулиганский бар «Журилка», где устраивались концерты, просмотры кино и чтения, юной звездой которых была Александра Прощенко (после учёбы в алматинском КИМЭПе переехала в Торонто), где блистал Андрей Ярославцев и куда как-то занесло Ануара Дуйсенбинова, произведшего среди публики, по словам очевидцев, изрядный фурор, что, похоже, пришлось ему по вкусу, так что на скудном астанчанском горизонте в 2011 году возникло весёлое сообщество Post Poetry. Оно многим запомнилось пёстрой обложкой выступающих из разных казахстанских городов. Ануар потом всё-таки отправился на юг и после добровольного самозаточения в родном Талдыкоргане переехал в Алматы. Зато в Астане набрали силу регулярные – второй вторник каждого месяца – «чеховские» (по названию закрывшегося спустя пару лет кафе) чтения, которые запустил Ельден Сарыбай, президент фонда «Перо». На них впервые удалось услышать Елизавету Окулову, урождённую москвичку, чьё детство прошло в Целинограде, а студенческие годы в Москве, так что в упоминаемые славные времена бывала в Астане только налётами, сейчас же и вовсе блаженствует в испанском Бильбао. Там же впервые публично прозвучали стихи замечательной Шолпан Нуртазиной (Нур), Дины Ораз, Виктории Ильиной и чуть позже Адлета Амирова.

Стоит отметить, что параллельно обнаружались талантливые поэты, не чуждые достижений постмодернизма, Акберен Ельгезек и Ерлан Жунис, которые впоследствии

сумели создать себе репутацию ведущих авторов молодой казахской поэзии.

Кстати, бывал в «Курилке» и такой находящийся постоянно в движении интересный автор, как Дмитрий Двинских — он, как и не менее талантливая Юлия Рогозина, выходец из литературного клуба «Евразийский Пегас», созданного в Евразийском же университете профессорами-филологами Татьяной Кривошаповой и Галиной Власовой. Между прочим, одновременно с ним существовало сразу несколько непересекающихся ЛИТО: в Национальной академической библиотеке, которое создал безвременно ушедший поэт Ануар Омар, и ещё парочка в стенах других университетов — «Сезим» и «Тенгри».

И уже в 2019 году открытием стали замечательно умный и тонкий автор филигранных текстов Ержан Акатаев и невероятно одарённая и ранимая Елизавета Цой, которая переехала из Алматы.

Назарбаев университет — исследовательская лаборатория казахстанской литературы?

Ха! для меня этот анклав свободомыслия и палисадник всех цветов радуги — всё-таки Nazarbayev University. Именно западная составляющая важна, все эти либеральные ценности. Не может не радовать, что американские и европейские профессора внимательно изучают местные литературные проявления и наиболее любопытным выдают как бы виртуальную визу в международное пространство.

Началось всё, как я понимаю, с прекрасной Виктории Торстенссон, которая преподаёт мировую литературу. Она стала проводить мастер-классы для своих студентов и приглашать отовсюду молодых литераторов, конечно, в основном, из Алматы с проживанием в комфортных профессорских апартаментах на полном, что называется, обеспечении. Это дорогого стоит, учитывая едва ли не повсеместное пренебрежение к передовому отряду современных казахстанских поэтов, писателей и драматургов, пишущих на двух языках: казахском и русском, со стороны государственных учреждений и общественных институций.

Чего стоит хотя бы её проект переводов одного из самых многообещающих поэтов Казахстана Ануара

Дуйсенбинова, который после пары-тройки лет бесшабашных вечеринок Post Poetry сделал рывок в неизвестность, внезапно перелистнув сразу несколько необязательных глав всеобуча, и вывел свою поэтику в ошеломляющий холод бытования в пространстве уникального многоголосия с казахским вывертом, что могла бы завести его под гулкие своды одиночества, кабы не многочисленные поклонники его музыкально-драматической подачи при публичных выступлениях и такие пронизательные следопыты, как профессор Торстенссон.

К счастью, к ней уже присоединились доктор Жанин Дагели из Германии, которая с мужем, Марио Пшера, издаёт казахских поэтов в переводе на немецкий в берлинском семейном издательстве, и совсем недавно удивительный поэт и переводчик Мария Дейкуте, которая сразу же затеяла ряд проектов: переводы, поэтические вечера, литературный журнал на трёх языках. Верю, что у неё, как и у Жанин, всё получится!

Твое участие в зарубежных литературных проектах.

Участник Третьего международного фестиваля «Биеннале поэтов в Москве», результатом которого стал выпуск антологии «Освобождённый Улисс: Современная русская поэзия за пределами России».

Стипендиат программы резиденций нью-йоркского фонда SEC ArtsLink. Победитель международного литературного конкурса Novellasia, проводившегося при поддержке Фонда HIVOS, Нидерланды.

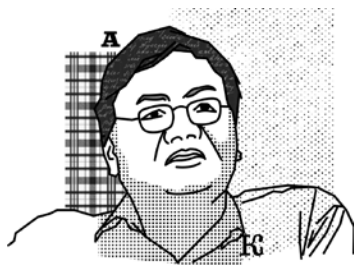
Серебряный призёр международного поэтического конкурса «Эмигрантская лира», Бельгия — Франция, в номинации «Неоставленная страна».

Произведения переведены на казахский, английский, испанский, китайский и сербский.

Пишу также прозу, перевожу с казахского и английского языков.

ГЛАВА 12.

«ТАМЫР»

В конце девяностых сложилась ситуация, при которой в стране работало несколько литературных журналов, публиковавших авторов, пишущих на русском — бывший «официальный» журнал Союза писателей «Простор», маргинальные «Аполлинарий» и «Книголюб», и журналы, выходившие на казахском, среди которых главный — «Жулдыз», соответствие «Простору» в бывшем поле официальной литературы. В 1999 году писатель, культуролог Ауэзхан Кодар заявляет о создании нового журнала, на обложке которого прописаны направления работы — это искусство, культура и философия. Но главным в журнале является его билингвальность. Альманах «Тамыр», так называется журнал, сотрудничает как с русскоязычными, так и с казахскоязычными авторами и переводчиками, достаточно быстро начинает работу с российскими и зарубежными писателями. Много внимания уделяется переводам и публикациям на казахском языке теоретиков

постмодернизма, Делеза, Бодийяра, в «Тамыре» выходит литературная критика и переводы зарубежных авторов, в основном тех, кто посетил Казахстан, к примеру, поэтессы из Британии Паскаль Пети и американского автора феминистской прозы Анны Кастильо. Вокруг журнала создается и ещё одно литературное сообщество в Алматы, Ауэзхан проводит презентации номеров, а скоро создаёт и интеллектуальный клуб, и телепередачу. «Тамыр» становится событием, на которое обращают внимание и в официальных кругах, не в последнюю очередь благодаря двуязычной концепции. В формате альманаха «Тамыр» издавался первые три года, после чего стал журналом, номера выходили три раза в году.

Ауэзхан Кодар (10.07.1958 – 09.07.2016).

О ТРЁХ ЗНАЧЕНИЯХ СЛОВА «ТАМЫР»

Я пишу эти строки, когда трудно предсказать что-либо светлое в нашей постперестроечной действительности, когда на весеннем вроде бы дворе перепутались все времена года: от осени до зимы; когда доллар растёт, а тенге удивительным образом «не падает»; когда любые манёвры оппозиции предупреждаются старыми, как Рим, манёврами власти; когда затянувшийся диалог между пенсионерами и мадам Коржовой напоминает диалог Тезея и Минотавра и нет никаких новостей, кроме югославских.

В этих условиях выход интеллектуального альманаха может показаться не только роскошью, но и явной нелепицей, сравнимой разве что с тертуллианским «Верую, ибо абсурдно!» Однако, на мой взгляд, умножение абсурда рождает загадочный зигзаг смысла, который требует лишь прочтения и интерпретации. Наш альманах и является таким перекрестьем, где способности совпали с возможностью, а тоска по самореализации превысила равнодушные обстоятельства.

Впрочем, кому нужны наши обстоятельства, кроме Ортеги-и-Гассета?

Итак, что такое наш альманах? Это альтернативное издание, где собраны авторы, так или иначе не попавшие

в официальную «обойму» интеллектуальной элиты. И дело здесь не в фрондировании первых господствующему вкусу, а в тотальной неспособности истеблишмента выработать адекватную культурную политику. То, что нам подсовывают вместо неё, это эрзакультура, тёмные резервационные поделки, заведомый анахронизм, не желающий считаться с тем, что над бытием-в-мире давно уже довлеет не пространство, а время, и что нельзя дважды войти в одну и ту же реку.

Уважаемые сановники от культуры не хотели думать над тем, что культура — это всегда целостность и что никакая самая высокая пирамида не заменит подземной питательной системы, без которой невозможно функционирование ничего живого и дееспособного. К сожалению, получилось так, что ныне мы, новое поколение казахстанской интеллигенции, лишены всякой подпитки и действуем не благодаря, а вопреки системе. Это тот случай, когда носители культуры — единственные гаранты её существования. Однако это не может продолжаться бесконечно. Если не побеспокоиться об этом сейчас, скоро уже не о ком будет беспокоиться. Культуру выживут с той же неизбежностью, с какой ныне поэтов выживают в послы, а дипломатов — в оппозицию.

Наш альманах есть осознание этой тревожной, поистине переломной ситуации. Это не поколенческий, но экзистенциальный альманах, где собраны творения лучших представителей разных поколений, оказавшихся способными к новому культурогенезу. В том-то и своеобразии нашего издания, что мы, каждый по мере сил, пытаемся ответить на вызов времени, который, на наш взгляд, заключается в том, насколько можно отказаться от старомарксистских стереотипов и узконациональных схем в пользу современной культуры мышления, определяющейся в основном разработками западной философии и культурологии? Парадоксальным образом получается так, что ныне интеллектуальная состоятельность казахов зависит от того, насколько они освоят западные технологии мышления. Теоретический вакуум, явственно ощущаемый в Казахстане, характерен и для русскоязычного населения. Быть может, общее обращение к Западу и станет той эпистемологической константой, на основе которого мы сможем выработать своё, специфически казахстанское мировоззрение.

Наш альманах называется «Тамыр». Это слово в переводе с казахского имеет три значения: «пульс», «корень», «дружба-приятельство». На мой взгляд, все эти смыслы объединяет идея коммуникации. А что такое идея коммуникации? Это осознание собственной недостаточности, тоска по Другому. Вместе с тем идея коммуникации неразрывно связана у нас с поисками собственной идентичности, с самоидентификацией, которая возможна только при сравнении себя с другими, при сопоставлении Своего и Иного, т.е., в некоей атмосфере, где циркулируют различные токи. Исходя из этого, наш альманах делится на три раздела:

«Пульс перемен»;

«Корни и крона»;

«Диалог».

Первый раздел посвящён нашему общественно-политическому существованию, второй — национальному бытию, третий — диалогу с Западом. При этом мы, пытаясь представить казахстанскую культуру как единую парадигму, старались охватить самые различные сферы культуры. Так, если в разделе «Пульс перемен» преимущественно представлены публицистика и политология, то раздел «Корни и крона» включает в себя историю, религию, литературу, культурологию и философию казахского мира, а также размышления о современном казахстанском искусстве и кино.

В 2016 году, когда Ауэзхана Кодаране стало, «Тамыр» продолжила вести его дочь, тюрколог Айман Кодар, я попросил её рассказать о готовящемся концептуальном номере (тема: «Поговорим о свободе?») альманаха.

Новый, 48 выпуск журнала «Тамыр» посвящён осмыслению феномена свободы. Как и раньше, остаются главные рубрики — «Пульс перемен», где мы реагируем на современные мероприятия и вызовы, «Корни и крона», где мы анализируем культуру Казахстана в разрезе истории и современности и «Диалог», где мы приглашаем авторов других стран или переводим западную, восточную философию и литературу. В этот раз красной нитью повествования будет идти тема свободы, так как эта тема очень актуальная для нашей страны сейчас.

Чем является для нас свобода сейчас, когда Казахстан обрел независимость? Это свобода собраний? Свобода слова? Свобода выбора? Как этот феномен видят политологи, историки, поэты, художники, искусствоведы, литературоведы, философы, драматурги? В этом номере мы собрали различные интерпретации и виденья. Авторы не были ограничены форматом, то есть можно было писать как на духу.

Если говорить о последних событиях — это выборы, митинги, группа наблюдателей, транзит власти, — они заставляют нас действительно задуматься о том, насколько мы независимы или зависимы от режима и можем ли мы на него влиять. Эту тему мы подали как с научной политологической точки зрения, так и с драматургической. Драматурги смогли передать и показать события, случившиеся в Казахстане в период выборов, через призму своих персонажей. В качестве персонажей брали не обычный народ, а полицейских с их дилеммами, за которыми было очень интересно наблюдать.

Также в контексте свободы интересны и международные отношения как форма преодоления границ. О тюрко-европейских пересечениях в Европе и Азии были опубликованы статьи историков. В казахской культуре, как и в любой другой, есть такие понятия, как «запрет» и «табу», и чтобы понять, каким образом они ограничивают нас, мы решили порассуждать о понятии стыда, или «уята». Тема табу актуальна и для искусства, и в этом контексте уже понятие «табу» в разных шедеврах живописи было проанализировано искусствоведом. В тюркском мире одной из фигур, которая может перемещаться по мирам, является шаман, поэтому сакральные места силы были осмыслены писателями.

Тема кочевья и путешествий в современном мире нам также была интересна, и мы попросили наших авторов, живущих за рубежом, рассказать о своём опыте адаптации и жизни между мирами. А одна писательница написала рассказ о том, как взять и решиться на кругосветное путешествие.

Связующими звеньями между нашим миром и миром иностранным являются переводчики иностранной философии. Об одном таком значимом человеке для казахстанской философии написала статью его ученица

и через призму воспоминаний показала, как у нас зарождался постмодернизм. Московский литературовед проанализировала важность билингвизма в русскоязычной прозе казахстанских авторов.

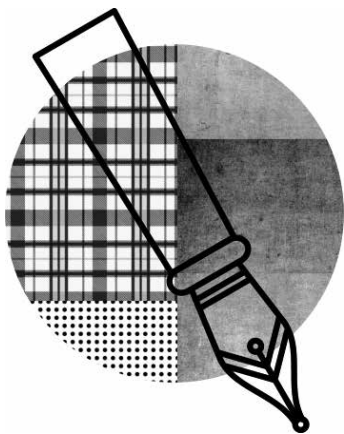
В казахской части можно будет найти переводы А. Экзюпери, Т. Л. Аравийского, новых казахстано-китайских авторов и переводчиков и также драмы на казахском языке.

В английской части планируются публикации прозы на тему свободы авторов из Британии на английском языке с предварительным комментарием редактора.

Нам важно было в одном номере в разных жанрах и формах собрать комплексное понимание понятия «свобода и независимость» и противоположного ему понятия «Зависимость и тюрьма» и найти способы выхода из тех тюрем, в которые мы тем или иным образом попали. Нам верится, что если найти выход из заточения с помощью коллективного осмысления на уровне ментальном, то и на физическом уровне многое может измениться.

ГЛАВА 13.

ПЕРИОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ

Зитта Султанбаева не только современная художница и поэтесса. Это творческая семья и группа художников, принадлежащая к тусовке, вполне себе культовой и самодостаточной. Может быть, это ощущение самодостаточности в творческой группе и определяет основную алматинскую творческую странность, выведенную в нескольких разговорах и, между прочим, продолжающуюся и сегодня. Итак, при достаточно тонком культурном слое этого города, творческие группы могут позволить себе роскошь не только не пересекаться, но и не знать о существовании друг друга. Я ближе познакомился с Зиттой, когда она пригласила посетить поэтические чтения в салоне «Белый рояль». Не в центре, между прочим, но совсем недалеко от бывшего «Мусагета». Мало знакомых лиц, всем есть о чём поговорить. Я ни в коем случае не беру на себя роль человека, знакомого со всеми этими группами. Дальше я попробую написать о

работе журнала «Простор» и альманахе «Литературная Алма-Ата» и, конечно, окажусь субъективен, опущу немало деталей и даже не напишу здесь о нескольких других значимых творческих группах, к примеру, сформировавшихся вокруг редакций казахстанских газет и журналов, один из писателей-журналистов, Леон Костевич, живёт и работает теперь в Калининграде, став русским автором и продолжив заниматься журналистикой. Вадим Борейко, культовая фигура в журналистике, Адольф Арцишевский, автор многих книг, прозаик и поэт, персоны и группы пересекаются на презентациях, часто даже не будучи знакомыми, всё это в порядке вещей. В любом случае писатель — профессия одиноких.

«Толстый» литературный журнал «Простор» был когда-то главным журналом Казахстана, в котором мечтали опубликоваться все писатели, журнал имел серьёзный вес на всём советском пространстве. Дело в том, что в центральный журнал, вроде «Нового мира» или «Октября», редакции сложно было «протащить» какого-то опального автора, всё находилось под оком цензуры. В провинции порядки были мягче, и здесь это удавалось сделать. «Простор» выписывали читатели со всего СССР. Журнал и сегодня представляет Союз писателей Казахстана, только вот сам Союз давно уже не представляет всех значимых писателей страны. В середине прошлого века в «Просторе» публиковались стихи Ахматовой, Цветаевой, Мандельштама. Удалось даже напечатать Пастернака с Платоновым. Тираж журнала в эти годы превышал 50 тысяч экземпляров. В конце 1980-х годов из-за публикации романа В. Д. Успенского «Тайный советник вождя» тираж журнала возрос до 160 тысяч экземпляров. В настоящее время тираж составляет 1100 экземпляров. Впрочем, это проблема не только «Простора», все выходящие номера которого представлены и на сайте журнала в электронном виде. Российские «толстые» литературные журналы страдают не меньше. Вокруг журнала существует сообщество авторов, иногда появляются стихи и проза «других» писателей и поэтов, выходят критические статьи. Интересно, что по отношению к казахстанским авторам журнал иногда ведёт себя достаточно агрессивно

и необоснованно высокомерно, что не характерно для других творческих групп, предпочитающих друг друга не замечать. Заслуживает внимание краеведческая работа, которую вёл журнал до недавнего времени, в некотором роде отступая от миссии литературного издания.

Другим изданием, ставшим центром для творческой группы авторов, стал альманах «Литературная Алма-Ата», концепцией которого с самого начала существование стало и привлечение «молодых авторов», в числе которых могли выступать писатели и поэты любого возраста, впервые попадавшие в орбиту интересов альманаха. Презентация каждого ежегодного номера была событием, на котором могли познакомиться и послушать друг друга авторы разных групп, обычно всё проходило достаточно миролюбиво и толерантно. В чём немалая заслуга создательницы «Литературной Алма-Аты» Райхан Бектемисовой, рано ушедшей, и альманах сегодня находится в поисках своего нового лица и концепции. Альманах стал печатным органом творческого объединения «Литературный дом Алма-Ата» и издавался с 2004 года.

«Мы сейчас стараемся работать в духе времени — проводим конкурсы для молодых авторов на нашем сайте, — сказала на презентации десятого номера Райхан Бектемисова. — Творчество молодых алматинцев богато и разнообразно — это проза и поэзия, публицистика, переводы, эссе, сказки и миниатюры». Тем не менее круг основных авторов альманаха определён был достаточно чётко и основывался на текстах вполне заслуженных авторов, О. Сулейменова, Б. Канапьянова, В. Бадикова и авторов журнала «Простор» (зачастую одновременно и редакторов этого журнала). Как и «Аполлинарий», чьё существование связано почти исключительно с именем Ольги Марковой, «Литературная Алма-Ата» — детище подвижников-энтузиастов в литературе, в чём есть плюсы и минусы. А также, может быть, одна из причин существования параллельных измерений, в которых живут авторы?

Райхан Бектемисова не часто давала интервью, но я выбрал несколько цитат из тех, что удалось отыскать:

«Художественная литература всегда была одним из источников духовности, нравственности. В 90-е годы эти понятия стали уходить из жизни людей, которые были заняты выживанием или наживанием. Общество быстро духовно оскудело. Мы не могли бездействовать, мы чувствовали ответственность».

«Рыночный, циничный меркантилизм раскалывает души людей. Нас радовало то, что против гламура, дешёвой масс-культуры, других язв общества были направлены не только произведения известных мастеров, но и молодых авторов».

«Я думаю, что можно смело назвать альманах «представителем нашей словесности», который вносит весомый вклад в пропаганду художественной литературы».

Журнал известного писателя Роллана Сейсенбаева «Аманат» издается с января 2000 года и позиционируется как литературно-художественный и общественно-политический журнал. Каждый номер «Аманата» посвящён литературе отдельной страны, что даёт возможность глубже понять национальный колорит и культуру других народов.

Содержание журнала тематически и жанрово разнообразно, публикуются произведения лауреатов Нобелевской премии, классическая казахская поэзия, классика XX века, казахстанская поэзия XX—XXI веков. В 2000 году Роллан Сейсенбаев открыл в городе Семипалатинске «Международный клуб Абая», отметивший в 2015 году десятилетний юбилей, совпавший с юбилеем журнала. Страницу журнала в Сети обнаружить не удалось, в связи с чем информации о периодичности и выходе номеров в этой книге нет.

«Аполлинарий» — литературный журнал, выпускавшийся фондом «Мусагет» с 1993 года по 2008 год. Главный редактор — Ольга Маркова. В журнале в основном публиковались авторы, пришедшие в литературу с девяностых годов.

Печатный орган Союза писателей Казахстана, выходящий в Алматы на казахском языке, — журнал «Жулдыз». Ведёт историю с 1928 года, а нынешнее название приобрёл в 1957 году. Главными редакторами в разные годы были Г. Мусрепов, З. Кабдолов, А. Нурпеисов, С. Мауленов, Ш. Муртаза, Б. Тлегенов, М. Магауин.

С 1991 года в Целинограде поэт Владимир Гундарев выпускал литературный журнал «Нива», одно из первых литературных изданий периода независимости публиковало материалы на русском языке, а также переводы на русский язык зарубежных авторов. Владимир Гундарев ушел в 2012 году, последний номер журнала на официальном сайте датирован 2013 годом. Материалы давно не обновлялись.

«Ышшо Одын» — антипериодическое, антикоммерческое издание. Основано в 2009 году поэтами Павлом Банниковым и Иваном Бекетовым в Алматы (Казахстан). Каждый выпуск издания объединяется общим концептом, что вкупе с чередующимися составителями даёт возможность рассмотреть поэтический топос с разных углов зрения и слуха.

Газета свободно распространяется в Сети в формате PDF. Офлайн-тираж в Алматы — 99 экземпляров. Под эгидой журнала проведено два поэтических фестиваля.

«Жалын» — созданный в 1969 году казахский литературно-художественный альманах, с 1986 года выходит как самостоятельный журнал. Издается одноименным издательством в Алма-Ате на казахском языке.

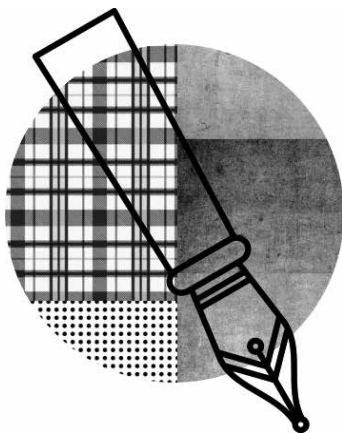
В 2019 году вышел первый номер электронного литературного журнала «Дактиль», публикующего прозу, стихи, переводы, критику и эссе на русском языке. Один из создателей — Сергей Ким, выпускник ОЛША (главный редактор журнала), и писатель Илья Одегов.

ДЕСЯТЫЕ

Можно ли сказать, что первые два десятилетия мы жили будущим? Во всяком случае, планы, стратегии и обещания государства подталкивали к этому. После кризиса 2008 года, когда лопнул пузырь надежд на скорое превращение в «Дубаи», начало проявляться понимание того, что собственная реальность другая, и рано или поздно к ней придётся привыкать. Невозможно всё время платить за поддержание красивого доброго имени, когда на поверхность всплывают большие и маленькие скандалы. Активность социальных сетей, попытки блокировать их, высочайший уровень суицида и другие анти-рейтинги. Всё это уже десятыe. А также война в Украине и её информационное эхо в Казахстане, растущая синофобия и, наконец, публичная смена президента, и декларирование новым главой государства приверженности прежнему пути вопреки попыткам прессы раскручивать сценарий ожидания перемен. Вот условия, при которых формируется следующее поколение казахстанской литературы. Кажется, теперь, благодаря Интернету, не в отрыве от общих трендов. Приходится смириться с тем, что одного владения русским языком недостаточно для выхода на всё русскоязычное пространство, двадцати лет хватило для того, чтобы интересы разошлись, но казахстанские книжные магазины при этом заполнены книгами российских издательств. Пусть и переводной иностранной литературы стало гораздо больше, чем российских авторов.

ГЛАВА 14.

К ОТКРЫТОМУ ОБЩЕСТВУ

С Антоном Артемьевым, председателем Фонда Сорос - Казахстан, в течение семи лет до 2019 года нам удалось пообщаться дистанционно, основное место его работы с некоторого времени — Европа, подразделение Евразийской программы Фондов Открытого Общества. Что даёт повод задать вопрос в том числе и о взгляде уже со стороны:

Удаётся ли следить за происходящим в казахстанской культуре, находясь в отъезде?

Находясь по работе в Берлине, я стараюсь сохранить крепкую связь с Казахстаном и внимательно слежу за всеми событиями, происходящими в стране. За событиями в культурной жизни следить сложнее, потому что про них мало узнать из СМИ: выставки, поэтические вечера, концерты нужно посетить и пережить; новые книги нужно взять в руки и почитать. К сожалению, я не так часто

приезжаю в Казахстан, чтобы успевать всё это сделать, от того моё представление о культурных событиях носит обрывочный, фрагментарный характер.

Что такое открытое общество в Казахстане сегодня и насколько удался проектнокоммуникативного подхода к культурным программам Фонда, о котором ты говорил в одном из интервью, как о изменении в стратегии деятельности в области проектов культуры?

Если я правильно понимаю, то имеется в виду подход, при котором в Фонде уже на протяжении многих лет нет отдельной программы «Культура и искусство», однако Фонд продолжает поддерживать отдельные культурные проекты. Действительно, в течение семи лет, когда я возглавлял Фонд в Казахстане, мы продолжали поддержку культурных проектов, рассматривая культуру и искусство, в первую очередь, как медиум для коммуникаций с широкой общественностью в нашей стране. Это сильно отличается от подхода, которого придерживалась программа «Культура и искусство», существовавшая в нашем Фонде на протяжении десяти лет, и в рамках которой были поддержаны многие знаковые проекты, такие как конкурс «Современный казахстанский роман». Наш сегодняшний подход — это, в некотором роде, инструментализация искусства, и я признаю недостатки такого подхода. Однако у Фонда, к сожалению, сейчас нет ресурсов, которые бы позволяли нам поддерживать проекты в этой сфере в таком масштабе, как мы делали это в первые годы деятельности Фонда в нашей стране. Но даже такой подход позволяет нам поддерживать многие проекты, которые без нашей поддержки было бы сложно реализовать. Они не только предоставляют возможность деятелям искусства творить без ограничения их свободы выражения, но и имеют большой общественный резонанс, как было, например, с серией выставок, приуроченных к Международному дню прав человека, которые организовывал наш партнёр — независимая галерея «АРТ-Мекен» или Арт-проект «1937: Территория памяти|Жоктау». Эти выставки были больше, чем просто выставками — они формировали определённое публичное пространство, где посетители могли рефлексировать и дискутировать на тему соблюдения прав человека в

нашей стране. Такая же атмосфера складывалась после показов фильмов Адильхана Ержанова или на фестивалях Cluefest.kz — то есть, вне зависимости от вида искусства. В создании таких публичных пространств, открытых платформ, где царит свобода выражения и свобода слова, и заключается, на мой взгляд, главная ценность большинства культурных проектов, которые были поддержаны Фондом в последние годы.

Самое запомнившееся за время работы событие в культурной программе Фонда...

Я бы предпочёл пропустить этот вопрос — он сложный, потому что я бы не хотел выделять какие-то проекты в ущерб другим. Я думаю, что каждый проект был по-своему ценен и интересен, и моё субъективное мнение может только обидеть тех наших партнёров, которых я не назову, отвечая на этот вопрос.

По мнению нескольких героев книги, в десятые Фонд перестал финансировать литературные программы. Какова причина перехода от поддержки литературных проектов к комплексной поддержке стратегии «Открытое общество»?

Действительно, в последние годы мы немного поддерживали литературных или публицистических проектов. В качестве недавних примеров могу вспомнить книгу «Как много могут родители», поддержанную нами в 2015 году, или книгу Гульнары Бажкеновой «Только не говорите, это слишком», изданную в 2018 году. Я думаю, что одна из причин заключается в том, что литературные проекты, особенно если мы имеем в виду художественную литературу, очень специфичны. Фонд в принципе всегда поддерживал полную творческую свободу и никогда не влиял на выбор авторами темы. Но публицистические жанры, такие как документальное кино или документальная литература, как правило, создаются авторами на какую-либо актуальную в обществе тему. Поэтому их легче представить выступающими в роли медиума или платформы для дискуссии. Художественная литература или же художественное кино, например, всегда многогранны. И хотя по силе своего эмоционального влияния

они, возможно, даже превосходят документалистику, поддержка их донорами — государственными или негосударственными — возможна только тогда, когда культура поддерживается ради культуры, вне привязки к какой-либо актуальной теме. Именно такова была в свое время миссия нашей программы «Культура и искусство» и, например, конкурс «Современный казахстанский роман» был призван поддержать молодых казахстанских авторов с целью развития современной казахстанской литературы.

Какая связь была у Фонда с казахстанской литературой на уровне проектов и персоналий за время твоей работы в Фонде?

Мои наиболее активные контакты с деятелями казахстанской литературы связаны не столько с периодом, когда я был председателем правления Фонда, сколько с началом моей работы в Фонде, когда я был помощником Мурата Мухтаровича Ауэзова, занимавшего пост исполнительного директора Фонда в 2000—2002 годах. В состав правления Фонда (аналог нынешнего попечительского совета Фонда) тогда входил Ауэзхан Кодар, чьи произведения тогда для себя я только открыл. Благодаря Мурату Мухтаровичу я познакомился с Герольдом Бельгером — человеком, которого я считаю одним из своих моральных ориентиров. Позже выяснилось, что Герольд Карлович учился вместе с моим дядей — Артуром Игоревичем Артемьевым. В 2003 году Герольд Карлович подарил мне несколько своих книг с дарственной надписью, которые я бережно храню в своей библиотеке. Я был на последнем юбилее Герольда Карловича в 2014 году, отмечавшимся в Национальной библиотеке, и, когда я поздравлял его от имени Фонда, у меня была возможность сказать ему лично, какое большое влияние он на меня оказал. Тогда же в Фонде я работал вместе с Еркеком Турсуновым, с которыми мы остались хорошими знакомыми по сей день, и чьи фильмы и книги я очень ценю.

Благодаря Мурату Мухтаровичу я открыл для себя творчество поэтов Бахыта Кенжеева, Бахытжана Канапьянова и Юкки Маллинена, с которыми у меня была возможность познакомиться благодаря деятельности нашей программы «Культура и искусство». До сих пор вспоминаю, как однажды по просьбе Мурата Мухтаровича я звонил, испытывая трепет, Абдижамилу Нурпеисову и Олжасу Сулейменову — живым классикам казахской литературы...

На уровне проектов самый запомнившийся проект того времени — конкурс «Современный казахстанский роман», хотя я тогда практически не был вовлечён в эту работу. Я помню, какое большое значение этому проекту мы придавали в Фонде и как мы радовались его успеху и тому положительному влиянию, которое этот проект оказал на развитие современной казахстанской литературы.

Как меняется угол зрения на события в стране при резкой смене фокусировки?

Работая в региональной программе, мне легче смотреть на Казахстан в контексте всего евразийского региона, в который входят разные страны — некоторые очень на нашу похожие, другие — во многом отличающиеся. Это действительно несколько меняет восприятие общественно-политических событий, позволяя сравнивать их с динамикой развития других стран. Что же касается культурной сферы, то во всех странах нашего региона сейчас происходят важные и интересные события, в том числе в сфере культурного активизма. Это очень интересное явление, когда произведения культуры и искусства становятся одной из форм выражения своего мнения, своей позиции по многим происходящим в обществе процессам. Казахстан в этом плане не исключение. Мне особенно радостно наблюдать за развитием региональных культурно-гражданских проектов, таких как проект Adamdar/CA.

ГЛАВА 15.

DRAMA.KZ

Если с количеством литераторов в стране в период независимости всё обстоит более или менее, то на отсутствие современных пьес режиссёры театров жалуются часто. Может быть, дело в самом определении современного актуального театра, в том, что его интересуют проблемы, а власть проблемы, и публичные разговоры о них, как раз интересуют гораздо меньше. Впрочем, все беды сваливать на «неповоротливость» власти в этом случае неправильно. Общество, в котором немало тем табуированы, тоже не всегда готово выносить «сор из избы». Книга, какая бы она ни была актуальная и злободневная, может пройти незамеченной (к сожалению), а спектакль на сцене профессионального театра — обращает на себя внимание. Первыми по международным фестивалям начали путешествовать казахстанские театры и актёры, и к наступлению десятых, на мой взгляд, ситуация сложилась так, что театр значительно опережал по осведомлённости в трендах

не только казахстанских драматургов, но и зрителей. Оставалось одно — воспитать себе зрителя, и этим независимый театр занимался как минимум последнее десятилетие. Импрессарио Ольга Султанова организовала в Алматы фестиваль современного театра «Откровение», куда приезжали и зарубежные гости и убеждались правильности выбранного направления казахстанские. К сожалению, проект фестиваля на сегодняшний день заморожен, тем не менее, зрители, способные понимать язык современного театра, выросли, и кто-то даже решил стать драматургом и стал им, и вполне успешно.

Театральный критик и драматург Ольга Мальшева в интервью Светлане Шестерневой, корреспонденту газеты «Литер», как она пришла в драматургию:

«Курс» — это придуманная история, которая могла бы произойти в обменном пункте любого города Казахстана. Я писала её полгода назад, в то время, когда в новостях и соцсетях рассказывали, как люди приходили в обменники и, пока они стояли в длинных очередях, курс доллара уже менялся. Всего в пьесе шесть действующих лиц — два сотрудника обменного пункта и четыре его посетителя. Но главный герой, как ты правильно заметила, это курс тенге. Он по сюжету пьесы существенно меняется несколько раз за день: то растёт, то падает, и это в разной степени влияет на судьбы всех персонажей.

Это уже не первая твоя пьеса. Расскажи, с чего все началось? Как ты, журналист, вообще попала в драматургию?

— «Курс» — как раз первая. «Комьюнити» — история двух геев, переехавших в Швецию из Казахстана, которую показали в программе ночного ридинга в «ART и ШОК» в конце сезона, была второй. Осознание, что пора писать, пришло внезапно: Анастасия Тарасова, директор театра «ART и ШОК», планировала в ушедшем театральном сезоне провести фестиваль современной казахстанской драматургии. Но с драматургией у нас сложно, и фестиваль не состоялся — не набралось участников, не сложилось с финансированием. Меня вообще очень печалит, что в Казахстане никто практически не пишет пьес для театра.

И так как я в последние годы занимаюсь театральной критикой, продвижением театрального движения в СМИ, решила сама попробоваться в драматургии, потому что для меня развитие казахстанского театра — важный личный вопрос.

— Что можешь сказать о состоянии драматургии в Казахстане в целом?

— Повторюсь: в Казахстане всё очень непросто с местной драматургией. Если ещё можно говорить о казахскоязычных авторах, которые пишут для казахских театров, то на русском языке не было представлено за последние годы ни одной заметной локальной пьесы. У нас нет школы драматургов, нет культуры рассказывать в театре о собственных актуальных проблемах. Но вместе с тем уже есть потребность в таком театре. Я надеюсь, что местная драматургия начнет развиваться, она не будет рассказывать какие-то абстрактные истории любви или пересказывать исторические или сказочные сюжеты. А будет говорить о том, что на самом деле интересно нам как гражданскому обществу в первую очередь.

В этом году вновь состоится фестиваль Drama.KZ, руководителем которого второй год работает российский драматург Олжас Жанайдаров, по совместительству еще и арт-директор московского фестиваля «Любимовка». Взгляд Олжаса на ситуацию уже не совсем взгляд со стороны, достаточно долгое время он сотрудничает с казахстанскими театрами, как с независимыми, так и государственными, среди его работ, к примеру, «Джут», спектакль, поставленный Русским академическим театром драмы имени Лермонтова.

Есть ли в Казахстане ситуация, когда независимые театры более «продвинуты», чем зрители?

В стране, по сути, есть только один независимый театр европейского уровня и, думаю, все его знают. Это, конечно, «ARTиШОК». Спектакли, менеджмент, стратегия, работа с аудиторией — всё это отвечает самым высоким требованиям. Но порой действительно складывается впечатление, что публика не всегда

успеваает дорости до того, что предлагает «АРТиШОК». Например, спектакль «Дон Кихот», который с успехом шёл бы, к примеру, в Москве, большинство алматинских зрителей не поняла. При этом театр до этого готовил и взращивал свою аудиторию на протяжении десятка лет, публике уже предлагались интеллектуальные, эстетские спектакли («Акомпаниаторша», «Толстая тетрадь», «Созвездия», «Байконур»), но переход на следующий, более сложный уровень оказался не очень успешным. И здесь я вижу проблему в том, что достойных конкурентов у «АРТиШОКа» на независимом поле, к сожалению, нет. Воспитывать же зрителя в одиночку — невероятно тяжело. Всё-таки для этого нужна среда. Когда в Казахстане появится несколько таких театров, как «АРТиШОК», когда зрителей будут «опылять» современной, многослойной театральной продукцией несколько институций, тогда и общее качество зрительской аудитории, её продвинутость, её понимание сложных спектаклей сразу повысится.

Как сегодня обстоят дела с пьесами для современного театра, Олжас, прошу тебя назвать имена и конкретные работы, заслуживающие внимания.

На мой взгляд, ситуация за последние несколько лет изменилась к лучшему. Возможно, прозвучит не очень скромно, но этому могло поспособствовать появление в 2017 году нашего Фестиваля современной драматургии Драма.KZ. Он проводится ежегодно — на фестивале в виде читок представляются пьесы казахстанцев, отобранные в результате конкурса. За три года появилось новое поколение драматургов, были написаны пьесы, которые были отмечены и российскими драматургическими конкурсами (а там уровень конкуренции весьма высок). Могу выделить таких авторов, как Нурайна Сатпаева, Ольга Малышева, Айнура Карим, Мурат Колганат, Хан Асанов. У Сатпаевой есть две прекрасные, очень современные пьесы: актуальная история про подростков «Ложки-липучки», в которой остро поднимается проблема экологии; и «Молчание баранов» — пьеса о замалчивании в обществе неудобных тем, о бесправии людей низкого социального статуса. Малышева отлично работает в жанре трагифарса — например, в пьесах «К нам едет Брендан Фрейзер» и «База» сатирически показывается чиновничье

состояние. Пьесы Айнура Карима «Летающей походкой» и What's up 5 «Б»?» из тех, что называют «жизненными» — в них многие современники могут узнать себя, это отличные предложения театрам любого уровня. Колганат пишет в самобытной манере — его пьесы-притчи «Я — камень» и «Пони» полны философии, метафизики. Наконец, казахоязычный автор Хан Асанов пробует придумать новую драматургическую реальность. И ещё хочется отметить политическую пьесу Малики Илахуновой «Мен ояндым», которая стала открытием нашего фестиваля в прошлом году.

Если проводить параллели между положением современного театра в Казахстане, в России и европейских странах, что общего и в чём различия?

Я всегда говорил, что в Казахстане в театральной сфере происходит то же самое, что и в России, но с временной задержкой в 10 — 15 лет. Сейчас, кстати, этот процесс ускорился в силу глобализации и доступности интернет-технологий — обмен информацией происходит быстрее. В свою очередь, Россия тоже перенимает то, что происходит в Европе, идёт вслед. Это касается именно современного, продвинутого театра — традиционный театр везде одинаковый.

В Казахстане есть скорее институциональные проблемы. История с развитием драматургии доказывает, что талантов в стране хватает — надо только ими заняться, выстроить правильную систему, стратегию. То же самое касается и других театральных аспектов — выпуска спектаклей, менеджмента, подготовки кадров. Не хватает какого-то внятного театрального процесса — без склок, без застоя, без формализма. Но есть надежда на появление нового влиятельного поколения театральных профессионалов — умных, активных, здравомыслящих. Таких людей в Казахстане становится всё больше.

Пьеса «Абай IV» полумифическая, что тебе он ней известно, стоит ли она того?

Я слышал о ней, но, к сожалению, не читал — знаю, что она очень провокационная. На мой взгляд, она появилась слишком рано, общество не было к ней готово. Да и сейчас, думаю, тоже. Дело во внутренних табу — казахстанское общество в большинстве своём традиционно, консервативно, ему трудно воспринимать такого рода эксперименты. В отличие от западного общества, в Казахстане (да и в России тоже) развита вертикальная иерархия, невозможно высмеивать, представлять в сатирическом ключе людей, возведённых традицией и историей на пьедестал. Мультсериал «Южный парк» у нас пока снять нельзя.

«Я бы не стал утверждать, что такая литература не имеет права на существование. Есть, очевидно, поклонники и у такой литературы. Общественно вредной, опасной, разжигающей вражду, стравливающей народы, призывающей к свержению власти, сеющей смуту и пр. я эту книгу не считаю», — Герольд Карлович Бельгер о произведении Мурата Телибекова.

ГЛАВА 16.

ЖУМАГУЛОВ / ЖУМАГУЛ

О поэте Ерболе Жумагуле прекрасно отзывается поэт Бахыт Кенжеев, живущий в Нью-Йорке (я проверял), уехавший из Казахстана в девяностых. Могу назвать ещё немало российских поэтов, которые при случае передают приветы Ерболу и вспоминают его годы, проведённые в Москве. Несколько раз был свидетелем того, как при мне поэту Ерболу Жумагулу задавали вопрос уже здесь, в Алматы: «О, давно вернулся?» Хотя прошло уже лет десять, мне кажется, вопрос этот будет его преследовать. Причём совсем не скажешь, что по возвращении он сидит дома и ничем творческим не занят. Как мне кажется, это просто ещё раз подтверждает, насколько узкий круг людей вовлечён в этот процесс — казахстанскую литературу — и при этом есть ещё возможность не интересоваться работой

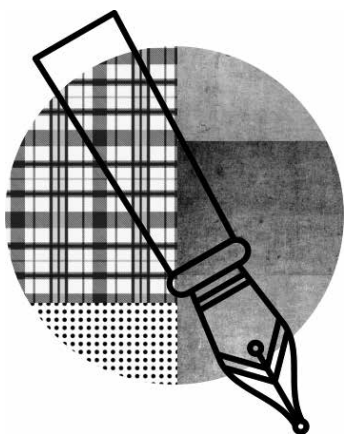
друг друга. Так получилось, что фрагмент фильма «Слух камней» Ербол показал с ноутбука, мы встретились в уличном кафе и мне, в общем, повезло. В очередной раз. В фильме поэзии много, но не в буквальном смысле, много метафорики в показанном, в образах, а тема – относительно новая для страны, попытка поговорить о возможности пост-колониального дискурса после распада СССР. Нет, стихи он тоже писать продолжает. Хотя сегодня официально занят новым переводом «Слов назидания» Абая.

«Абая в чем только не обвиняли: и в агенты Кремля записывали, и пиар-проектом Алаш Орды называли, говорили, что вообще не он автор Слов. У него было и до сих пор существует огромное количество хейтеров. Многим не нравится, что в тех же Словах назидания он позволяет себе очень жёсткую критику своих соотечественников. К тому же ещё и говорит, что надо учиться у русских. Эта фраза до сих пор задевает многих, хотя мне кажется, очень глупо обижаться на это. Надо же понимать, в какое время жил Абай. У кого тогда было учиться? Это сейчас для нас открыт весь мир. Другой вопрос — он сидел у власти при колониальном режиме, в то время, когда казаки жестоко подавляли примерно по четыре восстания в год. Передовая интеллигенция и подняла Абая, он стал частью идеологии алашординцев. Эти люди искренне строили будущее в соответствии со своими идеалами и понимали, что нужен авторитет, до которого можно дотянуться рукой, не архаичный Коркыт или кто-то ещё. Но замыкаться только на Абае — это тоже пережиток прошлого. Я с удовольствием поспорил бы с ним по некоторым моментам, если бы представилась такая возможность», — это фрагмент интервью газете «Время», данного журналисту и писательнице Ксении Евдокименко.

До конца работы, судя по всему, ещё далеко, но некоторые комментарии выходят на Ютуб-канале Ербола и собирают аудиторию уже сейчас.

ГЛАВА 17.

СОЗ

Вопрос о том, чем для литературы является самиздат, — открыт, но на постсоветском пространстве широко обсуждаться начал после распада СССР. Книги, которые подпольно издавались кустарным способом, копированием на печатной машинке, а иногда и от руки — самиздат другого рода, попытка выйти из-под цензуры государства. Легально выпустить книгу в советское время можно было, только пройдя стадии редакторского отбора, публикации, согласования, в общем, долгая дорога. Но надо сказать, что это была дорога сразу к большим тиражам. Открытие частных типографий решило проблему для нетерпеливых авторов. Небольшие тиражи книг, не прошедших иногда даже стадии профессиональной редактуры, стали появляться в книжных магазинах.

Совершенно не обязательно, что самиздат – только некачественная литература или вообще не литература, это может быть и принципиальная авторская позиция. Сегодня есть примеры, когда книга приходит в издательства после того, как стала популярной в электронном самиздате. Границы стираются. Но принципиальная разница в работе автора с издательством в том, что на книгу работает команда профессионалов, решаются и юридические вопросы отношений с продажами, а главное, имя издательства — знак качества выпускаемой им литературы.

Кроме государственных издательств есть в Казахстане и частные, выпускающие художественную литературу и публицистику, но с ярко выраженной позицией и понятной концепцией — немного. Литературный проект «СОЗ» частного культурно-просветительского фонда политолога Досыма Сатпаева занимается книгами переживающего бум во всем мире жанра Creative Non Fiction.

К которому, к слову, относится и эта книга. Для Казахстана жанр достаточно новый, выход из тени огромного количества российских книг связан с востребованностью собственных тем. Другими словами, мы созрели не только для того, чтобы рефлексировать о происходящем у себя в стране на кухнях, но и читать книги (а потом уже обсуждать их на кухне). Совершенно ясно, что для того, чтобы книга в этом жанре стала востребованной, она должна быть честной. А с этим в разговоре на некоторые темы в Казахстане не просто. По разным причинам. Еще она должна касаться определённой проблемы, здесь всё в порядке вроде — мы не так давно решили, что лучше проговаривать, чем молчать и ждать, что само пройдет.

Накладывает отпечаток и ментальность, которой ближе притча, чем холодная конфликтная реальность и кльки фактов. Может быть, поэтому первой попыткой высказаться для самого Досыма Сатпаева стал роман «Легенда о “Nomenclatura”». Притча, написанная в соавторстве с поэтом Ерболом Жумагулом, стала в 2009 году откровением, возможно, даже индикатором состояния того общества десять лет назад. В момент относительного экономического благополучия вдруг — попытка поговорить о проблемах! Роман вызвал бурные обсуждения. Искали даже прототипы героев. Возможно, это и стало точкой, от которой и берёт начало книжный проект Досыма Сатпаева.

Сам он выпустил в соавторстве несколько работ: «Коктейль Молотова» и «Сумеречная зона, или Ловушки переходного периода», но основная работа, кроме профессиональной деятельности политолога, — это отбор авторов.

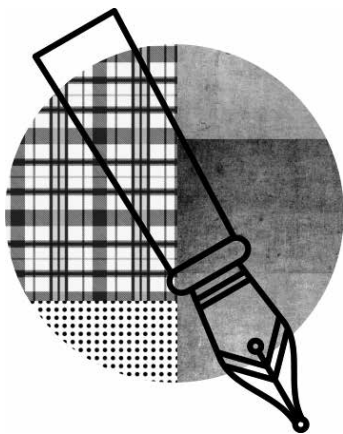
Каждый шаг частного издательства должен быть логичным и продуманным.

В литературном проекте «СОЗ» выпущены: в 2016 году книга режиссёра и писателя Ермека Турсынова «Мелочи жизни», «Котелок» журналиста Вадима Борейко и «Другая Япония. Жизнь без чайной церемонии» японской исследовательницы Нацуко Ока.

Несомненно, что важным событием этого, двадцатого года, станет новый проект литературного проекта Досыма Сатпаева. В январе 2019 года в США была представлена книга историка Сары Камерон о голоде в Казахстане в 30-х годах XX века: *The Hungry Steppe. Famine violence, and the making of Soviet Kazakhstan* / «Голодная степь. Голод, насилие и создание советского Казахстана». Год — вполне нормальный срок для перевода книги, и в мае работа вышла в Казахстане — в рамках литературного проекта «СОЗ» на казахском под названием «Аштық жайлаған дала. Ашаршылық, озбырлық және Кеңестік Қазақстанды орнату». Разговор на табуированные темы — единственный способ если не избавиться, то осознать и проговорить травму. А голодомор начала века в Казахстане, несомненно, одна из таких травм, вина за которую целиком ляжет на плечи советской власти. Кажется, Досыму Сатпаеву и его издательству удалось найти выход к некоторой части казахстанских читателей, а это уже большой шаг для всех авторов.

ГЛАВА 18.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЯ

К чему же всё это идёт и к чему может привести? В этой главе-заключении снова хочется обойтись кровью персонажей, но мне пора объяснить второе название книги. Самое время написать об этом. Ответа нет. Никто не знает ни будущего казахстанской литературы, ни будущего её на русском языке, ни будущего литературы на казахском. Прогнозы — удел литературоведов, которые, кстати, активно интересуются работой казахстанских авторов. Стихи Ануара Дуйсенбинова, поэта, выпускника ОЛША, изучаются и переводятся на английский профессорами Назарбаев Университета в Нур-Султане Викторией Торстенссон и Марией Дейкуте, университет приглашает современных авторов для встреч со студентами. Интересуются работой современных авторов и КазНПУ имени Абая в Алматы и КазНУ.

Сами авторы живут не только культурной жизнью, но и общественной. Поэт и современная художница Зоя

Фалькова активно принимает участие в казахстанских и зарубежных выставках, говоря на темы феминизма, Мариам Зиаи, Ирина Гумыркина работают в журналистике. Арина Осиновская, слушательница ОЛША, стала одной из основательниц движения — KAZFEM. Выпускница ОЛША Жанар Секербаева — соосновательница Казахстанской феминистской инициативы «Феминита». Феминистка, пауэрлифтерка и поэтка. В своих научных работах стремится расширить концепцию «гендера» в общепринятом дискурсе посредством активизма и путём включения вопросов телесности, сексуальности и гендерной идентичности в академические круги.

Летом 2019 года я записывал интервью с Ариной Осиновской, приурочено оно было к вполне конкретному событию — запрету проведения марша феминисток в Алматы. Мы говорили о том, почему ей всё это нужно — приводы в полицию, штрафы и риск. Ответ показался простым, он даже и не прозвучал явно: это естественный процесс, современный, попытка обрести права, а не привилегии, и уж тем более не мнимые привилегии, естественное желание что-то делать и, если уж есть возможность, жить в одной реальности с миром, не уезжая из страны. Позже, насколько мне известно, Арина уехала.

Ещё я спрашивал о том, где и кто учил «феминизму», есть ли «технологии», внедрённые и внушённые? Оказалось, что вся инициатива — энтузиазм участниц, начавших выезжать на фестивали за границу, там познакомившихся с другими активистками и активистами, после чего возникли идеи и примеры. Если определённое поколение говорит о том, что теперь нет принципиальных и ответственных, и «всё продано», то мне удалось познакомиться как минимум с теми, кто не молчит.

Поэт, «гуру» семинара поэзии Павел Банников ответил на вопрос о том, как сочетается писание стихов с его работой редактора проекта Factcheck.kz:

— Совершенно неожиданным образом сочетаются очень хорошо, хотя, казалось бы, журналистика часто мешает другой творческой деятельности. Но нет, фактчек и навыки цифровой криминалистики скорее помогают

— ты постоянно вглядываешься в детали при проверке фактов и учишься обращать внимание на то, что раньше бы, возможно, и не заметил. И такое небольшое смещение оптики вдруг позволяет видеть неожиданные детали просто повсюду вокруг: элементы чужой живой речи, которые могут быть основой образа, маленькие детальки физической и медийной реальности — порой становятся толчком для текста. Если сравнить, то за три года, что я работаю с проверкой фактов, я написал, пожалуй, вдвое больше достойных публикации стихотворений, чем за предыдущие пять.

Писательница и литературовед Орал Арукенова выпустила в 2018 году роман в историях — «Правила нефтянки», один из первых, кстати, случаев сотрудничества издательства крупного торгового холдинга «Меломан», занимающегося в основном привозом на казахстанский рынок книг, выпущенных в России. Инсайдерская информация о работе отрасли, считающейся в стране самой богатой и прибыльной, оказалась написана с юмором и стала ещё одной попыткой поговорить на актуальные, свои, казахстанские темы, только уже в художественном жанре.

В том же 2018 году «арт-дуэт» поэта и художницы Зои Фальковой и переводчика, эссеиста и арт-менеджера Антона Платонова запустил интерактивный проект «Путеводитель по смыслам Алма-Аты», в котором художественные тексты казахстанских авторов даны в привязке к топографии города. Проект существует в качестве приложения, в котором есть и аудиоверсия. Эксперимент на грани текста и звука как попытка расширить аудиторию вполне укладывается в современные тренды существования как поэзии, так и прозы. Из совместных выступлений на фестивалях вырос еще один концептуальный дуэт, превратившийся со временем в арт-центр.

Из манифеста, опубликованного в «Художественном журнале» в 2017 году о созданном художницами и поэтками Марией Вильковиской и Руфью Дженрбековой Креольском центре — воображаемое производство и производство воображаемого.

Идея создания Креольски Центра возникла в 2011 году. В 2012 — 2013 Креольски Центр на базе «креативного кластера» в самом центре Алматы создал художественное пространство, каждую неделю устраивая культурные мероприятия самых разных форматов. Покинув это помещение, КЦ продолжил работать как художественно-кураторское кабаре, участвуя в различных событиях.

Одно из главных отличий художественной группировки от институции заключается, вероятно, в том, что первая может существовать в сколь угодно конспиративном, партизанском и провокационном режиме, в то время как вторая обретает смысл лишь через более-менее внятную публичную трансляцию «мы»-нарратива, обладающего потенциалом маркирования сообществ. Так, к примеру, Институт Гёте по умолчанию предполагает существование определённых национальных культур, готовых к диалогу друг с другом; Казахский театр оперы и балета, соответственно, подразумевает, что существует возможность коммуникации с оперой и балетом, не являющимися казахскими, и так далее. Национальная рамка культурной репрезентации, разделяя отечественных и иностранных агентов по паспортно-административному принципу, функционирует в логике пограничного пропускного пункта, что в целом плохо соотносится с духом и историей искусства, как мы его знаем.

Некоторое время в Креольском центре работал в качестве администратора поэт Рамиль Ниязов, дуэт выступал на поэтических мероприятиях и выставках современного искусства, выпустил сборник квир-поэзии «Под одной обложкой» в 2018 году. В книгу вошли 21 подборка стихотворений от авторов из разных стран.

Ануар Дуйсенбинов, поэт, посещавший семинар Павла Банникова, участник фестивалей и «тусовок», тем не менее, всегда держался самостоятельно и самостоятельно же начал публиковать те тексты, которые уже сформировали концепцию его высказывания. Стихи, сочетающие рифмы и аллитерации из двух языков — русского и казахского. Билингвальный эксперимент, удачный, учитывая «культовую» популярность в творческой среде и внимание литературоведов.

НИЧЕГО ВАЖНОГО

Часто представляю, что просыпаюсь в доме на берегу
холодного моря.

Я одинок тёплым, безболезненным одиночеством, в котором
даже питомец — лишний.

Я наливаю чашку горячего чая, закуриваю и сижу так,
прислушиваясь к воде.

Затем я одеваюсь и выхожу, улыбаясь далёкому,
ненужному маяку

и брожу по скалам вдоль кривой прибой,
он омывает мои лицо и волосы, оставляет соль на моем
плаще и гасит мою сигарету.

Я воображаю себя наконец умеющим раствориться в
моменте, не осознавая, что я это я,

а вот мои ступни в ботинках на толстой подошве (старюсь
не споткнуться),

а вот мои руки, непроизвольно раскидывающиеся в
стороны, чтобы удерживать равновесие,

а вот мои мысли и мои вопросы:

что такое дружба и как в это правильно играть

я тактичен, добр и вежлив, я хочу чтобы все любили меня и
делали комплименты,

я жажду внимания и сцены

я наслоил на себя такую толстую кожу, что кажусь
неуязвимым для оскорблений,

но на самом деле крепкая броня нужна только очень
хрупким вещам,

наверное, меня может сломать малейший укол если я
перестану развивать систему защиты,

латать дыры, обучаться и вербовать самых опасных себе в
друзья,

но до какой поры это возможно спрашиваю я

какая толщина предельная, когда я стану герметичен
и что произойдёт потом

-

меня учили что главное это семья и родственные узы
священны

но на деле в какой-то момент я просто оказался в тугом
узле интриг и манипуляций

где любое проявление индивидуальности расценивается
как нечто постыдное

«ўят болады», «не деген ўят», пришлось глотать ўят как
эякулят
уходить, спиной ощущая уколы хрусталиков, слышать что
они говорят
какими метафорами клеймят, с чем подают каждый слух
обо мне, как долго его едят
наблюдать, как их забавные, добрые дети превращаются в
акулят
это всё хорошо, ребят, но я слишком запутался для этого
дерьма
я не понимаю, зачем живу, а уж ваши игры даже и
понимать не хочу

-

казахский глухой к внешнему миру трайбализм
помноженный на ещё более герметичный ислам
мне видится здесь катастрофа, но кто я такой, мне наверное
просто показалось
померещилось в луже, в которую мочится мой народ
привиделось на узорчатой поверхности мыльного пузыря
по имени Мангилик
почудилось между колец кольчуги Золотого Человека
этого мальчика в погребальном костюме, который верхом на
вымирающей кошке
призван символизировать силу, но больше напоминает о
разложении
приснилось во сне, где мой народ имеет меня
затем приносит в жертву на курбан-байрам и варит из меня беш
жир стекает по их пухлым пальцам, а кумыс заставляет
жмуриться от удовольствия
их и без того исчезающие глаза закрываются вовсе
дети играют моими костями, но сначала им говорят мўжы
и они начисто обгладывают мои стихи, словно мелкие
голодные псы
они скулят и носятся вокруг низких столов, падают в
подушки и корпешки
прямо жирными мордочками, они смеются, танцуют и
выпрашивают мои глаза
но глаза предназначены старцам и те с удовольствием
пожирают их
и даже это не исцеляет их слепоту
мужчина ловким движением бәкі вскрывает мой череп,
достаёт мозг
измельчает его, смешивая с кусочками сочной, подаёт в

деревянной миске
спрыгивая с алтыбаканов, подростки наперегонки бегут за
лакомством
горстями поедают деликатес, виновный в их дискомфорте
а проснувшись я продолжаю видеть катастрофу в обряде
нефтедолларового шашу
я вижу её на стробоскопе пока пляшу, пока пью коньяк или
куру анашу
каждый раз обещая, что больше ни о чём себя не спрошу
что идёт не моя война, что война не путь
всё такое какое есть, пора это отпустить
просто ешь и пей, танцуй и забывайся
отправься в путешествие, влюбись заново и безрассудно
пусть впечатления переполняют тебя, вытесняя один
абсурд другим, более приятным
ты никого не спасёшь и сам не спасёшься
в конце концов тебя нет и не было никогда
нет и не было
нет и не было
снег и набело

-

Я воображаю себя наконец умеющим раствориться в
моменте, не осознавая, что я это я
а вот мои ступни в ботинках на толстой подошве (стараясь
не споткнуться)
а вот мои руки, произвольно раскидывающиеся в
стороны, чтобы удерживать равновесие,
а вот мои мысли и мои вопросы:

как хорошо, что у меня нет даже кошки, коты странные
хороший чай, надо бы взять ещё, остался ли этот сорт у
лавочника
интересно было бы восстановить и включить маяк, хоть
нужды в нём нет никакой
это бы радовало глаз, во сколько это может обойтись
нет, Алекс (так бы я назвал море), пожалуй я закурю ещё одну
а ты принеси мне мидий к завтраку, хоть какая-то польза
от тебя должна быть
и расскажи мне ещё раз ту историю

-

Иду в старый бар маленького городка в нескольких
километрах.
Прибой слышно всю дорогу туда и обратно.

В заключение я попросил редактора журнала «Тамыр», тюрколога Айман Кодар, порассуждать о социальной ответственности литературы, и вот эссе, которое она прислала для книги:

НА ГРАНИ ДРУГОЙ РЕАЛЬНОСТИ, ИЛИ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЛИТЕРАТУРЫ

Недавно у певицы Билли Айлиш вышла песня, где она пела о том, что «то, что вы думаете обо мне, — не зона моей ответственности». А ведь когда человек становится известным, он имеет определённый вес и влияние и служит ролевой моделью для некоторых людей. И это давит, человек чувствует себя как муравей под лупой. С одной стороны, слава нужна и важна, чтобы передавать свои мысли через искусство, но с другой — она давит и тяготит моральными ограничениями. Ведь сколько было актёров, превышавших свои полномочия, от которых Голливуд в итоге отказался. Я сейчас рассуждаю о мире кино и музыки, но думаю, всё то же самое применимо к литературе тоже. Ведь слово — это сила. Это воплощённое сущее, если хотите. Это то, что уже случилось, а ты стал свидетелем происходящим явлениям в другом человеке. И где та грань между допустимым и свободой выражения? Насколько свободен художник сегодня? Например, та же Билли Айлиш достаёт всех своих демонов из шкафа и показывает нам свою мрачную Нарнию, а мы и рады, ведь даже такая Нарния лучше, чем молчание и невозможность творчества.

Слово — это воздушный портал в другие миры, в которых возможно то, что совершенно может быть не приемлемым в нашем мире. И часто я как кармический нумеролог замечаю, что хорошими писателями становятся люди, чьи души пришли из других миров и всё ещё помнят этот опыт и хотят его донести и вспомнить через своё творчество. И всё-таки, если книга сеет раздор между людьми разных национальностей и религий, ответственен

ли писатель за её создание? Например, Салман Рушди своими сатанинскими стихами наделал много шума. Его роман, вышедший в Великобритании, не был принят с распростёртыми объятиями в мусульманских странах и был запрещён, а его самого хотели судить.

Или взять того же Орхана Памука, который не может теперь вернуться в родную Турцию.

Какова цена свободы слова и личной правды? Всегда ли писатель свободен её говорить? Ведь, когда автор под кого-то прогибается, это чувствуется и вызывает не лучшие чувства, потому что это напрасная трата бумаги. В этом нет его настоящего голоса и искренности. Но иногда, чтобы писать то, что человек думает, ему надо быть готовым к тому, что его меседж может быть воспринят как позитивно, так и негативно. Если он решается на такой мужественный шаг, он должен понимать, к каким последствиям его виртуальная реальность приведёт в нашей каждодневной действительности.

Человек может умереть, а его идеи, запечатленные на листе бумаги, — нет. Через текст они будут перекочёвывать из одной головы в другую, вселять в нас веру или её забирать. И эта манипуляция сознанием, доступная властителям дум, может быть даже опасной.

Я думаю, что писатель, как и любой человек, должен отвечать за свои слова. Слова меняют что-то внутри сознания людей. Словом можно убить, а можно и исцелить. И если человек пользуется этим инструментом, то важно понимать ту ответственность, которую он на себя берёт, ведь вылетевшего воробья уже не поймать. Конечно, есть люди совершенно не внушаемые, на которых ваши слова особого влияния не окажут. Но я буду говорить о своём опыте прочтения разных произведений и внутренних «табу».

Когда я читала первую половину «Портрета Дориана Грэя», я думала, что гедонизм, потакание своим желаниям, разврат и полный беспредел — это совершенно нормально в сознании писателя, и он нас к этому призывает. И только дочитав роман, я поняла, что он просто отталкивался от обратного. Позволил себе всё, чтобы показать, что не в этом счастье. И если бы я со своей подростковой психикой роман не дочитала, возможно, пошла бы во все тяжкие. А ведь не у всех людей с растущим гигантом «Нетфликсом» хватает терпения дочитать роман до конца.

Когда автор допускает в своей реальности недопустимые вещи, он не всегда это делает для того, чтобы освободить нас. Он может это делать для проработки собственных блоков, и также для того, чтобы поэкспериментировать, как это делает Вербер со своим вопросом «А что если..?»

Но в то же время, когда в чьём-то романе происходит что-то непотребное, это показывает нам, что и такая реальность может быть. Это даёт нам допустить, что насилие, агрессия, зависимости — это нормально. Даёт нам разрешение на «совершение грехов», ведь наш любимый герой это делает. Он ворует, насилует, убивает. Значит это нормально и так делать можно? Так ведь одну книгу Стивена Кинга, где мальчик идёт и всех в школе убивает, запретили, потому что один мальчик прочитал её и, ассоциируя себя и главным героем, попытался совершить его мрачный подвиг уже в реальной жизни.

В буддизме говорят, что даже если ты физически человека не тронул, но убил его трижды мысленно, это приравнивается к убийству, потому что ты допустил это и тебе не было за это стыдно.

Я считаю, что каждый творец может определить свои границы, может делать примечания, писать комментарии, послесловие, чтобы читатели понимали, что он не призывает всех друг друга убивать, а показывает один из вариантов реальности, который случился внутри него. Но самое главное для писателей, поэтов — решить, разрушают они своим творчеством какой-то порядок или создают? И если они через творчество действуют разрушительно, то надо понимать, что делать, когда это разрушение распространится на чужие жизни.

Язык, говорил Хайдеггер, это дом бытия. Многие философы находили перформативные функции языка, когда язык совершает акты — например, генерал отдаёт приказ, священник говорит «Вы теперь муж и жена». Такие же акты писатель, поэт может совершить в нашей душе.

И нам как читателям надо тоже понимать, как на нас воздействует то или иное произведение. Оно в нас порождает что-то прекрасное или призывает к деструктивному поведению?

У меня было такое, когда я прочитала раннего Шопенгауэра, его мудрые житейские записки, где он призывал думать, что все люди глупые и не стоят моего

внимания. И очень долго это убеждение сидело во мне и отравляло мою жизнь, не давало сближаться с людьми, не давало им довериться. Всего лишь одна фраза человека, который давно умер, человека, который, возможно, мог ошибаться и не понимать, что сила в единстве, а не в разъединении. Всего лишь одна фраза, а сколько разрушенных или вообще не созданных отношений моей жизни оказались под её влиянием.

Слово может влиять, творцы разных миров должны это понимать, раз они нас в эти миры вовлекают, но в то же время, чтобы создавать, творить, человеку нужно ощущение полёта и свободы, а как оно может появиться, когда ты беспокоишься о влиянии ещё не написанных слов?

Это напрягает, а для творчества важно быть в потоке и различать, что этот поток с собой несёт. Я думаю, в этой ситуации всем нам, и читателям, и писателям, может помочь только осознанность.

Если мы поймём, что пытаемся сделать своими текстами, и также поймём, с какой целью мы их пишем и как они воздействуют на нас как на читателей, эта социальная ответственность не будет нас так тяготить. Ведь с каждым явлением жизни можно работать, в том числе и с ответственностью, которую мы как творцы берём перед обществом.

Ведь если разобраться, то раньше в степи жырау были выразителями того, что думает народ, но не может взять и в лицо сказать хану. А жырау может, и ему за это ничего не будет. Но сколько людей, столько и реальностей. И в какую реальность приглашает вас та или иная книга — это и ваша ответственность тоже. Это ваш свободный выбор. Вас же никто не заставляет читать и верить в прочитанное. Есть такая вещь, как резонанс, если вам написанное созвучно, оно отзовется откликом в душе. Если нет, можете бросить книгу в самом начале и поискать то, что вам ближе.

Как за каждой книгой стоит человек, так и за человеком, как правило, стоят прочитанные им книги. И это палка о двух концах, поэтому давайте будем осознаннее и критичнее к тому контенту, который, как цунами, обрушивается на нас сейчас, и будем понимать, что есть наша реальность, а что к ней никакого отношения не имеет и иметь не может.

▲ Поэт и художница Дина Курмангалиева.
Ақын, суретші Дина Құрманғалиева.

▲ Писатель и композитор
Илья Одегов.
Жазушы, композитор
Илья Одегов.

▲ Гости и участники литературного фестиваля «Полифония», 2014 год.
«Полифония» әдеби фестивалінің қонақтары мен қатысушылары, 2014 жыл.

▲ Поэт Иван Полторацкий.
Ақын Иван Полторацкий.

▲ В следующий этап поэтических боев без правил выходит Владимир Воронцов! На сцене – поэт Иван Бекетов, актриса Вероника Насальская. Ережесіз поэтикалық жекпе-жектің келесі кезеңіне Владимир Воронцов шығады! Сахнада – ақын Иван Бекетов, актриса Вероника Насальская.

▲ Встреча с писателем Янушем Леоном Вишневым в «Меломане» на Гоголя – Панфилова. 2014 год.
Жазушы Януш Леон Вишневскиймен Гоголь –Панфиловтағы «Меломанда» кездесу. 2014 жыл.

▲ Поэт Ксения Рогожникова с собакой.
Ақын Ксения Рогожникова өзінің итімен.

▲ Писатель Михаил Земсков.
Жазушы Михаил Земсков.

▲ Поэт, прозаик и критик Евгений Абдуллаев на литературном фестивале «Полифония», 2014 год.
Ақын, жазушы және сыншы Евгений Абдуллаев «Полифония» әдеби фестивалінде, 2014 жыл.

▲ Поэт Елена Тикунова.
Ақын Елена Тикунова.

▲ Писательница Асель Омар (в центре) с писателями Герольдом Бельгером и Дулатом Исабековым.
Жазушы Әсел Омар (ортада) жазушылар Герольд Бельгер және Дулат Исабековпен бірге.

▲ Писатели в поисках сюжетов.
Жазушылар сюжет іздеу үстінде.

▲ Поэт Ануар Дүйсенбинов.
Ақын Ануар Дүйсенбинов

▲ Поэт, критик, переводчик Юкка Маллинен.
Ақын, сыншы, аудармашы Юкка Маллинен.

▲ Чтения в алматинском метро во время фестиваля «Полифония», 2014 год.
Полифония фестивалі кезінде Алматы метросындағы оқулар, 2014 ж.

◀ В центре – литературный переводчик Надежда Воинова беседует с поэтами. Юкка Маллинен и Денис Осокин. Ортада – әдеби аудармашы Надежда Воинова ақындармен өңгімелесуде. Юкка Муллинен және Денис Осокин.

▲ Прозаик Оксана Трутнева.
Жазушы Оксана Трутнева.

▲ Драматург Дина
Махметова.

▲ Поэты – участники Поэтических боев
без правил - Ольга Передеро, Владимир
Воронцов и Илья Одегов.
Ақындар – Ережесіз поэтикалық жекпе-
жектің қатысушылары - Ольга Передеро,
Владимир Воронцов және Илья Одегов.

▲ Поэт Ксения
Рогожникова.
Ақын Ксения
Рогожникова.

▲ Издатель альманаха «Литературная Алма-Ата» Райхан
Бектемисова и писательница Лиля Калаус.
«Әдеби Алма-Ата» альманахының баспагері Райхан Бектемисова
және жазушы Лиля Калаус.

▲ Поэт Жанна Прашкевич.
Ақын Жанна Прашкевич.

▲ Поэтка и художница Зоя Фалькова и
поэт Канат Омар.
Ақын өрі суретші Зоя Фалькова және
ақын Қанат Омар.

▲ Музыкант и DJ
Константин Тимошенко.
Музыкант және DJ
Константин Тимошенко.

▲ Поэты Ануар Дүйсенбинов,
Алексей Швабауэр и Эрика Леони.
Ақындар Ануар Дүйсенбинов, Алексей
Швабауэр және Эрика Леони.

▲ Всё внимание.
Көптің назары.

▲ Писатели Константин Нагаев, Данияр Сугралинов с поэтом и редактором Павлом Банниковым.
Жазушылар Константин Нагаев, Данияр Сугралинов акын өрi редактор Павел Банниковпен.

▲ Читает Павел Банников.
Павел Банников өлең окуда.

▲ Литературная встреча в «Меломане».
«Меломандагы» өдеби кездесу.

▲ В театре «Art и Шок».
«Art и Шок» театрында.

▲ «Полифония», 2014 год. Слева-направо: драматург Ыкылас Шалгынбай, Ардак Нургазы, прозаик Ырысбек Дабей и поэт Сундет Сейтов.
«Полифония», 2014 жыл. Солдан-оңға: драматург Ықылас Шалгынбай, Ардак Нургазы, жазушы Ырысбек Дөбей және ақын Сүндет Сейітов.

▲ Литературное сообщество. ОЛША.
Әдеби бірлестік. ААӘМ.

▲ Поэты Канат Омар и Бахытжан Канапьянов.
Ақындар Қанат Омар и Бақытжан Қанапиянов.

▲ Вход в театр «Art и Шок» (старый).
«Art и Шок» театрының кіреберісі (ескі).

▲ Поэт и переводчик Игорь Полуяхтов и поэт, художница Зитта Султанбаева. Акын өрі аудармашы Игорь Полуяхтов және акын, суретші Зитта Султанбаева.

▲ Подготовка к «Поэтическим боям». «Поэтикалық жекпе-жекке» дайындық.

▲ В гримерной театра «Арт и Шок». «Арт и Шок» театрының гримдеу бөлмесінде.

▲ После «Боев». Фото на память. «Жекпе-жектен» кейін. Естелік сурет.

▲ Писатель и критик Леонид Бахнов, журнал «Дружба народов». Жазушы әрі сыншы Леонид Бахнов, «Дружба народов» журналы

▲ ОJША. Лекция профессора Аслана Жақсылықова. ААӘМ. Профессор Аслана Жақсылықовтың дәрісі.

▲ Исследовательница, славист Нина Фриерс и писательница Лилия Калаус. Зерттеуші, славист Нина Фриерс және жазушы Лилия Калаус.

▲ Голова «Пушкина» в разрезе. Қимадағы «Пушкиннің» басы.

▲ Поэт Канат Омар. Ақын Қанат Омар.

МАЗМҰНЫ

- 144 **1 тарау.**
Алматы торабы
Тоқсаныншы жылдар
-
- 154 **2 тарау.**
Гуля Королёва және аңыздардың тууы туралы
-
- 164 **3 тарау.**
Екі әдебиет немесе одан да көп
-
- 171 **4 тарау.**
Қолтаңба
Екі мыңыншы жылдар
-
- 178 **5 тарау.**
Қазіргі қазақ романы
-
- 187 **5 тарау.**
Pink Floyd
-
- 191 **7 тарау.**
Гүлдер, кітаптар және гранттар
-
- 197 **8 тарау.**
Заманауи өнер орталығы.
Перғауындардың жолы
-
- 205 **9 тарау.**
Сөз және музыка

210 **10 тарау.**
Көшу

217 **11 тарау.**
Астаналық

222 **12 тарау.**
Тамыр

228 **13 тарау.**
Мерзімді басылымдар
Екі мыңыншы жылдар

234 **14 тарау.**
Ашық қоғамға

239 **15 тарау.**
Drama.KZ

245 **16 тарау.**
Жұмағұлов / Жұмағұл

247 **17 тарау.**
СӨЗ

250 **18 тарау.**
Қорытынды орнына

Қымбатты достар!

Қазақстандық қаламы жүйрік автор Юрий Серебрянскийдің бұл кітабы бізді соңғы отыз жыл ішінде ресми, мемлекеттік мәдениет саласы шымылдығының артында болған оқиғаларға шым батырады. Ертеңі бұлыңғыр, алайда, ауаны еркіндік пен үміт рухы кезіп жүрген күрделі 90-шы жылдар, мұнайдан түсіп жатқан жеңіл ақшалар басты айналдырған шақта еркіндікке қысым жасаудың алды басталған 2000-шы, еркіндіктің жұрнағы ғана қалып, үміттің орнын ызалы қалжырау басқан 2010 жылдар..

Мәдениет саласындағы мемлекеттік саясат кеңестік кезеңде жоғалтқан тарихи-мәдени ел мұрасын зерттеп, қалпына келтіруге бағытталуы 90-шы жылдары қолға алынуы қисынды еді. 2000-ның басында «Мәдени мұра» бағдарламасы пайда болды. Алайда, заманға сай мәдениет, өнер мен әдебиетті дамытуға бағытталған бағдарламалар, өкінішке орай, жасала қоймады. Юрий былай деп жазды: «Кез келген халыққа тән, шын мәнінде, бай әрі қаймағынан ажырамаған мәдениеттен жұлынып алынғаны – билікке түсінікті әрі жақындау көрінген сахнаның жап-жарық фонындағы бояуын өзгертіп, псевдофольклормен араласып кеткен соцреализм еді. Қазақстан әлем назарына жағалы шапан киіп, домбыра асынған, қолына аңшы сұңқарын қондырған кейпімен шыға келді. Кез келген заманауи өнер түрі маргинал күйінде қалды. Ал енді мен осы сөйлемді мағынасы өзгермейтіндей етіп қайта құрайын: кез келген заманауи өнер түрі маргинал күйінде қала береді де».

Бұл келтірілген мысал жағдайды аса дәл береді. Мемлекет өткенді қалпына келтіре, келмеске кеткен дәуірлердің ұлы жазушылары мен философтарына құндылықтарын қайтара отырып, бүгіннің келер ұрпаққа не қалдыратыны жайын қаперге алмады. Қазіргі әдебиет пен өнерді, өз шығармаларында өткенді емес, бүгінді – осы заманғы процестер мен өздері тіршілік кешіп жатқан

ел бейнесін кескіндеп, жаңа форматта жұмыс істеп жатқан авторлар мен суреткерлерді дамытуға арналған бағдарламалар болмады. Десе де, бұл олқылықтың орнын тәуелсіз донорлар толтыруға тырысқан. 1997 жылы пайда болған сәтінен бастап, «Сорос-Қазақстан» мәдени қоры эксперименттер мен ең жаңа құралдардың қолданылуымен байланысты жобаларды қолдай және халықаралық алаңдарда жаңа есімдерді насихаттай отырып, өз қызметін қазіргі заман өнері мен әдебиетін дамытуға бағыттады. «Мусагет» әдеби мектебі, «Сорос-Алматы» қазіргі заманғы өнер орталығы ешқандай цензурасыз жаңа тәсілдер мен жаңа технологияларды қолдана отырып, өткен мен бүгінге, я болашаққа бет бұрған авторлар мен суретшілердің тұтас бір үркердей шоғын түзуге көмектесті.

Бұл бағдарламаның басты мақсаты – еркін ой мен көркемдік процестің тұсаусыз дамуы мүмкін болатын кеңістік құру болған еді. Біздің суретшілердің туындылары әлемнің ірі музейлерінің қорына еніп, жазушыларымыз халықаралық әдеби байқауларда жеңіске жетіп жатқанына Қордың қосқан үлесі зор екеніне сенгім келеді. Жалпы, бастапқыдағыдай көлемді түрде болмаса да, Қор мәдениетті қолдауын қазір де жалғастыруда: еркін, заманауи ойды дамыту Қордың күн тәртібінде қала береді. Мен өз лебізімді тағы да Юрий Серебрянскийдің: «Егер соған мүмкіндік берілсе, қалыптасқан жағдайдан сүйреп алып шығатын – дәл осы мәдениет болады», – деген сөздерімен аяқтағым келеді.

Зейініңіз ашылсын!

*Аида Айдарқұлова,
Сорос-Қазақстан қорының
Басқарма төрағасы*

Мектепте журналист болуды армандадым. Шынымды айтсам, журналистермен, көбінесе, өзім радио жүргізушілігінен дәмелі болып барған кезде танысыпшын, әуе толқынында берілетін классикадан бастап, рок пен техноға дейінгі әуенді қоярда, музыкалық топ туралы әсерлі өңгімелеген бағдарлама авторын құдайдай көріп, қолын қысу мәртебе болған еді. Алдын-ала сұхбатты да өзі жүргізді. Тілдесуіміздің үшінші минутында-ақ мұрын астынан шыққан түсініксіз міңгірімнің радиоға маңайламайтынын өзім де түсіндім. 1993 жылы мектепті бітірген соң, ата-анам журналистикаға түскім келетінін айтқам. Ата-анамның – кеңестік заманның табысы тұрақты инженерлерінің сол жолы не дегені әлі есімде, өкем ол кезде жеке бизнесін бастаған, анам да, қазіргі тілмен айтқанда, өз-өзін жұмыспен қамтумен өуре еді. Осылайша мен химик, кейін эколог болдым, ақыры «Экологиялық курьер» газетінің тілшілігіне де аяңдап жеттім-ау. Осының бәріне он жыл уақыт кетіпті. «Қазақстан – утилитарлы мемлекет, болашақ – саудада, мұнай мен сол өндірілген мұнайды сатуда, өзің біраз ойланып көр», - деген ата-анам. Олардың барлық есіл дергі – күнкөріс қамы еді. Ол кезде жұрттың бәрінің уайымы бір емес пе еді? Өлде осындай таңдауды жасауға мәжбүр болды ма? Шындығында, басқа таңдау болған да жоқ. «Қазақстан утилитарлы мемлекет, мұнда мәдениетпен ешкімнің шаруасы жоқ». Әдетте, достарым Ресей, Болгария, Батыс Еуропа, АҚШ, Аустралия һәм басқа жерлерге қоныс аударар алдында осылай дейтін. Сосын оларды кетіп, қайта оралуға бірдеме мәжбүрлеген, артынан өзім де солардың артынан кеттім. Біз қандай да бір жоғары мәдени миссияны орындау мүмкін болмағандығына ренжігеннен елден безген жоқпыз. Біздің барлығымыз да қажетсіздігімізді жеке-жеке сезінгеннен кейін кеттік. Ал мемлекетіміз өз тәуелсіздігін жариялаған сәттен бастап, мәдениетті дамытудың қаншалықты маңызды екендігін айқайлап айтып, бір бағдарламаларын қабылдап жатты. Қазақ пен қазақ мәдениетінің қайта жаңғыруының табиғи күйдегі толқыны басқа барлық әлсіздеу мәдениеттерді шайып кетті, немесе кішкентай жеке аралдарға айналдырды.

Кез келген халыққа төн, шын мәнінде, бай әрі қаймағынан ажырамаған мәдениеттен жұлынып алынғаны – билікке түсінікті әрі жақындау көрінген сахнаның жап-жарық фонындағы бояуын өзгертіп, псевдофольклормен араласып кеткен соцреализм еді. Қазақстан әлем назарына жағалы шапан киіп, домбыра асынған, қолына аңшы сұңқарын

қондырған кейпімен шыға келді. Кез келген заманауи өнер түрі маргинал күйінде қалды. Ал енді мен осы сөйлемді мағынасы өзгермейтіндей етіп қайта құрайын: кез келген заманауи өнер түрі маргинал күйінде қала береді де. Тағы айтамын, Қазақстан – утилитарлы мемлекет. Мұнай бағасы түскен кездің өзінде де, біз оны әрі қарай саудалай береміз.

Бродскийді жұмсартып айтар болсақ, елден кеткендерден тұтас бір қала құрауға болар еді. Қазірдің өзінде сол жақтың мәдени өмірін гүлдендіріп жатқан қоныс аударып кеткендерді карта бетіне орналастырып қойсақ, сосын. Жаһандану дәуірінде еліміз экспортқа шығарып отырған валюта – номадизм десек те болады, сонда пост-жаһанданудағы халіміз не болмақ? Кеткендерді қайтаруға асықпайтынымыз анық.

2000 жылдардағы оқу мәдениетінің, сондай-ақ, театр мәдениетінің жоғалуы мен 2010 жылдың соңында орын алған Қордай бүлігін біреу параллель қойып, пайым жасай ала ма, оған кім дайын? Егер мемлекет таңдауы бұдан былай да жалған патриотизмге түсе беретін болса, ұран-мәлімдемелерге қарамастан, Қазақстан бір сүрінген жерінен қайта сүрінген ел болып қалу үстіне қала береді.

Егер соған мүмкіндік берілсе, қалыптасқан жағдайдан сүйреп алып шығатын да дәл осы мәдениет болады. 2010 жылдың соңында мемлекеттің сыбайлас жемқорлыққа қарсы ауқымды науқанына сәйкес келген көше суретшілерінің «Шындықтан қаша алмайсың» деп ұрандаған әрекеті биліктің төбе шашын тік тұрғызып, жаппай тұтқындау әрекетіне дейін апарғаны былай тұрсын, бұл жағдайда айыптаудың еш қалыпқа сыймайтыны анық көрінген болатын. Қазақстандық әдебиет өнердің ажырамас бөлігі ретінде басқа жанрлардан бір кем емес дәрежеде маргиналдандырылған. Шетелде жарияланғандар – бірлі-жарым.

Осы кітаптағы кейіпкерлерінің бірі дұрыс байқағандай, әдеби байқаулар, соның ішінде Сорос-Қазақстан қоры байқаулары, мемлекеттің араласуы һәм араласпауы тәуелсіздік кезеңінің әдебиетіне жалпы әсері қандай болды, қайда алып келеді, ол жағын анықтап беру мүмкін емес, алайда, кейбір жеке әдебиет өкілдері үшін олар, сөзсіз, маңызды болғаны рас.

Мен замандастарым жайлы әңгімелеуді міндет етіп алғанда, субъективтілік я талғампаздық танытуды жөн көрдім, менің орнымда кез келген автор сөйтер еді.

1 ТАРАУ.

АЛМАТЫ ТОРАБЫ

Екі мың сегізінші жылдың бесінші желтоқсаны, қыстың бұлыңғыр түс ауған мезгілі, ауыздан бу бұрқырайды. Софья Ковалевская көшесі мен Абай даңғылының бұрышындағы көп қабатты үйдің ауласы осы күнге шейін өз атауын сақтап қалған. Бір күні композитор Нұрғиса Тілендиевтің атына алмастырылғанша, Софья Ковалевская әлі біраз уақыт тұра тұратыны анық. Бұдан әрі тілге тиек болатын пәтер туралы айтқанда, бұдан өзге нендей балама табылар? Поэзия мен музыканың, проза мен революцияның тоғысқан торабы. Ешқандай данагөй ғибадат айтылмаған һәм мен естіген ең ғажайып дана сөздер – бойынды баурап алатын зейінді, көңілді көзқарас.

Бесінші желтоқсан күні «өлді деуге бола ма, айтыңдаршы, өлмейтұғын артында сөз қалдырған» адам – Ольга Марковна өмірден өтті. Қираған асфальт, еңселі арканың арғы жағындағы бетоны бұзылған арықтар, бірінші қабатта орналасқан азық-түлік дүкендерінің арғы

жағындағы көп қабатты үйдің ауласы сол сұрғылт қалпынан айнымаған күйі қалды. Үй Абай даңғылына қарап тұр, демек, пәтерден тысқа көз жібергенде, көктемгі күн де ғажайып көрінуді керек. Бұр жарған бұтақтар төртінші қабатқа дейін ентелеп, дөріс оқу үстіндегі (неміс дәйексөздерімен – Гете және француз – Бодлер) Жанат Баймұхаметов қайта-қайта сол жаққа мойын созса, басқалары да еріксіз қарағыштауға мәжбүр. Көліктердің бірқалыпты гуілі естіледі.

Әңгіме тізгінін жіберуге таптырмайтын жазушылық шындық көрінісі – шай мен пешеней қойылған үстел басында дөрістен шыққандарды Ольга Борисовна күтіп отырар еді. Бұзылған арық кесегінің қасында өз-өзіме келгенде, демім булана түсіп, сол бір кездесулерді еске аламын. Құдды қарға тізілген қарғдай, бастарын төмен салып, қасымда әр жылдары «Мусагеттің» әдеби курстарын бітірген немесе аяқтап үлгермеген достарым мен жай ғана таныстарым – Ольга Марковнаның шәкірттері тұр.

«Сәлем, сәлем». Көпшілігінің көзінде, егер біреулерімен көзің түйісе қалса – абыржушылықты байқар едің. Онысын еркіннен тыс әрекеттердің артына жасыра алғаны – «Жұр, шығарып салайын» дер еді.

Есік қайта-қайта ашылса, ауыр серіппесі тарс еткізіп өзі жауып ала қояды. Қыстың бұлтты күнінде осылайша бөрі кенеттен болады дегенге ешкім сенбеген.

Ольга Борисовна Маркова, қырық төрт жаста ғана болатын. Мұндайға ешкім дайын болған жоқ. Қаншама жоспар, істелген іс, кітаптар, шәкірттер мен кездесулері қалды. «Мусагет» қоғамдық қоры құрылған кезде, тоқсаныншы жылдардың басындағы көп қабатты үйдің пәтері алматылық, артынан Алматыдан тыс жерлердің де «жас» әдебиетшілердің үйір болған орталығына айналған. Бұл пәтер ең алыс түкпірлерге Қазақстанның өзінен бұрын танылған еді, нақтылап айтсам, атағы дүркіреп кеткен.

Ольга Марковнаның көптеген талантты шәкірттерінің қай-қайсы да «Мусагеттегі» сол бір жылдар туралы менен гөрі жарқыратып, тереңірек естелік айтып бере алары даусыз. Осынау алабөтен әлемнің, я оның негізін қалаған асыл адамның ең соңғы жылы туралы ой түйе алдым деп ойлаймын. Қордың қызметі туралы құрғақ деректер келтіре кетуге қақым бар-ау, сондықтан, төменге назар салыңыз:

1993 жылы негізі қаланған қор алматылық авторлар үшін жылына үш рет, бүкіл Қазақстан бойынша жылына бір рет әдеби шеберлік сыныптарын өткізудің бастамашысы

болды, авторлардың жолақысы мен жүріп-тұруын көтеріп алып отырды. Дәл сол кезде, 1993 жылы «Аполлинурия» қоры шығарған әдеби журналдың алғашқы саны шықты, бұл журнал 2008 жылдың соңына дейін жарық көріп тұрды. Кітап сериясы да басылып шығып, балалар шығармашылық конкурсы мен «Мықты форма һәм еркіндік сиқыры» поэтикалық конкурсы өткізілді. Байқаудың өзгеше атауы оған қатысушы ақындар мен журнал публикацияларының нағыз еркіндігін айғайлап айтып тұрды. Яғни, соцреализм ресми әдебиетінің күні батып бара жатқан кезде провинциалды Қазақстан үшін мұнда жарияланып тұрған верлибрлер, хокку, ақ өлеңдер тың серпіліс болды. Анығын айтқанда, бұл өз ісінің шебері, оқытушы, я бір-бірінің сөзіне құлақ қойған белгілі бір орта үшін, шынымен, алға озу болатын.

Тоқсаныншы жылдарға тән биржа, бейнесалон, қауіпке толы нарық пен кезектерді елестетіп көріңіз, кешегі кеңестік кезеңнің адамдары басқаша өмірге бейімделіп, біреулері ішіп кетіп, көшіп кетіп, немесе бастапқы капиталға қол жеткізіп жатты, алайда, әдебиетке, соның ішінде заманауи әдебиетке ешқандай қызығушылық болмаған. Егер біреулер кітапқа жармасып жатса, бұл – жынданып кетпеудің ғана лажынан қолға алынған классика жанры болса, біреулер детектив оқиды, себебі – жаңағыдай еді. Тыңдаушыларға шеберлік сыныбын өткізу үшін «Мусаетке» басқа елдерден сыншылар, жазушылар мен ақындар келетін. Бұл негізінен заманауи орыс әдебиетін танытып жүрген, жай танытып қана қоймай, ендігі жетістікке қол жеткізгендер еді, қордың барлық сабақтары орыс тілінде өтетін – Сергей Чупринин, Евгений Абдуллаев, Дмитрий Кузьмин, Леонид Бахнов. Кейде шетелден де қонақтар келуші еді, америкалық Бренда Флананнның алыс Тринидадтағы өмір туралы жазылған «Аралдық арулар» кітабын Қор аударған болатын, кейінірек ол кітап Қазақстанда жарық көрді.

Бірі – шағын арал, екіншісі – үлкен территорияны алып жатқанына қарамастан, Тринидад пен Қазақстан өте ұқсас болып көрінді. Ольга Маркова бұл ерекшеліктерді қаперге алған жоқ, ол шәкірттеріне шекарасыз өмірді көрсетті, ол оқытпайтын, анығы, көрсетіп беретін, ал шәкірттері көп нәрсені дұрыс түсінді. Әрине, ол көмекшісіз болмады. Любовь Туниянц, Аслан Жаксылыков, Виктор Бадиков, Галина Булгакова, Жанат Баймухамедов...

Ольга Маркова кеткеннен кейін бір жылға жуық уақыт бойы әдеби шеберлік сабағының түлектері, муссагетшілер Қордың мұрағатымен айналысып, алғашында не істерлерін білмеді. Көп нәрсені Ольга Борисовна өзімен ала кетіпті. Қормен байланысты екі әдеби бірлестік бар еді, бірі – түлектердің виртуалды қарым-қатынасы орнаған, жаңалықтарды жариялап, жазылғандарды талқылайтын «Муссагет балалары» сайты мен құрамында әр жастағы түлектер біріктірілген, Михаил Земсков басқаратын «Орта Азия әдеби фронты» атты қор еді, қатысушылары – Илья Одегов, Елена Тикунова, Альфия Макаримова, Дина Құрманғалиева, Дина Махметова, Дмитрий Березовский, Оксана Трутнева, Наталья Бутенко, Ольга Передеро, Ринат Галеева, Тимур Исалиев, Ксения Рогожникова.

«Литфронт» жартылай жасырын әдебиіс-шараларды белсенді түрде өткізді, оның ішіндегі ең танымалы бірінші кезеңде қойылған театрдың басты спектакльдері – «Back in USSR», «Гагарин», «Клоундар», аурасы ерекше, құбырлары төбесіне тартылған жертөледе – «Арт и Шок» театрының ғимаратында өткен «Ережесіз поэтикалық жекпе-жек» поэтикалық сләмді болатын. Менің мұны еске салып отырған себебім, біріншіден, театр аудиториясы «әдеби тусовкамен» тығыз байланыста болды, екіншіден, өздері әрі басшы, әрі актер театралдар әдебиетшілердің бастамаларын әрдайым қолдап отырды және бұл игі іс театрдың «жаңа сахнасында» да жалғасын тапты.

Іші әртүрлі жастағы көрермендерге толы «қара» бөлмені көзіңізге елестетіп көріңіз, әділ қазы алқасының құрамында театр директоры Вероника Насальская, Ольга Маркованың жақын құрбысы, оқытушы Любовь Тунияңц, танымал әдебиет сыншысы, шартты түрде алғандағы кеңес дәуірі әдебиетшілерінің, Қазақстан Жазушылар Одағының мүшелері мен өз-өздерін тым еркін ұстайтын, «кәсіби» бірлестіктердің мойындауын ешқашан қажет етіп көрмеген жас ақын-дазушылардың арасын жалғаушы «көпір» болған академиялық адам Виктор Бадиков бар. Сол кезеңдерде шыққан бірнеше сұхбаттарды оқып отырып, өз аудиторияларын табу үшін жаңа қаламгерлерге «кәсіби деңгей» көрсететін қалыптасқан бағдар болмады-ау деген ой келді. Уақыт көрсетіп бергендей, мұның бәрі сенімсіз болыпты, осынау кәсіби маркерлер көпшілік үшін еш маңызды болмаған екен, көпшілік алдында бәрі тең болыпты. Көпшілік немқұрайлы болғанымен, слэм төңірегінде

байқаудан жеңіп шығудан дәмесі бар тұтас қызықшыл шоғыр қалыптасып қойған еді. Театр шымылдығының артында қатысушылар өлеңдерін оқуға дайындалып, әртістік қимылдарын бабына келтіріп жүрген (мәтіннің сапасы ғана емес, сонымен қатар ұсынылуы да бағаланды, көрермендер де дауыс берді). Саңқылдап шығатын Володя Воронцов өзінің муэдзин жайлы мәтінімен, Тибеттен жаңа оралған, сол жақтың әсерін сіңірген «Тақыр гималайлық бас сүйегімен» Илья Одегов, декадентшіл Ольга Передеро, ұзын бойы асылық бананға ұқсап қалған Галя Катин (жеңімпаз, Литфронт құрамында болмағандықтан, онысы, сөзсіз, төрешілердің ашық еместігін растаған), акварель көйлекте «қалықтаған» Ксения Рогожникова. Жаңа заманның көпшілігіне өлеңдерімен жол тапқысы келген ақындардың ешкімге ұқсамайтын ерекше кескін-кейіптері осындай еді. Оқылым соңына қарай, үшінші раунд болса керек, театр іші балқып кетердей, қабырғаларын от шалғандай болды ма-ау, әлде, бұл жарық түсірушінің ісі ме екен? Сіздердің пақырларыңыз «Либертино звездпоп» лақап атымен байқап көрген еді, өлеңдерімнің Бадиковқа ұнағанын кездейсоқ байқағанын айтқан Владимир Воронцовтың сөзіне шынымен мәз болып қалғанмын.

Суперфинал слэм апофеозы болды. Ол «Загиптар қоғамының» акт залынан қайта жасақталған түнгі клубта өтті. «Арт и Шоқтың» кіші сахнасын көлемі жағынан үш есе орап алатын әлгі жер билет сатып алып кірген (!) адамға толып кетті, ол жерде мұндай «күдікті шоуларға» билет сатылмайтынына назар аударған мәскеулік қонақтарды бұл жағдай өркез таң қалдыратын еді. Баспасөз ат қойып, айдар таққан «әдеби-поэтикалық тусовка» күткен үдеден шықты және әлі қалыптаспаған жалғасын талап етіп тұрғандай еді. Сахна төрінен үйреншікті әдемі ұйқастардың орнына тура айтылған еркін ойлар легі біреулер үшін ауадай қажеттілігі білінді, сондықтан поэтикалық қана емес, прозаға арналған семинарларды өткізу қажеттілігі өз-өзінен пісіп-жетілді, сол кезде «Литфронт» прозашыларының Ресей мен шетелдерде басылып жатқаны, әдеби шаруаларымен шетелдерге шығып тұратыны белгілі болып қалған. «Аполлинария» экземплярлары қолдан-қолға өтіп жүрді. Бұл шабыттандырғаны рас.

Ольга Борисовнаның өмірден өтуі осы процестің кейбір қатысушыларын біраз уақыт есеңгіретіп тастағаны рас. Алайда, 2009 жылдың жаз айының соңында, бізге өз

кеңселерін берген баспаның қолдауымен, «Литфронт» тірегі өз тарапынан жанашыр болғандардың қолдауынан шабыттанып, жұмысын жалғастыруды, шындығын айтқанда, қайта бастауды қолға алды. Ольга Марковнаның орнын басу ешкімнің қолынан келе қоймаған. Міндеттер бөлініп алынды. Осылайша қала картасында жаңа, ешкіммен ешқайда тіркелмеген жаңа ұйым – Алматы Ашық Әдебиет Мектебі, ААӘМ (ОЛША) пайда болды. Оның ресми әлемге – әдебиет саласы ғана емес, билікке де қаншалықты керексіз болғандығын дәл осы, тіркеусіз қанша уақыт жұмыс істегенінен байқап көруге болады. Кей уақытта мемлекеттік қана емес, коммерциялық институциялармен бірлесе жұмыс істегенде, ААӘМ-нің бар екенін сұхбаттарда айтқан кезде, оған деген қызығушылық еш байқалған жоқ, меніңше, бұл оның дамуы үшін оң ықпал етті, алғашқы жылдары сабақ кестесі құрылған кезде, шәкірттер оқытушылық тәжірибе жиып жүргенде, мектепке оңай тиген жоқ, алайда, шығармашылық батылдық қиындықтардың бәрін еңсере білді.

Проза, поэзия, әдеби сын, драматургия семинарына Мусәгет түлектері жетекшілік етті, ал дәріс оқуға Қормен жұмыс істеп жүрген оқытушылар, Ольга Марковнаның достары мен серіктестері шақырылды. Бұдан кейінгісінің бәрі – сабақ кестесі, тәртіптік жазалар, диссертацияларды қорғау бәрі шынайы болды. «Бәлме ішілік» инициативадан басталған ААӘМ жолы Ресейден тыс жерлерде орыс тілін сақтауға қосқан үлесі үшін ресейлік марапатқа дейінгі жолды жүріп өтті, ААӘМ директоры, қазақстандық әдебиеттегі ізі жарқын әрі көрнекті автор Михаил Земсков «Русская премияның» арнайы жүлдесін алды.

«Мусәгет» пен БМКИ сценарийлік факультетінің түлегі тырнақалдысын қысқа проза мен драматургиядан бастаған еді, артынан тақырыбы шеберлік сыныптарын төмамдаған авторлар үшін сирек кездесетін жағдай деуге келмейтін – қазақстандық шеңберден шығып кете берген романдар жазуға көшті. Бұған көп жағдайда Ольга Маркова ықпал еткен болатын, менің байқағанымдай, өзін де, тыңдаушыларын да әлемнің космополиттік картасына енгізуге тырысты және ол тек ресейлік және орыс әдебиетінен ғана құралмағаны рас.

Оның үстіне Мусәгеттен, айталық, «Простор» журналынан иісі шақырымнан шығып тұратын провинциализмнің рухы сезілген емес. Ресейден келген

дәріскерлер тыңдаушыларды белгілі бір ағым өкілдері ретінде мойындады, сондықтан олардың өлеңдері мен әңгімелерінің тақырыбына тереңдеуге дайын болатын. Бір жолы қор пәтерінде кәдімгі будда тақуасымен кешкі кездесу өткені бар, оның Алматыға қалай тап болғаны, Абай – Софья Ковалевскийдегі пәтерге қай құдайдың айдап келгені белгісіз. Біз ыстық тамақсыз, жай ғана кәмпитпен шай іштік, үстел үсті әдеттегідей, жұпыны болса да тоқ көрінген. Кешігіп келгенде, әңгіме арасындағы үнсіздіктің үстінен дөп түстім білем, осы кезде мен жаққа көз тастаған тақуа мен Ольга Борисовнаның көздерінен бірдей шуақ шашып тұрған ұқсастықты байқағам.

Сергей Филатовтың инициативасы мен оның жұмысқа деген ғаламат құлшынысына сүйене отырып, Борис Ельцин Қоры подмосковьедегі Липкиде Ресейдің жас жазушыларының фестивалін өткізе бастады, ол көп уақыт өтпей, Ресей мен шетел жас жазушыларының фестивалі деңгейіне көтеріліп кеткен. Өз қатарларым, я сонымен қатар, көрнекті ресейлік жазушылар мен сыншылар қатысқан бұл фестивальде әдеби ортаға уақыт жоғалтпай үйренісу үшін бізге төрт күн берілді. Басқа қазақстандық авторлармен бірге, қатысушылардың алғашқыларының бірі – Михаил Земсков болды, оның публикациялары бірінен соң бірі «Дружба народов», «Октябрь» журналдарына жарияланған, сонымен қатар, «Перигей» және «Сектант» романдары автордың географиясына қатысты еш жеңілдік жасамастан, ресейлік баспа үйінен жарыққа шықты. Жұбайы, ақын Ксения Рогожниковамен бірге уақытша Мәскеуге көшті де, ұзамай Алматыға қайтып оралды.

Қазан айының бір күндерінде біз маршрутқалар аялдасамыз кездесіп қалдық: Мәскеудің сұрғылт аспаны, бір алыс жатақ ауданына дейін әрі-бері теңселе, метромен ұзақ жүргеніміз... Алматыда қалыпты қабылданатын бұл әдеттің Мәскеуде орынсыз саналатынын біле тұра, қатар отырып алып, кісілердің жүзіне барлай қараған кезде, мен кенеттен Мишаның саяжайын есіме алдым, жаз кезі болатын, сол жылы алмұрттың көп өскені сонша, оны жинап, қолғабыс жасауға достары барғанбыз. Жалдамалы пәтердегі Мәскеу тұрмысы, «Наше» радиосы, қалыптасқан осы күн кестесі – тұтас бір күнің осымен өтеді. Бұл мүлдем басқа кеңістік еді, әрі мұндағы әдебиет әлемі де біздегіге ұқсамайтын. Өйтсе де, ол мұнда сіңісіп кетер еді-ау деген ой келді.

Мәскеуге сапар дейміз бе, көшулерің десек дұрыс бола ма, қазір сол кездер жайлы не айтар едің?

Бір жағынан, қазірдің өзінде оған қандай да бір критерийлерге сүйеніп, ауқымды баға беріп жату оңай емес: нені көздедік, не мақсатқа жеттік және бұдан қандай нәтиже шықты? Ол жақтан жиған әдеби жетістіктерім Мәскеуде болғанда айналысқан йога, шығыстық ілім-білімге байланысты жиған-тергендерімнің қасында тым мардымсыз. Соңғының маңызы зор болды. Ал әдебиетке келер болсақ, дүниетанымның кеңеюі, кездесулер, бастан кешкендеріміз – ең басты табысымыз болды, ол жақта әдеби мансапқа қол жеткізем деуіміз тым албырттық болыпты, екінші жағынан, менің өзім де сәтімен келіп тұрған мүмкіндіктерді дұрыс пайдалана алмаған сияқтымын, бірақ ондай мүмкіндіктердің болғаны рас. Олар әдебиетке ғана қатысты болған жоқ. Солай болды. Егер жалпы алып қарайтын болсақ, қалай болуы керек болса, солай болды, бәрі дұрыс. Сағымыз сынды демеймін, жетістік үшін мақтаныш сезімі де жоқ. Осы кезеңде Мәскеуден екі кітабым шықты, жақсы, мен мұны қалыпты жағдай деп қабылдаймын.

Біз Михаил екеуміз 2020 жылдың ақпанында, ААӘМ-дегі кезекті оқу жылы қызу жүріп жатқан кезде сөйлестік.

Орыс тілді жобаларды қолдау енді қанша уақытқа созылады – бұл қолдау онысыз да ауқымды емес еді, қоғамда қатты байқалатын бола ма?

Әдеби мектептің жобаларына басты қолдауды «Шеврон» көрсетті. Біз көмек сұраған басқа компаниялардан қолдау болмады. Айта кету керек, әкімдік екі жыл бойы көмектесті, бірақ бұл артынан үлкен әңгіме болған. Әкімдікпен жұмыс жасауымыздың ақыр-соңы осы болсын дедік, сонымен бітті. Әжептәуір қиындық орын алған еді.

Қазақстандық әдебиет туралы:

Кейінгі жиырма бес жыл ішінде әдебиет қоғамға өзгеріс әкеле алды деп айта алмас едім, бұрындары, кейбір елдерде белгілі бір аз ғана уақытта қоғамды өзгерткен құбылыстар болғаны рас. Алайда, басқа жағынан алып қарағанда, дәл қазір әлемде мұндай жағдай сиреп бара жатыр, белгілі бір мәтін, бір өлең автор өмірін өзгертіп, өз

кезегінде белгілі бір жағдайға әсер етуі сирек. Бірақ біз мұны ешқашан біле алмаймыз, және оны хронологиялық тұрғыдан бір мерзімге жатқызу мүмкін емес.

ААӘМ-ді, жалты, қазақстандық әдебиетті болашақта не күтіп тұр, осындай нафосты сұрақ бергенім үшін кешір, әрине... Бұл жағынан сен оптимиссің бе?

Болашақты болжасақ, бес-алты жыл көлемінде бәрі осы күйінде жалғаса беретін болады, алайда, басқа жағынан алып қарағанда, оптимизм, пессимизм туралы айту соншалықты орынды болады демес едім, қазір бәрі тез өзгеріп жатыр ғой! Ақпараттық өріс оқиғаларға әсер етуде, сосын бәрінің бір-бірімен тығыз байланыстылығы, атап айтқанда, барлық факторлар, себеп-салдарлар... егер бұрындары алдымен себеп пайда болып, салдары бір жылдан кейін шығып жатса, қазір турасын айтқанда, бұл екеуінің арасы бірнеше аптаға қысқарды. Реалист болып қалып, бәрін сол күйінде қабылдау ғана қалады. Менің ішкі ойым осылай дейді.

Бұрынғы Мұсагеттегі өзіңді есіңе түсіре аласың ба?

Ол кезде керісінше, бәрі өзім қалай ойласам, солай болуын қалайтынмын, ақ пен қараның, дұрыс пен бұрыстың аражігіне қаттырақ көңіл бөлгендеймін, көп ретте кештеу келген жастық максимализм әсері болар һәм құндылықтар туралы түсінігім қарапайым еді.

Қазіргі Қазақстандағы жағдайға байланысты ресейлік әдебиеттің қазақстандық әдебиетке көзқарасы өзіңнің 2005 жылы өзіңнің Липкиге барған алғашқы сапарыңнан кейін өзгерді ме?

Меніңше, көп нәрсе өзгерді, оның ішінде, ең алдымен, әдеби өмірдің өзінде де, ресейлік ортада да үлкен өзгеріс болды. Ол жақта барлық әдеби процестер біздегіге қарағанда, тым жылдам өтеді, оқиғалар көп орын алады. Әртүрлі бағыттар бойынша даму айтарлықтай жылдам жүзеге асады. Қазіргі болып жатқан процестердің қазақстандық әдебиет пен бұрынғы КСРО құрамында болған басқа республикалар әдебиетіне қатысы жоқ, олардың маңызы 15 жыл бұрынғыға қарағанда кеміді. Көп нәрсе өзгерді: Грузиямен соғыс және

"Крымнаш" наразылықтары... Сондықтан біз осының бәрінен шығып қалып, өзекті болмай қалдық. Екінші жағынан, посткеңестік елдердің әдебиеттері Ресейдің қандай да бір қызығушылығын тудыру үшін ештеме істемегені бесенеден белгілі. Бір қызығы, Грузиядағы оқиғалардан соң, соғыстан кейінгі Грузияда жазылған кітаптар Ресейде өзекті болды, басқа позицияда жазылса да, үлкен қызығушылық тудырды.

Егер орыс әдебиеті қызығушылық танытпаса, бұл жақта жазатын авторлар не істеу керек?

Олег Павлов әдебиетке тек қызмет ету керектігін, басқасын Құдайдың өзі беретінін айтқан екен. Құдайдың не ойлағанын қайдан білейін, мен православие дінінде емеспін, бірақ бұл маған рухани жақын тақырып. Яғни, саған не беретіні туралы емес, сен не беретінің туралы ойлау маңызды.

ТОҚСАНЫНШЫ ЖЫЛДАР

Тоқсаныншы жылдардың басындағы Алматы, ол кезде «Алма-Ата» болатын, айнала пәтер сату туралы жарнама жапсырылған ортағасырлық қаланың үлкен базарын еске түсіретін, орта ғасырды нақты елестету үшін зәулім сарайлар мен мұнаралар ғана жетіспейтін, тек қызғылт ұлутастан шығып, бірден біздің кезеңімізге тап болғандай көрінетін сүрең ғимараттар ғана көзге түсер еді. Неге екені белгісіз, шашыраған тамшыларында шуақ ойнаған субұрқақтар ойға бірінші келеді, оған қаперінде әлі ештеме жоқ жандар шомылып жүрер еді. Алда Ақмолаға үдере қоныс аудару, үлкен қалалардың қаңырап бос қалуы, әдебиетке ғана емес, жалпы, мәдениетке деген ықыластың кемуі, бар назар тек шетелдік афишалар мен қораптарға ауып кетіп, барлық деңгейде жазатын қаламгерлердің бір сәтте маргиналдарға айналуы күтіп тұрған. Дәл осы ешқандай қоғамдастыққа жатқызылмаған маргиналды қоғамдастық тәуелсіз мемлекеттің ең алғашқы әдеби байқауының назарына дөп түскен.

2 ТАРАУ.

ГУЛЯ КОРОЛЁВА ЖӘНЕ АҢЫЗДАРДЫҢ ТУУЫ ТУРАЛЫ

1 996 жылы өткізілген «Сорос – Қазақстан» қорының алғашқы әдеби конкурсында жеңіске жеткендер арасында ойдан шығарылған кейіпкер болды, ол туралы маған сұхбат барысында бірден екі қатысушы айтып берді. Кітапқа еруге лайықты миф дүниеге келген. 2020 жылдың ақпанында біз қазақстандық жазушы Лиля Калауспен бірге Алматының орталығындағы пәтерінен алыс емес жерде кездестік, онда қазақстандық жазушылар мен әдеби қайраткерлер кезінде көп тұрған екен, көпқабатты үйдің қабырғаларындағы тақтайшалар санына қарап, егер ондай идея біреудің ойына келсе, жеке экскурсия өткізуге болатындай бар екен. Біз бұрыннан таныс едік, кездесуге дайындалып жатқанда, «Тәуелсіз Қазақстан тарихындағы ең алғашқы әдеби байқау туралы, «Книголюб» журналы мен журналдың айналасында қалыптасқан әдеби кештер туралы Лилиядан басқа кім айта алады?» деп ойладым.

Жалпы, Лиляның шешендік қабілетін ескере отырып, мен көп материал алатыныма сендім.

– Сорос-Қазақстан қорына келетін болсақ, біз «Книголюб» жобасын бастаған кезде, «Мәдениет және өнер» Қорының бағдарламасы жұмысын тоқтатып жатты, мен Қордың осы бағдарламасының соңғы үйлестірушісі болдым. Бір жылдан аз уақыт жұмыс істедім. Басшымыз алдымен Мұрат Өуезов, содан кейін Дариуш Зиток болды. Өзім қатысқан ең басты, әрі жанымға қымбат байқау – «Сорос-Қазақстан» қорының 1996 жылғы дебюті болды. Бұл, әрине, өмірімде орын алған керемет оқиға болды, алға басылған ғаламат үлкен қадам еді мен үшін. Өзім үшін. Ал адамзаттың оған түшкіргені бар. Біз сыныптас құрбым екеуіміз бірнеше жыл бойы қалалық вампирлер туралы роман – алматылық роман жаздық. Бұл қолға алған істің қызығы бөлек еді, психотерапияны да, достық қарым-қатынасты да, шарап ішу мен эксперименттерді соның барысында өзіміз байқамай-ақ үйрендік. Соңында не басы, не аяғы жоқ, формасыз, бір шағарманың үлкен бөлігі пайда болды. Біз үнемі жұмыс үстінде болдық. Одан бөлек әрқайсымыздың отбасымыз, достарымыз бар еді, балаларымыз дүниеге келе бастады, жалпы, өмір жалғаса берді. Тіпті кері байланыс та болған, өйткені, мен бұл романның қолжазбасын әрдайым әр түрлі мейірбан адамдарға апарып оқытып жүрдім, олардың бәрі бірауыздан: «Бәрекемді, керемет!» деп, ауыздарының суы құритын.

Осындай диссиденттік тәсілмен, өзіндік әрекет жасап, жүріп жаттық. Біз, әрине, басқа бір үлкен нәрсеге қол жеткізуді қаладық. Сөйтіп жүргенде, 1995 жылы, Қордың байқау өткізетіні туралы хабарландыру шыға келді. Өтірік айтпай-ақ қояйын, оның қалай көзіме түскені есімде жоқ.

Мен құрбыма хабарластым: «Міне, қара», - дедім. Ол: «Бізде аяқталған дүние жоқ қой, әлі біткен де жоқ», - деді. Біз асығыс аяқтауға кірістік, бірақ дәнеме бітірген жоқпыз, мен: «Мерзімі таяп қалды, құрыды ғой бәрі!» - дедім. Ол бір үзіндісін жөндеп жіберуді ұсынды, сөйтіп, біз бір сюжеттік желіні алып шықтық. Аздап тазаладық та, жібере салдық. Бірақ біз жібергенше, әрине, қатты қобалжып, қандай да бір лақап ат ойлап табу керек деп шешкен едік, сөйтіп, «Гуля Королёва» дегенді ойлап таптық. Өмірбаянын ойдан

шығарып, қалалық телефон нөмірін бердік. Уақыт өтті. Бұл байқауға көп талапкер қатысты, ол жерде бәрі жақсы ойластырылған еді, оннан астам номинация болды. Тілдік шектеу болған жоқ, тіпті біреу неміс тілінде жазылған проза жіберіпті, ол да кейін жеке том болып шықты. Төрт қалың том шыққан еді: орыс, қазақ тілдерінде жазылған проза мен поэзия, ал неміс тілінде бөлек бір том шықты. Адам легі көп еді, байқау «Дебют» аталғанымен, бұл – елдегі алғашқы ашық әдеби байқау болатын! Бүкіл Старгород осы жерден табылды!

Ольга Борисовнамен телефон арқылы осы тақырыпта сөйлескеніміз есімде. Мен: «Ольга Борисовна, сіз де жібересіз ғой?», - деп сұрадым. Ол «жо-жоқ» деп жауап берді: «Мен дебютант емеспін». Сөйтіп, ештеме жіберген жоқ. Артынан еске алғанда шегіміз қатып, ұзақ уақыт күліп жүрдік.

Менің бір жақын досым қоңырау шалған, ол поэзия номинациясына өз шығармасын ұсынған еді, өзім жүктіліктің сегізінші айында едім. «Бірінші сыйлыққа қол жеткіздім!», - деп сүйіншіледі. Мен: «Бәрекелді, кереметсің!» - дедім! Ішімнен: «Сенен де өткен талантты, ақылды, әдемі жандар бар, ал сен, жексұрынсың!», - деп, әрі қарай өз өмірімді сүріп, жүре бердім. Арада екі-үш күн өткенде үйге келсем, күйеуім маған: «Саған бір әйел бірнеше рет қоңырау шалды, Гуля деген біреуді сұрап қоймайды. Бес рет хабарласты, алтыншысында мен оны боқтап тастадым», - деді.

Екеуіміз отырып, борщ ішіп отырғанбыз, бір кезде төрелкемді тауысуға айналғанда, ойыма сарт ете түсті. Өлгі хабарласқан Лера Ибраева болды ғой, айтпақшы, ол әлі күнге дейін осы жайды еске алуды ұнатады. Мен сізге айтайын, Лера Ибраеваны балағаттап тастау – тіпті ақылға сыймайды! Бұл сынақ және өте батыл әрекет. Мен қорға келіп, әрине, болған оқиғаны баяндап бердім. Біздің екеу екеніміз туралы айттым. Ол ашуланды. Мен өзім қорда жұмыс істеген кезде себебін түсінгем. Екі құжат жиынтығын дайындап, сыйақыны екіге бөлінуі керек екенін түсіндіру қажет болды. Оған қоса ақша берілді – үш жүз доллар, ол кезде бұл үлкен ақша.

Соңғы меже – марапаттау рәсімі еді. Ол кеңес заманында салынған «Политпросвет» ғимаратында өтті, ол жерде әртүрлі іс-шаралар өткізілетін. Үлкен зал есімде. Іші лық толы, зиялы қауымның барлығы жиналған.

Журналистер де келе қалды, ол кездің адамдары басқа еді, кешегі кеңес заманының өкілдері, жалпы, олармен араласқан қызық болатын.

Қара көзілдірік тағып, әппақ смокинг киген Игорь Полуяхтов қыз-қырқынның қоршауында бөлек отыр екен. Оған барып амандасуға ұялдым, аузы-мұрнымнан шығып, жарылардай болып жүрмін, ештеме ішіп-жей де алмаймын. Бізге салтанатты түрде бірінші сыйлықты табыстады, бұл бір бас айналдырар бақытты сөт еді, кітап шығатынын да айтып жатыр, айтқандай, артынан кітап та шықты, бізге авторлық даналары да молынан берілді.

Үшінші орынның да маған тигенін айтайын. Бүркеншік атпен жіберген жаңағы шығармадан басқа, өз атымыздан тағы да екі әңгіме жіберген едік, дәл сол жолы менің әңгімеме үшінші сыйлықтың да бұйырғаны қызық болды. Сонымен, екі мәрте номинант атанғаным ба? Мына шығармамды шетке ысыра салуларына да болушы еді ғой? Қысқасын айтқанда, бұл шынында, байқау емес, нағыз мереке еді. Аса сәтті өтті дер едім, барлығы керемет болды! Мен үшін, әрине, бұл өте маңызды еді, Преображенский айтқандай, қағазға басылған дәлел деуге болады. «Қараңыздар, мынау – қазылар алқасы, ал мынау – публикациям. Мен, демек, шынымен бармын. Бармын. Тірімін. Мұндай мерекелер тек бір рет болуы мүмкін. Мен, әрине, «Сорос – Қазақстан» қорына осы жобаны жоспарлап, іске асырғаны үшін өте ризамын, жақсы іс жалғасын тапты да. Мұндай байқаулар әртүрлі уақыт кезеңдерінде өткізіліп отырды, мүмкін дәл сол жолғыдай барлық шеңберді бұзып-жарып кететіндей мереке қайта бола қоймас: басылып шығуға, кездесуге, өзінді үлкен нәрсенің бөлшегіндей сезінуге мүмкіндік берді. Зор мүмкіндік. Авторларға қолдау болды. Бұл, әсіресе, жаңа бастағандарға ауадай қажет нәрсе.

«Книголюб» журналының редакциясында мен Лилямен және басқаларымен таныстым. Редакцияда көп адамды кездестіруге болады, көбінесе, осы жерде басымыз түйісіп қалады, кейбіреуінің қасынан үнсіз өтіп кетеміз, кеңес дәуірінің әдебиетшілері мен жаңа кезең авторлары, бір қарағанда, «Мусaget» шығаратын «Апполинарий» мен «Книголюб» бір-бірінен алыс болатын, сонымен қатар, Райхан Бектемісованың «Литературная Алма-Ата» альманахы мен Ақындар Одағы шығаратын «Простор» журналы да болды. Ақын Павел Банников пен Иван Бекетов,

мусagetшiлер шығарған «Бiшшо Одын» антикезеңдiк әдеби басылымның» бiрнеше шығарылымдарын есептемегенде, қазақстандық авторлар үшiн жарыққа шығудың барлық мүмкiндiгi осында едi. «Книголюб» өлеңдердi, қысқа (шағын көлемге байланысты) проза мен шолуды қарастыруға һәм талқылауға дайын болды, Маяковскийдiң шағын қалта басылымдарынан бастап, Канадада тұратын Юрий Дружников пен Бақыт Кенжеевке дейiн таңқаларлық кiтаптар жиынтығын шығарған баспа үйi болды

– Менiң ойыма орала беретiн жалғыз сөз – «түкке тұрмайды!», сол кездiң өзiнде мен жақсы түсiнетiнмiн, қазiр де солай. Екiншi жағынан, көп адамдар шынайы қадiрiн бiлiп, қолға алғанда қуанатыны рас, кейбiреуi тiптi тiгiндiсiн жинақтап та отыратын болар, мұны мен жақсы түсiнемiн. Жақында бiреу маған өзiнде бiрiншiсiнен соңғысына дейiнгi барлық нөмiрлер бар екенiн және оларды цифрландырғысы келетiнiн жазды. Сiзге керек пе? Бұл баяғы заманда жабылған бет емес пе едi?

Бұл коммерциялық жоба ретiнде дүниеге келдi. Күйеуiм типография ашты, бiз жас едiк, әрi күш-қуатымыз жеткiлiктi едi, 2000-шы жылдардың басы болатын. Бәрi бiз үшiн жаңа, бөтен дүние. Ол: «бiрдеңе жасауымыз керек», – дедi. Жұрттың бәрi телефон номерлерi жазылған қағаздарды дуалға жабыстырып жатады. Бiз жаңа бiрдеме ойлап табайық деп шештiк.

Сөйтiп, ол журнал идеясын ойлап тапты, оның мерзiмдi басылымдарға әркез қызығушылығы басым болатын. «Кiтапқа шолудың» аналогын жасаймыз дедi. Мен қарсы болдым, сосын «жарайды, өзi бiлсiн» дегем. Ендi қалай атайтынымызды анықтап алу керек болды, Вадик Дергачев ол кезде бiзге көмектесiп жүрген, ақыр соңында, адамның ойына келедi-ау деген ең бiр мағынасыз атауды таңдап алдық. Бiраз уақыт мен олардан бойымды аулақ ұстадым, араласқым келмедi, уақыт өте қарасам, тырысып-ақ жүр, сөйтiп, оларға көмектескiм келдi. Алдымен бiз жұқалтаң газет жасадық, оның өзгешелiгi – өзiмiздiң кiтап палатасымен келiсiмдi түрде, содан ақпарат жариялап отырдық, сонымен қатар, баспалар мен кiтап дүкендерi өздерiнiң бағаларын берiп, оған өзiмiз бiраз нәрселер, атап айтқанда, қолдан жасалған рецензиялар, немесе интернеттен алынған бiрдемелер қосып, сонымен, тоқсаныншы, екi мыңыншы жылдардың стилiндегi дүние шыққан, ол кезде бәрi солай жасайтын. Содан кейiн

менің өзімде қызығушылық пайда болды, даңқ немесе механизмдер тұрғысынан емес, тіпті ақша табу, немесе басқа да емес, өзімнің қызықты ісіме айналды. Жұмыстың өзі мені қызықтырды. Несімен қызықтырды десеңіз – редакторлық жұмысымен. Ол кезде тәжірибем жоқ еді, ешкім үйретпеген. Өз-өзімді темір тәртіпке келтіру үшін бірнеше жыл өткен, сол кезде барып, өзімнің редактор екенімді түсіндім.

Жалпы, мен әлі күнге дейін редактормын, менің осындай кәсіби деформациям бар. Дұрысы, жазушы емес, редактор шығар. Мен адамдармен, мәтіндермен жұмыс істей бастадым, осы оқиғаға кірісіп кеттім, біздің елде, әлемде әдебиетпен не болып жатқанын баяу зерттей бастадым. Мен бұл жағдайда ештеңе түсінбедім және әлі күнге дейін түсінбеймін, білмеймін, негізгі механизмдерді сезбеймін. Менен «Не істеу керек?» деп сұраған кезде не деп жауап берерімді де білмеймін. Кітап шықты, алға жылжу үшін не істеу керек? Мен мұндай жағдайларда, әдетте, айтылатын сөздің бәрін айтамын. Әдеби сыйлықтарға ұмтылып, интернетке жарияланыңыз, әлеуметтік желілер, дос, таныс, демеуші іздеңіз, үйреніңіз, бірақ мен ненің жұмыс істеп, ненің жүзеге аспайтынын білмеймін. Жылдар өте келе, мен тек сәттілікке ғана арқа сүйеу керек екенін түсіндім. Сәттілік менен адасып қалған тәрізді, екі баламның дүниеге келуі – сәттілік, бірақ сонымен, бәрі тынған сияқты.

Дегенмен, менің ойымша, кейбір адамдар осының бәріне байланысты белгілі пікір қалыптастырып қойғандай көрінді: олар мен осының бәрін де жақсы түсінетіндей көрді және бізге кеңес сұрап келетін, әсіресе «бізге ауадай қажет болып тұр» деп келген адамдарға еш аянбай қол ұшын бердік, біз оларды «Книголюбте» жариялап, кітаптарын басып шығаруға көмектестік. Біраз уақыт тіпті қаламақы да төледік. Көп емес, бірақ бәрібір төледік. Екі мыңыншы жылдардың ортасында, бесінші, алтыншы, жетінші жылдары, бұл жетістіктің асқар шыңына жеткендей нәрсе еді, яғни мен жақсы формада болдым, адамдар көп болды, әлеуметтік желілердің қазіргідей үстемдігі әлі болған жоқ, олар енді ғана басталған болатын, блог платформалар пайда болды және көпшілік «стихи.ру» сайтына құштар болды, бары осы. Шың бізде ғана емес, бәрімізде де болды. Нәлдік жылдардың басталуы – бұл гүлдену кезеңі. Кітап жәрмеңкелері, кездесулер, барлығы

ерекше қуантатын, ал оныншы жылдары осының барлығы кенеттен сұрқай өрмекке айналды, барлығы жалықтырып жіберді, кертартпа тәртіп те жалықтырды, себебі, барлығы әлеуметтік желінің қызығына еніп кетті, әрине, қазір қағаз бетіне басылып шығу – бұл нонсенс, құрметке лайық нәрсе. Он жылдан астам тарихы бар баспалар оларды сатып алатындай дәрежеде, әлі де қағаз бетінде шығуға мүмкіндігі бар. Негізінен, қазір бәрі электронды түрде таралады және бұл дұрыс, өйткені орманды да қорғау керек. Сондықтан, мен өзімді ешқашан қандай да бір маман сияқты сезінбеймін, яғни мен білетінімді айттым. Өзімнің үлгі-өнегем тасып тұрмағанда, менің біреуді еліктіруім ғажап еді. Бірақ бір нәрсе немесе қандай да бір ақпаратты біліп қалған жағдайда, бөлісіп, адамдарға ұсыныстар айттым. Айтпақшы, «Русская премияның» бірінші маусымы жаңа басталған кезде, ұйымдастырушылар мені тауып алды. Себебі, мен Мәскеу кітап жәрмеңкелеріне, тағы басқа да жерлерге қатыса бастадым. Олар әдеби-көркем басылымды, кітап тақырыбын қарап, шақырады. Мен олармен аздап қарым-қатынаста болдым. Содан кейін ұйымдастырушылар мені тауып алып, авторларды сұрады, өйткені, олар ешкімді танымайтын. Ол кезде бұл әдеттегі жағдай еді, онда ақпарат әлі көшкін тәрізді таралмай тұрған. Байланыстар айқын болмады. Сондықтан мен бірнеше авторларды ұсынғанымды мақтан тұтамын. Веревокин, Даубаев...

Сосын бәрі құлдырай бастады, бизнесті жоғалттық, бәрін жоғалттық, баспаханадан айрылдық, «Ресейге көшеміз» деген шешім қабылдадық... Сонымен... бәрі бітті.

Мен бұл кезеңді «өмір сүру» деп атаймын. Балаларыма осы тақырыптағы лирикалық толғаныстарымды айтамын, менің аккаунтыма не болады, ол жерге барайын ба, бармайын ба... Мен тіпті жаза бастадым, осы кезеңге дейін ештеңе жаза алмағаным рас, ал оныншы жылдан бастап жаза бастадым.

«Книголюб» ретінде біз Лера Ибраева екеуіміз қазіргі заманғы өнер орталығымен өте жақсы жұмыс істедік, үнемі түрлі мақалалар жарияладық, іс-шараларға қатыстық, олар бізді өте жақсы көрді. Біз де оларды жақсы көрдік. Бір кездері менің кеңсем болмаған кезде, ол менімен өз кеңсесін бөлісті. Бір жыл немесе одан да көп уақыт бойы бөліскен болатын. Әрине, бағдарлама жабылған кезде қатты

өкіндік, бірақ Қазақстанның өз мәдениетімен өз бетінше айналысу үшін жеткілікті, бай ел екендігі дәлелденді, бұл, әрине, дұрыс. Соңында «осының бәрі қалай пайда болды?» деген сұрақ туындады, бірақ бізде Мәдениет және спорт министрлігі бар ғой. Жақында мәдениет те пайда болуы мүмкін-ау...

Иә, «Книголюб» жобасы қолдауға ие болды, әдетте, олар қандай да бір жобалық дүниелер болды, мысалы, мені Финляндияға жетінші немесе бесінші жылы пен-клубтың әйелдер сегментінің конференциясына шақырды, сол жерде маған ортақ жоба – Орталық Азия жазушыларының кітабын, жинағын жасау ұсынылды. Мен бұған әлі күнге дейін қуанамын. Бұл жақсы болды, ағылшын тіліндегі аударма жоғары сапалы болып шықты, ол жоба үшін мен бір тамшы да ұялған жоқпын. Бұл грант еді. Дружниковты да біз жарияладық, ол гранттарды тапты, біз оны шығардық. Кенжеевтің жобасы — керемет те, таңқаларлық еді.

Біз залдарды да жинадық. Филармонияны жалдағанымыз есімде, сол кезде қиын жағдайда қалып, уайымдап, жылап алғаным есімде: залдың төрттен бір бөлігі бос еді, сол кезде Кенжеев маған: «Лиля, Мәскеудегі кештерге жиырма адам жиналады. Сен бұл адамдарды қайдан тауып жүрсің?», - деген-ді.

Лиля Калаус бүгінде тек Қазақстанда ғана танымал емес, сұранысқа ие автор, балаларға арналған курс жүргізеді, жеке әдеби шеберхананың оқытушысы. Біз көп ұзамай, Лиля мен Зира Наурызбаеваның балалар аудиториясына арналған «Батудың шытырман оқиғалары» кітабы шыққаннан кейін, бірнеше жыл бұрын шыққан сәтті дебюттің жалғасы туралы сөйлестік.

– Поэзия жастықты, гормондарды, бақытты, көңілді, есірткіні қажет етеді. Проза ой жинақылығын жақсы көреді. Қырыққа дейін сіз отырып ой жинақтайсыз. Мұны түсінсеңіз жақсы. Әйелдер – бұл жеке өңгіме. Мен кейде өзімді жылан сияқты ақылды сезінемін, содан кейін... Қызым маған сұрақ қойды, содан кейін ол өзін-өзі дамыту сияқты курстарды жүргізген, мынандай техниканы ойлап тапқан адам туралы күлкілі өңгіме айтып берді. Оның кеңсесі 24 қабатта орналасқан, қабырғалары шыны ғимаратта болатын. Ол жиналған топқа: «Мен сендерге өз қорқыныштарыңмен қалай күресу керек екенін көрсетейін», - деп, өлгі шыны панельды бар күшімен итереді

екен, сол кезде барлығы шошып, таң қалысатын. Бір күні қабырға шыдамай, әлгі кісі құлап кетеді. Өрине, қызық... мүмкін, оған Дарвин сыйлығын берген шығар. Қызым: «Дарвин сыйлығы деген не?» дейді. Біз осындай хикаялар мен күлкілі әзілдерді, шегінен шыққан оқиғаларды іздеп, ғаламторға кірдік. Шамамен бір сағат өтті, жұмыс үстелімнен тұрдым, бір аттам жерде төсегім тұратын. Мен порталда жұмыс істеймін ғой, жаңалық жинаймын, жұмысым ауырлау, өзіме бес минуттық үзіліс жасау үшін осы төсегіме қисаятын едім. Кенет неменеге соғылғанымды білмедім, бірақ құладым. Құлағанда да, дәл төсекке құлаппын. Бірақ аяғымды қатты соғып алсам керек. Бәрі маңайымда өбігерленіп жүр. Мен жатырмын. Мұздатылған күркетауықты ауырған жеріме қойып, қызым сықылықтап күледі. «Неменеге күлесің?», - десем: «Дарвин сыйлығы есіме түсіп кетті», - дейді. Кішкене былай бұрылсаң, қазір сыйлықты қолыңа табыстап жатар еді. Бұл әйелдің ақыл-ойы, батылдығы жайлы әңгіме. Әлем тағдырын компьютерімнің алдында отырып шешемін, мұздатылған күркетауықпен құшақтасып жатып, түсінесіз бе, шамамен осылай өмір сүремін.

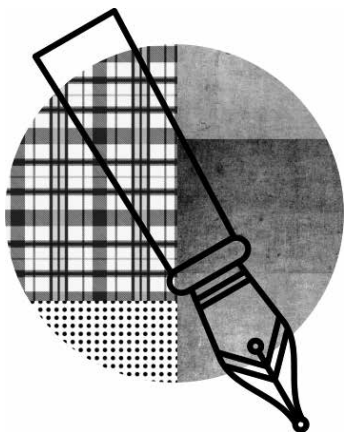
Кейде бос жатқан кезде: «Біраз жұмыс істесем жаман болмас еді», - деп ойланасың, сөйтіп, көп уақыт өткізіп алуың мүмкін, ал енді жұмыс істеу керек болған кезде, өз-өзіңнен миыңды қозғауға тура келеді. Өдебиет мектебінде эссеистикадан сабақ беремін, екі сабағым тамаша өтті, «қарай гөр!» деп, өзім таң қалдым. Үшінші сабағыма екі адам келді. Ештеңе етпес, бұл үшін аса уайымдамаймын. Бары менікі. Балаларға арналған әдеби курстарым да болған, балалармен сөйлескен, қарым-қатынас жасаған қашан да жақсы ғой. Олардың өз комплекстері мен ойдан жасап алған қорқыныштары бар. Ересектерден қарағанда оларды түсіну оңай деп айта алмаймын, бірақ аузын ашса жүректері көрініп тұратыны рас.

Біздің екеуара дуэтімізде Зира сенімділікті бейнелейді, соңғы жылдары ол көп алға озып кетті, мәтіндегі сөздердің он пайызы қазақ тілінде. Көркем көпір арқылы метрополиа тілі байытылатыны сөзсіз. Өзара достығымыз баяғыдан келе жатқан Зира мен оның марқұм күйеуі Таласбек Өсемқұлов екеуі мен үшін ерекше жаратылыс, қайдан білейін, мүмкін, мұндай жандар көп те шығар, бірақ өмір біздің жолымызды түйістірген екен. Иә, өрине, олар ұлтжанды жандар, алайда, біріншіден, өздерінің

ұлтжандылық позициясын сенімді түрде, әділ де ашық көрсетеді. Өз идеологиясының жүйесінде. Авторлардың: «Біз романдарымызды орыс тіліне аудармаймыз, олар орыс тілінде оқытындар үшін емес», - деуінен ұлтшылдықтың ең қорқынышты формасы – жабық ұлтшылдық салқыны еседі. Мәтінді жаздың ба, бірден аудиторияны кесіп тастайсың, мәтінді барлығы түсіну үшін жазасың. Бұл әлемге жазылған хат емес пе? Зира мен Таласбектің идеологиясы мүлдем басқа, сені бірден баурап алады. Олар өздерінің білетін нәрсесімен, өз әлемімен бөліскілері келеді. Бұл өте қызықты әлем. Қазақ мәдениеттануының, қазақ мифологиясының әлемі. Бұл мағынада кез келген мифология қызықты, түсінікті. Мен оларды жақсы көремін, бұл біздің достығымыздың себептерінің бірі. Ұлтжандылардың бір тартымды қасиеті осы. Бойында өртүрлі ұлттың қаны бар өз буынымның өкілі ретінде мен байқаған бір алматылық нұсқа осындай. Мұның таңсық нәрсе екені де рас. Себебі, мен өзім қай ұлт екенімді нақты айта алмаймын. Тырыспағаным да көп болды. Менде ұлт жоқ. «Қазақстандық» деген атау – геолокация ғана. Қазақ мәдениетін мен жақсы қабылдаймын. «Қазақстандық» деген орыс сөзі сияқты, тіпті тумай туа шөккен нәрсе ме деймін. Үдерістің емес, құрылымның белгісі. Яғни, қай ұлт болғым келетіні туралы таңдау болса, «әрине, қазақ болғым келеді» дер едім. Ал мен неге қазақ тілін жақсы білмеймін? Қисынын түсініп тұрсыз ба? Мұның қисыны енді мүлдем басқа.

3 ТАРАУ.

ЕКІ ӘДЕБИЕТ НЕМЕСЕ ОДАН ДА КӨП

Келесі тараулардың бірінен оқитын сұхбатыңызда сыншы Виктор Бадиков қазақстандық әдебиеттің бес проблемасының ішінде қазақ және орыс әдебиеттерінің бір аумақта жекелеп өмір сүруін де атайды. Дидар Амантай мені жазушы Ырысбек Дөбейдің кітабының тұсаукесеріне шақырған кезде, осы жағдаймен бетпе-бет келдім. Іс-шара алматылық коворкинг залында өтті, онда тек қазақ тілінде жазатын авторлар жиналған. Әрине, ол жерге келгендер орыс тілін біледі, тіпті кейбіреуі осы тілде жаза алады да. Олар мені бір ауыз лебіз білдіруге шақырды, ал менің айтар ештеңем жоқ еді. Мен қазіргі қазақ әдебиетінің әлемін білмейді екенмін. Авторлар сұрақ қоя бастаған, одан мен орыс тілді әдебиетте не болып жатқанын олардың да білмейтінін түсіндім. Тек тіл кедергісі бөліп жатқан екі түрлі әлем. Жұмыс тілі және қарым-қатынас тілі. Идеологиялық келіспеушіліктер аз, өйткені, кез келген жағдайда шындық

бірдей. Мен Герольд Бельгер туралы айтпай-ақ қояйын, ол осы екі әлемге қандай тұлға ретінде танылды, мәселе, бір жеке тұлғада емес, жүйелік мәселеде. Аударма жоқ, яғни, диалог та жоқ. Тағы бір мәселе – «Қазақстан», «Қазақстан әдебиеті» сөздерінің өзі. Бұл термин нені білдіреді? Ең алдымен, елдің барлық әдебиеттерін біріктіру ме? Бірақ ол басқаша қабылданады. Мысалы, Лиля Калаус бұл анықтаманы өзіне қатысты пайдалану қалыпты емес деп санайды. Қанша автор болса – сонша пікір бар. Бірақ қазіргі қазақ әдебиетінің әлемі ғана орыс тілді оқырман үшін жабық, орыс тілді авторлардың көпшілігі үшін және жабық екені рас.

Болатбек Төлепберген әдебиетке журналистикадан келді. 1996 жылы әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың журналистика факультетін бітірген., философия ғылымдарының кандидаты. ҚР Президенті сыйлығының лауреаты, ҚР Мәдениет қайраткері, «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығының және Қазақстан Жастар Одағы сыйлығының иегері.

Бірінші жұмыс орны – «Жас алаш» газеті. Өр жылдары «Зерде» және «Жалын» журналдарында бас редактордың орынбасары, «Асар» және «Журналист» газеттерінде редактор болды. 2008-2013 жылдары «Шалқар» радиосының бас редакторы, бас редакторының орынбасары болды. 2013 жылдың қаңтарында Қазақ радиосы директорының орынбасары болды.

1986 жылдың 17-19 желтоқсанында Кремльдің кадр саясатына қарсы шыққан қазақ жастарының демонстрациясын зерттеумен айналысып, Желтоқсан оқиғаларына қатысушылардың ісі бойынша материалдар мен басқа да құжаттар өлі де жасырылғанын ("Азаттық" сұхбатынан») айтып бағуда:

Алматыда 1987 жылы 16 маусымда 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасының төрт қатысушысына қатысты «қылмысты іс жасады» деп айыпталған үкім шығарылды. Сот Ертай Көпесбаевты төрт жылға, Түгелбай Төшенов пен Қайыргелді Күзембаевты 15 жылға бас бостандығынан айырды. Қайрат Рысқұлбеков өлім жазасына кесілді. Кейін Рысқұлбековке өлім жазасы 20 жылға ауыстырылды. Ол 1988 жылы 21 мамырда Семейдегі түрмеде жұмбақ жағдайда қайтыс болды.

Сол кезеңдегі жұртшылық Желтоқсан оқиғаларына қатысқан бірнеше адамға қатысты 1987 жылғы 16 маусымдағы үкімді қалай қабылдады?

1987 жылы 16 маусымда үкім шығарылған кезде қоғам үнсіз қалды. Ешкім өз пікірін білдірмеді, тоталитарлық режимнің қатыгездігінен қорықты. Олар 1986 жылғы желтоқсандағы оқиғалар кезінде қанды шаралар қолданылғанын білді, олар ешкімді аямайтынын түсінді, сондықтан олар үнсіз қалуға мәжбүр болды.

Мен өз кітабымда 1986 жылғы желтоқсандағы оқиғалардың қалай басталғанын, олардың барысын, нәтижелерін және сол толқуларға қатысқан адамдардың тағдырын сипаттауға тырыстым. Конституциялық Соттың 12 томдық ісіндегі желтоқсан оқиғалары туралы мұрағат материалдары мен құжаттарды, алаңға жіберілген жастардың сирек кездесетін фотосуреттерін қолданылды. «Қасиет – Желтоқсан!» кітабында Желтоқсан оқиғасынан кейін сотталған 800-ден астам жастардың тізімі, олардың әрқайсысы туралы мәліметтер ұсынылды. Мұндай материалдар бұрын бірде-бір еңбекте жарияланбаған. Кітап тек қазақ тілінде жарық көрді.

Ақын, аудармашы, сыншы, эссе жазудың шебері Ардақ Нұрғазы 1972 жылы, Қытайда дүниеге келген.

1991 жылдан бастап қазақ тілінде өлеңдер жазады.

Қазақстанға қоныс аударып келген соң, 2006-2008 жылдары «Шетел әдебиеті» журналының бас редакторы болды, «Алматы ақшамы» газетінде шолушы болып қызмет етті.

«Жалған Бостандық кітабы» (2009 ж.), «Арақұс» (2012 ж., қазақ және қытай тілдерінде) өлең жинақтарының, «Сызықтар мен нүктелер» (2010 ж.) әңгімелер жинағының және «Современная казахская поэзия» («Заманауи қазақ поэзиясы», 2010 ж.) монографиясының авторы.

Ақын Ардақ Нұрғазының өлеңдері орыс әдеби журналдарының бірінде, мен үшін астаналық ақын Қанат Омардың орыс тіліндегі аудармасында жарияланды, одан

Ардақ туралы айтып беруін сұрайтындай қисынды ештеңе жоқ деп ойладым, өйткені, жұмыс үстіндегі аудармашы әркез авторға жақын болады, өйтпесе, кемелділікке жету мүмкін емес:

Тағдыр мені Ардақпен кездестіріп, оның өлеңдерін орыс тіліне аударуға мүмкіндік бергеніне ризамын. Ол аудармалар 2018 жылы «Texonly» журналында алғаш жарияланды. Автор әлемнің көптеген тілдеріне аударылады деп үміттенемін. Ол бұған лайық! Бізді оның замандастары болғанымыз үшін ғана естеріне түсіруі мүмкін.

Ардақ Нұрғазы тек Қазақстанда ғана емес, сонымен қатар, одан тыс жерлерде де деңгейі биік әдебиетті сүйетін оқырман қауымға бұрыннан белгілі. Оның керемет өлеңдері Ресейде, Қытайда, Еуропада және АҚШ-та жарияланған һәм зерттелген. Оны, ең алдымен, қазақ поэзиясының постмодернистік желісінің көрнекті өкілі ретінде біледі және тіпті коммунистік жүйенің түрмесінде азапталған Мағжан Жұмабаевтың қайталанбас әрі ымырасыз әдеби мұрагері деп те атайды.

Менің ойымша, Ардақ ақындық сөзінде Ұлы даланың серілік поэзиясының батыл интонациясы мен қазіргі әлемдік поэзияның мотивтері біріктіріліп, оның барлық қиындықтары мен қарапайым және адал сөйлеуге талпыныстары біріктірілді. Айта кету керек, Нұрғазы поэтикасы үшін ғасырлар бойғы Қытай дәстүрі де аса маңызды.

Мен оның мәтіндерінде қазақ поэзиясы болашағының қазынасы жатқанын, оны қазақ әдебиетінің болашақ ғимаратының іргетасын қалайды деп санайтын еуропалық әдеби сыншылармен келісуге дайынмын. Бүгінгі таңда жас авторлар Ардақты еуропалық және солтүстік америкалық модернистерді ашқан ұстаз ретінде де құрметтейтіні таңқаларлық емес: ол өз аудармаларында Томас Элиот пен Эзра Паундты қазақ тілінде сөйлетті.

ЕЛЕС

Тарихтың қан сасыған ауласында,
балталарын сүйеп қойып,
екі жендет шахмат ойнап отыр.
Тұсауы кесілген сәби төлтіректен,
күйген қанатымен көтеріліп ұша алмаған
көбелекті қуып жүр.
Қоршаудың сыртында біреулер
таласқан өтешке үймелеп,
қалпақтарын аспанға атып жатыр.
Мешіттің төбесінде көлеңкесі жоқ ай бұлдырайды.
Таңғы азанға оянғандар қатарға тұруда.
Шырақшысы кешіккен тас табыттың түбінде
құлағы мен құйрығы шұнтитып кесілген ит
байлаулы тұр,
Ол ит үрмейді, ұлиды.

ЖАҢБЫР АСТЫНДА

ЖАЛҒАН БОСТАНДЫҚ КІТАБЫ

Ақжауын.

Жерде жатқан жапыраққа сырт етті

Бір тамшы.

Білмедім, сенің жасың ба?

Жаңбыр астында

Ұзап кеткен бейнеңді шығарып салып,

Қиялым су болып

Сеңделіп келеді.

Тоқтау судың беті толған жапырақ.

Мыжып тұрыппын біреуін,

Өзімді де мыжып.

Су болған сары жапырақ кетті езіліп...

Алақанымға қонып

Ұшпай қалған көбелек

Үнсіз,

Көлеңкесіне жұтылып...

Мен тұрмын жауын астыңда қыбырсыз.

ДӘЛДІҚ ҺӘМ ТҰНЫҚТЫҚ

*АРАҚҰС кітабынан
В. Симбурыскаға*

Терең, қараңғы құдыққа түскен
Тастай,
Бөлме.
Өлді деуге сені аузым бармайды.
Арайлы дидарыңа ана дүниенің есігі
Айқара ашылса да.

Шулаған мынау дүниенің шуағы секілді
Шумақтарың,
Империяның тас қабырғасынан да өткен.
Түнектен қорықпайтыныңды білемін.
Аяқ басқан аралыңнан ізіңмен қайтып кеттің бе?
Тас тығылған тамағымда
Саған жазған жырларым бұлқынады.

Дәлдікті кейде тұнықтық деп те атаймыз,
Орманда жел тұрып, жапырақтар ұйытқиды
Олар орнынан тұрып жатыр.
Шым-шытырық дүние болмысын жоғалтқанда,
Масқаңды түсірдің сен.
Алақаннан ұшып шықты солтүстіктің арақұсы.

4 ТАРАУ.

ҚОЛТАҢБА

Бірде көшеде келе жатып, бір ақыннан қолтаңба алып жатқан көріністі көзім шалды. Кітапханаға, немесе қандай да бір залға кіре берісте емес, көшеде, ал нақтырақ айтсақ, мен Бақытжан Қанапияновтан сұхбат алып жатқан Алматы скверінде. Өтіп бара жатқан жас жігіт тоқтай қалып, Бақытжаннан дәптеріне қол қойып беруін өтінді. Ақын мэтрге төн талғампаздықпен қолын қойып берген. Содан кейін біз онымен өмір ережелері туралы сөйлестік. Бұл біртүрлі болып көрінуі мүмкін, бірақ «Esquire» журналындағы айдар концепциясы осындай. Сквердегі сұхбаттан, айта кету керек, нәтиже болмады, біз Бақытжанды редакцияға шақырдық, сол жерде редактор Ира Утешева дайындалып, материал жазып алды, ал осыдан кейін өз викторинасын ұйымдастырып, жауаптарға түсініктеме беруге тырысты.

Менің басты шығармашылық ұстанымым – тыныштықты тыңдай білу. Жалпы адамзаттық ұстанымым – адамдарды сол күйінде қабылдау.

Тыныштық туралы айту қиын, керісінше, мен Бақытжанның іс-шараларда оның әріптестерінің гүлдеген шұбыдың қандай болатынын бақылағам, ал енді мәлімдеменің екінші бөлігі дәл нысанаға тиіп жатыр. Өз басымнан өткен.

Әдебиет, соның ішінде поэзия мінберге шығып оқитын бұрынғы қалыбын жоғалтып, салондық ерекшелікке ие болды, бұл енді дұрыс.

Дұрыс айтасыз! Бұл тек қазақстандық ақындарға ғана қатысты емес.

Мен ақынмын, жазушымын, өмір бойы Пушкин тілінде жазамын. Бірақ 1986 жылғы Желтоқсан оқиғаларынан кейін сол жылдары жазылған «Балалық шағымнан ұмытылған тіл» өлеңім үшін сынға ұшырадым. Онда «Әйгілі екі тілділік – екі жүзділік» рифмасы бар. Көп сөз осы үшін айтылды. Әйтсе де, өлең мүлдем басқа нәрсе жайлы еді. Онда ұлтшылдық мотивтер жоқ болатын. Мұнда қалалық зиялы ортада тәрбиеленген «асфальт» баласының ана тілін білмегендігіне өкінуі бар.

Қазақ тілін «Қыз Жібекті» аударған кезде үйрендім. Бес мың жол, бес жыл еңбек. Жазғы демалысқа ауылға барғанымды үлкен жылылықпен еске аламын, бұл да жақсы негіз болды. Міне, қазір көз алдыма сол жұлдызды аспан, сонымен қатар, шіркей қаптаған проектордың жарық бағанасы келеді. Ол кезде киноны ашық аспан астында көретінбіз.

Әйелімнің атасы, жазушы, аудармашы Ғалым Ахмедов «Қыз Жібек» поэмасын міндетті түрде Анна Андреевна Ахматованың аударғанын арман етті. Ол жақсылап жолма-жол аударма жасады, соны Ахматоваға апарып берген екен, ана кісі ұнатып: «бір жолы мынанша болады», - деген. Сөйтіп, келісімшартқа қол қойған. Міне, Зоценко бойынша Ждановтың (ВКП ОК (б) ұйымдастыру бюросының 1946 жылғы 14 тамыздағы «Звезда» және

«Ленинград» журналдары туралы» көптеген жылдар бойы көптеген талантты ақындар мен жазушылардың тағдырын анықтаған әйгілі Қаулысы. – Esquire). Барлығы тоқтап қалды.

Поэманы аудару маған қорқыныш тудырған жоқ. Мағжан, Шөкәрім шығармаларын аударған біраз тәжірибем бар еді.

Қыз Жібек пәктігін жоғалтатын сахна үлкен әдепті талап етті. Мен өз аудармамдағы осы көріністермен мақтанамын: «Случилось то, что быть должно, / Что в юности нам суждено / Впервые в жизни испытать и что не надо объяснять / Наш Тулеген, наш ер-джигит, / Весь в пламени любви горит. / Девичий расколос орех, / Он сном возлюбленного спит. / Тут не охотник ли сайгу / На полном подстрелил скаку, / И так разделявал добычу, / Что пятна крови на снегу?!».

Менің «Қыз Жібек» аудармамды поляк әріптестерім негіз етіп алды. Бір жарым ай бойы шұжықтарымен сыйлаған. Мен оларға ерекшеліктерін түсіндіріп бақтым. Пушкин аудармашыны «ағартушылықпен айналысатын пошта жылқысы» деп атағаны бекер емес шығар.

Менің балаларым поэма аудармасы – менің еңбегім екенін мектеп бағдарламасынан білді. Таңданыстарында шек болмады.

Тараудың басын қараңыз. Қолтаңба жайлы.

Алғашқы өлеңімді Олжас Сүлейменовке апарғанмын.

Мені таныстырған кезде: «Міне, Бақытжан, бұл – Олжас, біздің титан!»,– деді, ал Сүлейменов болса: «Ешкімге сенбе, титан – бұл су қайнатқыш»,– деді.

Жақсы поэзияда сезімге толы бастама болуы керек.

Сонда Олжас – су қайнатқыш емес қой?

Менің Музам бар. Біз екеуіміз қазір немере тәрбиелеудеміз.

Мен студенттік кештерде өлең оқығанды жақсы көрдім. Бірде «Чайлд-Гарольд қажылығын» көркемдеп оқып бердім де, бұл менің өлеңім екенін айттым. Осы кезде химия факультетінің студенті болып табылатын бір ханым

осы өлеңнің келесі шумағын жалғастырды да: «Бұл да сенікі ме? Әлде Байрондікі ме?»,- деп сұрады. Осыдан кейін ол менің Музама айналған.

Өлеңдерім алғаш рет 1975 жылы «Просторда» басылды. Мен журналды Коммунистический даңғылы, қазіргі Абылай хан мен Мәметова көшесінің қиылысындағы дүңгіршектен сатып алдым. Наурыз айының соңы, ымырт, келе жатып қарасам, үшінші нөмірі екен, мұқабада «Жастар поэзиясы» деп тұр. Сол кездегі менің бақытым отыз тиын тұрған екен.

1977 жылы «Ночная прохлада» («Түнгі салқын») атты кітабым отыз екі бет болып жарық көрді. Кітап дүкенінде бір бойжеткеннің менің жинағымды қалай сатып алғанын көрдім. Мен оның артынан дүкеннен шығып, жинаққа меңзеп, жай ғана: «Қызықты ма?»,- деп сұрадым. Ол болса: «Мұны маған қосымша ретінде берді», - деп жауап берді. Біраз уақыттан кейін отбасылық мереке кезінде генерал, бұрын әскери барлаушы болған ағам мені ұзақ құттықтап, ақыры Қанапияновтар отбасында, Шыңғыс ұрпақтарының арасынан ақын шыққанын айтты да, кітапты аударып-төңкеріп, бағасына қарап: «Бақытжан, сенің кітабың он тиын тұра ма?! Бос бөтелкеден арзан ғой!», - деді. Міне, менің алғашқы кітабым жайлы алғашқы пікірлер осындай болған.

Поэтикалық кітаптардың қаламақысы өткен ғасырда қалды.

Мен мақтанатын дүние, баспагерлікті қолға алған соң, жас жазушылардың кітаптарын шығаруға көмектестім. Өтірік айтпай-ақ қояйын, қол астымнан елу адамдай өтті. Мен олардың әрқайсысың көзінен 77-жылдардағы өз қуанышымды көрдім.

Біздің «Жібек жолы» баспамызға түскен алғашқы үлкен тапсырыс – шағын бандерольдер – ақша орамын байлайтын ленталар еді. Бұл айналымға төл теңгеміз енгізіліп жатқан 1993 жыл еді, оларды КСРО Банкінің бандерольдарына орап шығарып жатқан болатын, сөйтіп, бұл жағдайдан шығу үшін өз үлесімізді қосуға тура келді. «Егемендік керек болса, міне!» дедік.

Мұхтар Әуезов шығармаларының толық жинағы да бізден шықты. Елу том. Он жылдық еңбек.

Немереме Жаңа жылға арнап өлең жаздым. Тапсырыс бойынша. Гонорарсыз.

Дүниежүзілік поэзия күні де менің бастамам. Ұсақ-түйек болса да, жанға жайлы іс. Рас, 1996 жылы Алматыда өткен Қазақстан мен Ресей ақындарының халықаралық кездесуін біз 29 ақпан деп белгілеген едік, бірақ ЮНЕСКО 21 наурызды бекітіп берді, дегенмен, бұл күн жыл сайынғы мерекеге айналды.

Грузияда бұл мереке күні кафелерде өлең оқу арқылы есептесу дәстүрін енгізгуді жүзеге асырғалы жатыр. Мәнерлеп өлең оқы да – өз сэндвичіңді ал. Грузин әріптестеріміздің тәжірибесін біз де қабылдаймыз деген ой бар.

Мен Чернобыль АЭС-нің үшінші блогында болдым. Жермен-жексен болған «төртіншіні» көрдім. Припять... Жан түршігерлік. Стругацкий, Тарковскийдің қорқынышты сюжеттері сияқты.

Кеңес заманында ең демократиялық орта кинода болатын. Киногер ретінде мен бүкіл елді аралап шықтым.

Мен – Көкшетау қаласының Құрметті азаматымын, ал тақ күндері – Алматының.

Жиырма жыл бұрын менде «Мозер» қабырға сағаты болды, ол өзінің дәл жүрісімен менің өміріме бір үйлесімділікті енгізді. Содан кейін көшіп-қонып жүрген кезімде, ол сағат сол күйі жоғалды, сонысымен жанымға жайсыздық сезімін ұялатып кетті. Осы Жаңа Жыл қарсаңында жертөледегі заттарды сұрыптап отырғанымда, кенеттен «Дзың» деген дауыс естідім. Қарасам, сол баяғы сағат! Сыныпты, шаң басыпты. Өзін-өзі еске салды! Мен тұрып: «Бұл менің бұрынғы Алматыда өткен уақытым ғой», - деп ойлап қоямын. Шеберді тауып алдым. Жәндеттім. Енді қайтадан біргеміз. Дегенмен, өмірдің ерекше ережелерін белгілейтін нәрселер бар. Мен қазір уақытымды үнемдеуге тырысамын.

Бұл сағат – Бақытжанның мені қонаққа шақырғанында бірінші болып көрсеткен заты. Мен уақытқа деген мұндай оғаш қарым-қатынасты бұрын-соңды кездестірмеген едім (ол риясыздыққа қарамастан, әрдайым ұқыпты және тиянақты).

Электрондық көрсеткіштер, гаджеттер – бұл заманауи петроглифтер. Олар белгілі бір уақытша код іспеттес.

«Фейсбукте» бармын, таңымды желідегі жаңалықтарды парақтаудан бастаймын. Ал саяжайда

«Мәскеу» баспа машинкасын сақтап жүрмін, сондықтан, мен тіпті ақырзаманға да дайынмын.

Біздің өмірімізге электронды кітаптың келуімен кітаптың хош иісі жоғалып кетті.

Темекі шегемін, күнөһармын. Ұнамаған адамды «редиска» деп атай аламын.

Ыстық көлдің оңтүстік жағалауын жақсы көремін, онда менің ең шыдамды тыңдаушыларым – якилер тұрады. Соларға жиі өлең оқып тұрамын.

Сатқындықты кешіруге бола ма? Білмеймін. Жоқ-ау, сірә, бірақ сіз ойлана келе, «мүмкін кешіруге болатын сияқты» деп ойлай бастайсыз. Мен жұлдызжорамал бойынша «таразымын».

Адамдарды тек ринг алаңында ғана ұруға тура келді (жастық шағында Бақытжан Қанапиянов бокспен айналысты).

Мен «айна» сынды адаммын, адамдар маған қалай қараса, мен де оларға солай қарауға дағдыланған адаммын. Соққы үшін екінші бетімді бере қоймаймын.

Бақытыма орай, тексермеңің және тексер-меймін де.

Жалғыздықтан қорықпаңыз.

Жарты ғұмырыңда жеңілесің, одан кейін өзіңе тиесіліні қайтарып ала бастайсың.

Мен кейбір өлеңдерім үшін ұяламын, бірақ оларды түзетейін деген ойым жоқ.

Өмірде ең бастысы, өзің жүрген ортада басқаларға кедергі жасамау.

Даңқ – бұл преферанс жеңіп алуың. Көшеде адам танып жатса, бұл жай ғана жағымды әсер қалдырады.

Мен бақытты адаммын ба? Бұл тұрғыда менің атым: «бақыт» – «счастье», «жан» – «душа». Бұны мен «өзгелерге бақыт сыйлай алатын адам» деп түсінемін.

Бірден әлемнің үш елінде (Түркия, Ресей (Чувашия), Малайзия) кітаптарым шықты. Өзімнің аудармашы-достарыма: Түркияда тұратын өзірбайжандық ақын және профессор Мамед Исмаилге, Чувашияның халық ақыны Валери Тургайға өлеңдерімді аударғаны үшін және Малайя университетінің профессоры (Куала-Лумпур) Виктор Погадаевқа, менің прозамды, нақтырақ

айтсам, малайзиялық жас Кемал мен қытайлық Лэчаннның махаббаты туралы «Светлячки» повесін аударғаны үшін алғысым шексіз. Құдай сендерді және әдебиетке деген асқақ махаббаттарыңды сақтасын.

Жан Бақыт.

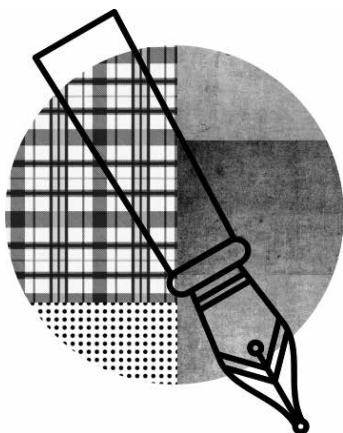
Жан Бақыт деген бүркеншік атпен ақын, прозашы және баспагер Бақытжан Қанапиянов Қазақстаннан тыс жерлерде танымал.

ЕКІ МЫҢЫНШЫ ЖЫЛДАР

Тоқсаныншы жылдардан кейінгі онжылдықты елімізде Мәдениет министрі Арыстанбек Мұхамедиұлының жеті жылдан кейін жасаған мәлімдемесі жақсы сипаттайды: ол Қазақфильмді Диснейлендке айналдыруды ұсынды. Бұл тек кинематография үшін ғана емес, сонымен бірге, біздің бүкіл мәдениет, Алматыда бизнесті дамыту саласы үшін үлкен серпіліс болар еді. Бұл жобаны тек Алматы ғана емес, елордамыз – Астанада да қарастыруға болады. Он жыл бойы мұнай банкноттары еліміздің айналымында болды, олар тікелей ауадан төгілгендей көрінді. Кітаптар алтынмен жаланған мұқабаларда басылып шығарылды, классиктердің және тарихи қайраткерлердің фолианттарын дайындауда үлкен белеске шығуға болатын еді. Бұл үдеріске қосыламаған жазушылар (бірақ қалай болғанда да көбі үлес қосты), бұрынғысынша маргинал болып қалды, шектелген атракцион паркіндегі ұзын қуыршақтар тәрізді бұл концепцияға басын қатырмады да. «Бизнес» сөзі – елдегі қадірлі сөзге айналды. Оны тіпті қазақ тіліне де, латын әліпбиіне де аударудың қажеті жоқ еді. Бәрі әдеттегідей кете берді, бірақ одан әрі жинақталған капиталмен арасында келіп-кетуге мүмкіндіктері бар еді. Егер аздап күш салсақ, тіпті фильм түсіруге де қаражат алуға болатын, әсіресе, танымал саяси тақырыптарға фильм түсіру мүмкіндігі зор еді...

5 ТАРАУ.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ РОМАН

Тоқсаныншы жылдардың, Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы онжылдығының екі мыңыншы жылдағылардан басты ерекшелігі – өткен кеңес дәуірімен еш байланысы жоқ, жаңа авторлардың пайды болуы еді, қиындықпен бетпе-бет келген, оқырман назарынан тыс қалған олардың көбі қоныс аударып кетті. Біреулері жазуды қойып кетсе, біреулері, яғни, фантаст Сергей Лукьяненко сияқтылары, керісінше, әлдеқайда көп жетістікке жетті. Әркім мәселені өз бетінше шешті. Бұл тарауда Сорос–Қазақстан қорының жылдық стипендиясын алып, бір жыл бойы тыныш жұмыс істеуге қол жеткізген авторлардың жарыққа шыққан кітаптарын оқып, баға берген я тағдырын шешкен аға буын өкілдері өз ойларын ортаға салады. Айта кету керек, бұл мәселеге «Жаңа қазақстандық роман» деген анықтама берілді, егер мұндай романдардың бұрын жарық көргенін ескерсек, бұл

атау дабырадай қатты естіледі. Дегенмен, тұжырымдама ұсынылды, сондықтан бұл тарауда стипендиант авторлардың ендігі шығармашылық тағдырлары қалай қалыптасқаны туралы сөз етеміз.

Соңғы сұхбаттарының бірінде, екі мыңыншы жылдардағы Қордың бұрынғы төрағасы Мұрат Өуезов былай деп еске алды: әдебиетті қолдау бағдарламасы – маған жақын. Байқау жариялады. Барлық қатысушылардың ішінен ең талантты бес жазушы таңдалып алынып, оларға шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік берді. Ай сайын 300 доллар стипендия төленді. Айгүл Кемелбаева, Таласбек Өсемқұлов, Николай Веревокин, Илья Одегов, Дидар Амантай сынды дарынды жазушыларымызға біздің қаржылай көмегіміз жақсы қолдау болды.

Қазақ тілі мен әдебиетін дамыту әрқашан СҚҚ жұмысының басым бағыты болды. 2002 жылы «Заманауи қазақстандық роман» әдеби байқауының бес жеңімпазының үшеуі: Амантай мырза, Өсемқұлов мырза және Кемелбаева ханым қазақ тілінде кітаптар шығаруға мүмкіндік алды.

«Біздің еліміздегі терең экономикалық дағдарыс кезеңінде СҚҚ-ның бірегей бағдарламаларының практикалық және нақты көмегін қазақ аңызының қанатымен су тасыған қарлығашымен салыстырар едім», - деп жазды Герольд Бельгер «Сорос — Қазақстан» қорының жиырма жылдығына арналған есебінде.

Оқиға естеліктер мен аңыздарға толы болуы үшін көп уақыт қажет емес. Бұл әсіресе әдебиетке қатысты, онда іс жүзінде бәрі дерлік рефлексияға негізделген. Сонымен қатар, субъективті іс жалпыға бірдей танылуы мүмкін, ал егер біреу ренжіген болса, онда бұл тек тереңдік береді. «Тарихтың бұрылыстары» және «тағдырлы оқиғалар» сияқты үлкен сөз құрылымдары пайда болады. Орыс тілі де кез келген тіл сияқты, ұқсас өрнектерге толы. Мысалы, Лидия Чуковскаяның естеліктерін (міне, тағы бір сөз) оқып шығу керек, өйткені, бәрі белгілі бір адамның нақты іс-әрекетіне келіп тіреледі, бірақ белгілі бір жағдайда, болған шешімнің қалай берілгенін еске түсіру және анықтау мүмкін емес. Әдебиетте бәрі жеке тұлғаларға қатысты. Мысалы, 1996 жылы СҚҚ конкурсының номинациялары үш тілде — қазақ, орыс және неміс тілдерінде ұсынылуының қызықты фактісі

немен байланысты? Жеңімпаздардың кітаптары үш тілде жарық көрді. Неміс тілі бұл жағдайда экзотика болып қала берді.

Комиссияда, қазылар алқасында бойында немістің қаны бар бір қазақстандық жазушы, белгілі бір уақытқа болса да, кеңістік нүктесінде үш мәдениетті қатар ұстауға қабілетті, қуатты тұлға Герольд Бельгер болмағанда, неміс тілінде номинация болмас еді. Бірақ, бақытымызға орай, Бельгер болды және ол бар да, ол көпмәдениетті және лайықты құрметке ие бірегей тұлға болып қала береді. Қазақ, орыс және неміс тілдерін жетік меңгерген тұлға ретінде және "Кеңсай" зиратында жерленуімен ол есте қалады.

Николай Веревокиннің «Мамонттың тісі» романына жазылған Виктор Бадиковтың алғы сөзінен, 2003 жыл: 2002 жылдың ақпан айында «Книголюб» газетінде (біздің әдеби өміріміздің жаңалықтары туралы тағы қайдан білуге болады?) Сорос-Қазақстан қоры «Заманауи қазақстандық роман» байқауын жариялады. Байқау мақсаты: қазақстандық шындықты көркем бейнелеуде жанрлық шешімнің жаңашылдығына ие мәтіндерді жасау, Қазақстандағы әдеби үдерісті жандандыру.

Алғаш рет, мүмкін, әлемдік практикада қазылар алқасы аннотациялық өтінім негізінде әрі ең жақсы авторлардың болашақ жұмысының бір-екі эпизодын анықтауға тәуекел етті, содан кейін олар романын аяқтауға тура бір жыл уақыт берілді, оған қоса ай сайынғы стипендиямен қолдау көрсетілді. Қазылар алқасының құрамына белгілі қазақстандық сыншылар, жазушылар, әдебиеттанушылар мен мәдениеттанушылар кірді.

Қазақстанда жарияланған романдар конкурсына қаншалықты қызығушылық танытқандығы жайлы байқау жобасына қатысқан қатысушылармен сұхбат жарияланған. Г.Бельгер, М.Әуезов, А.Арцишевский, Л.Шашкова, Ж.Айдаров, К.Кешин, В.Бадиков және т. б. жазушылардың қатысуымен заманауи роман мәселесі талқыланған дөңгелек үстел өткізілгенін «Апполинария» және «Книголюбтың» материалдарынан байқауға болады.

Жеңімпаздар өздерінің жауапкершілігін сезіне отырып, ойларын қарапайым түрде ашық айтты: «Қазіргі роман қандай болуы керектігін білмеймін. Бұл тым жеке мәселе, жаңа әдебиет өкілдерінің тәжірибесі осының бәрін

бір арнаға тоғыстыра алмайды. Сіздің қолдан келетін нәрсе, жерге заманауи құштарлықпен сәулеленген тұқым себу». (Н.Веровочкин). «Менің ойымша, қандай да бір тақырыптарға жазудың қажеті жоқ. Әр адамның өзінің субъективті шындығы бар. Нағыз суретшіге суретке түсіру емес, осы шындықты жазу маңызды» (И.Одегов).

«Заманауи қазақстандық роман» байқауының алдын ала қорытындылары қандай болды? Роман Қазақстанда бар, сұранысқа ие және өте өнімді жанр болып шықты. Біздің байқау роман уақытында (өзгеріс уақыты — мазасыздық пен үміт) романсыз мүмкін емес екенін растады. Біз таңдауда қателескен жоқпыз деп үміттенеміз...

2008 жылдың көктемінде, Виктор Бадиков мезгілсіз әрі қайғылы жағдайда өмірден өткеннен кейін бірнеше күннен соң, оны еске алу кешінде достары мен әріптестері Виктор Владимировичтің оптимист болғанын ерекше атады. Шынында да, таныстырылған романның алғысөзінде, бүкіл жағдайға байланысты, оптимизм жеткілікті еді.

«Аманат» журналына берген сұхбатында ол Қазақстан әдебиетінің басты мәселелерін анықтауға тырысты: біріншіден, көркем аударманы қалпына келтіру керек дегенді айтқан. Бұл әдеби байланыстардан басқа, бірлескен шығармашылық та, екіншісі, қазақ жазушыларының шығармашылық тілі бойынша бөлінуінің шиеленіскен проблемасын шешіп алу. Үшіншісі, Жазушылар Одағы мен ПЕН-клуб жастарды, әсіресе, «Қазақстан мен Орта Азияның әдеби майданы» сияқты перспективалы ұйымдарды қадағалап отыруы керек, төртіншісі, жазушыларға материалдық көмек көрсету: әдеби шығармашылық еңбек – ең жауапты нәрселердің бірі және ол үшін ақы дұрыс төленуі керек. Бесінші, біздің меценаттарымызға қазылар алқасының пікіріне сүйене отырып, сыйлықтар тарату.

2003 жылы, жазушы Дүйсенбек Нәкіповке берген сұхбатында Виктор Бадиковтың оптимизмі тағы көрініс берген: «әдебиет өлді» деп даурыққандар бір кездері көп болды. Алайда, әдебиет өлген жоқ. Тіпті нарықтық, жаппай оқу – біз нағыз әдебиет деп санайтын сол бір

әдебиетті тұншықтыра алмады. Бүгінгі басты проблема – жазушының өзін жазушы ретінде сезінуі. Николай Веревошкин романының тағдырына келетін болсақ, мұнда айтқан алғы сөзім сәтті болды – бұл жеке кітап, конкурстағы жеңістің нәтижесі, оның романының 2010 жылы ресейлік «Дружба народов» журналында жарық көруі, мұны сол кезде журналдың редакторы болған Александр Эбаноидзе үлкен жылылықпен еске алады. Анығын айтқанда, Николай Веревошкин байқау кезінде тек дебютант қана емес еді, ол алдыңғы және осы байқаудың да жеңімпаздарының бірі болатын (ең жақсы пьеса номинациясында), Николай 1993 жылдан бастап, әртүрлі басылымдарда жарияланып жүрді, 2006 жылдан бастап Ресейдің жетекші «Дружба народов» және «Знамя» әдеби журналдарында шығармалары жарық көрді. «Сорос-Қазақстан» қорының байқауындағы жеңістен кейін оны 2006 жылы «Русская премия» күтіп тұрған. Алматының әдеби «кешінен» шеттеп қалған болса да, қазақстандық авторлармен сұхбатта жиі айтылып жүрді, оны оқырмандар таниды, біледі және оқиды.

«Сорос-Қазақстан» қорының екінші конкурсының тағы бір жеңімпазы да ортаға жаңадан танылған адам емес. Таласбек Әсемқұлов – музыкант, композитор, қазақтың қостілді жазушысы, кинодраматург, әдебиет және музыка сыншысы, мифологияны, тарихты, этнографияны зерттеуші, домбыра жасау шебері, қазақ тілінен орыс тіліне, орыс тілінен қазақ тіліне аударатын аудармашы, ол туралы интернет осылай деп жазады. «Талтүс» романы («Полдень») байқау аясында жарық көрді, әрі бұл 2014 жылы өмірден өткен жазушының көзі тірісінде жарыққа шыққан жалғыз кітабы болды. 2019 жылы романды «Shelley Fairweather-Vega» ағылшын тіліне аударған, ол Индианадағы «Slavica Pub» университетінің баспасында «A Life At Noon» деген атпен жарық көрді. Роман «Қоғамдық сананы жаңғырту» қазақстандық мемлекеттік бағдарламасы аясында БҰҰ-ның басқа тілдеріне аударылды.

Бір сұхбатында жазушы, мәдениеттанушы Зира Наурызбаева күйеуі мен «Талтүс» романы туралы әңгімелейді:

– Таласбек өте жан-жақты адам еді, ол ең алдымен, музыкант ретінде танылды. 17 жасында Бүкілодақтық әуендер студиясында пластинка шығарды. Проза, сын, музыка, тарих, мифология бойынша зерттеулер жазды. Соңғы 10 жылда жазған кинороман, киносценарийлерінің бәрін екі тілде жазды.

«Талтүс» – Таласбектің балалық шағы, жастық шағы, өзінің атасы мен қарт замандастары туралы, кеңес заманында дәстүрлі өнерді қалай сақтап қалғаны, азаматтық соғыстан, Сталиндік лагерьлер мен кедейліктен қалай өткені жайлы өмірбаяндық роман. Сонымен қатар, бұл өнерді келесі ұрпаққа, атап айтқанда, Таласбектің кейіпкері – оқушы-балаға беру үшін сақтап қалғаны жайында. Бұл роман 2003 жылы жазылған, ол «Сорос-Қазақстан» қорының «Заманауи қазақстандық романдар» байқауының жеңімпазы. Ол кезде Қор директоры Мұрат Әуезов, ал қазылар алқасының төрағасы – марқұм, әдебиеттанушы Зейнолла Серікқали болды.

Таласбек көп жағдайда, заманынан озып туған талант иесі еді. Журналист, жас сыншы Әсия Бақдәулетқызы Таласбек туралы былай деп жазды: «Кейде Таласбек аға өткен заманнан, XVIII ғасырдан немесе одан да бұрынғы уақыттан бері келе жатқандай көрінеді. Кейде ол болашақтың адамы сияқты көрінеді». Бұл шынында да солай, өйткені Таласбек үшін өткен тарих, кешегі бағырларымыз шынайы өмірге қарағанда жақын болды. Ол түсінде ғұн, түркі тайпасы қытай әскерін қоршап, оларға қарсы шапқанын көретін. Тәттімбет түсінде армандаған кезде, ол: "Мен екі себептен жылаймын: ешқашан Тәттімбет ойнағандай ойнай алмаймын. Сондай-ақ, менен басқа ешкім де нағыз күйшілердің қалай ойнайтынын ести де, көре де алмайды». Таласбек қазіргі қазаққа біз жоғалтқан кейбір нәрселерді сезіндіргісі келді.

Қордың екінші конкурсының жеңімпаздары тәжірибелі авторлар болды, оның құрамында Виктор Бадиков өзінің алғысөзінде атап көрсеткен қателіктер, әрине, болған жоқ.

Айгүл Кемелбаева әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің журналист мамандығы бойынша оқыған. М.Горький атындағы Мәскеу Әдебиет институтын «әдеби қызметкер» мамандығы бойынша бітірген. Кеңестік

кезеңде Қазақстаннан келген әдебиетшілер бейінді білім алу үшін Мәскеуге аттанды, мемлекет республикалармен, оның ішінде қаржы жағынан да осы өзара қарым-қатынастарды реттеді. Жаңа ұрпақ мәселелерді өз бетінше шешуге мәжбүр болды. Көптеген қазақстандық авторлар оқуымен, тіпті Әдеби институттың дипломымен мақтана алмайтын еді.

2000 жылы Айгүл Кемелбаева әдебиет бойынша ҚР «Дарын» Мемлекеттік Жастар сыйлығының лауреаты атанды. Активте 19 түрлі әдеби сыйлық, оның ішінде Сорос-Қазақстан қорының сыйлығы да бар болатын. 2001 жылдан бастап Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі. 200-ден астам әдеби мақалалары жарық көрген. Үш проза және бір эссе кітабының авторы.

Мағжан Жұмабаевтың «Шолпанның күнәсі» әңгімесінің желісімен түсірілген «Күнә» фильмі сценарийінің авторы, бұл фильмді 2005 жылы режиссер Болат Шәріп «Қазақфильмде» түсірген болатын.

2017 жылдың мамыр-маусым айларында, Германия астанасында, «Гете» институттың шақыруымен, Берлин әдеби коллоквиумында (Literarisches Colloquium Berlin; LCB) «Әдеби бағыттар» халықаралық жобасына қатысқан үш жазушы болды. «Гете» институты өткізетін жоба Германия мен Шығыс Еуропа/Орталық Азия арасындағы әдеби диалогты дамытуға бағытталған. «Әдеби бағыттардың» кезекті кезеңіне қатысушылармен жазушы және журналист «Берлин. Берега» журналының бас редакторы Григорий Аросев (сұхбат 2017 жылдың маусым айында журналда жарияланды) сұхбаттасқан еді. Кездесуге қатысушылар арасында Айгүл Кемелбаева да болды: Негізінен туған тілімде, қазақ тілінде жұмыс істеймін. Мәскеуге барар алдында орыс тілін үйрене бастадым. Горький атындағы Мәскеу әдеби институтының түлегімін, А.Г.Битов пен Л.Е.Бежин сынды жазушылардың семинарында оқыдым. Прозаны қазақ тілінде жазамын, содан кейін оны өзім орыс тіліне аударамын. Эссе мен мақалалар орыс тілінде жиі кездеседі. Мысалы, біздің ұлы ақын Абай Құнанбаевты, басқаларды айтпағанда, кейде тіпті қазақтардың өздері де, шын мәнінде түсінбейді, бірақ ол өте терең лирик және ойшыл адам. Абайды бүкіл әлем білуі керек. Сондықтан мен көптеген танымал авторлар туралы жаза бастадым.

Айтпақшы, тарихи тақырыптарға әңгімелер жазып жатқанда, әдетте, мәтінмен ұзақ жұмыс істеймін, архаизмдерді іздеймін – үш жүз жыл бұрын қазақтар қазіргідей жұтаң сөйлескен жоқ, біздің тіліміз әлдеқайда бай, әлі де таза болды. Жазушының жұмысы алтын іздеушінің жұмысына ұқсас, дәлірек айтсақ, кен қазушы сияқты, сіз үнемі іздеуіңіз керек.

Қазақстанда орыс тілін халықтың тоқсан пайызы білетін шығар. Жастарды қосқанда. Дүкендердегі кітаптар толығымен дерлік Ресейдікі, сөйкесінше, орыс тілінде. Әрине, біз қазақтардың ана тілінде сөйлегенін қалаймыз. Бұл белгілі бір мәселе. Бізде тіпті жазушылар – этникалық қазақтар да орыс тілінде жиі жазады, өйткені, олар қазақ тілін білмейді. Қазақ лексикасы – даналық пен философияның, жалпы руханият пен поэтиканың шынайы қазынасы! Мұндай жақсылықты елемеу мүмкін емес, бұл менің жеке пікірім.

Мен неміс авторларын — Ханс Сакстен бастап, Дюрренмат пен Патрик Зюскиндке дейін көп оқыдым. Менің сүйікті авторларым – Гете, Хоффман, Шамиссо, Гессе. Ал «Фаустты» 1969 жылы қазақ тіліне түпнұсқадан Медеубай Құрманов аударған, әрі өте жоғары деңгейде. Менің қазақ тілінде жазылған «Гете және Абай» жиырма беттен тұратын эссем бар (2005 жылы жазылған). Мен өзім неміс тілін білмеймін, бірақ оны мектепте оқыдым, менің біраз негізім бар. Уақыты келгенде, бұл іспен қайтадан айналысамын. Менің төрт әңгімем неміс тіліне аударылды, ал мен неміс фольклоры мен қазақ әдебиетінің өзара байланысы туралы бірнеше мақала жазуды жоспарлап жүрмін.

Менің ойымша, тіл бөрінен жоғары. Бұл бізде былай ғой: егер адам этникалық қазақ болса да, бірақ ол қазақ тілінде сөйлемесе, ол енді қазақ емес, өйткені ойлау, менталитет және ол жердегі барлық дүние қазірдің өзінде орысша. Тіл – бөрінен маңызды, егер халық тілін жоғалтса, ол өзін жоғалтады, дегенмен басқа тілдер арқылы біз бай бола алатынымыз рас. Әрине, әлем бай, бірақ әркім өз тұптамасын біліп, құрметтеуі керек. Өйткені, өзімізді жақсы көру арқылы, біз басқаларды да жақсы көреміз.

Автор сұхбатты оңды-солды таратуы керек пе? Бұл оның танымалдылығына әсер ете ме? Пелевин мен Сэлинджердің жағдайы (жалпы, бұл екі фамилияны кері тәртіпте жазу дұрыс болатын еді) жоқ дейтіні рас. Қазақстандық баспасөз жазушыларға көңіл бөлмейді деп айтуға болмайды, кейде тіпті тұжырымдамалық жобалар аясында да «Әдебиет туралы әңгіме» сынды сұхбат шығып тұрады. Бұл сұхбаттарды желіде орналастырылған, қолжетімді деп айтуға да болмайды. Тараулармен жұмыс жасаған кезде мен авторлардан тапқандайын мәтіндерімде эмоциялар немесе фактілердің болуына қатты мән бердім, сол сияқты, тілге тиек еткен тақырыптарыма бірдеңе жетіспей жатқан болса, сұхбатқа шақырдым. Қорыта айтқанда, дүниетаным мен отбасылық жағдай туралы іздесеңіз, сіз бұл кітапта ондай ештеңе таба алмайсыз.

Көп ретте, Айгүл Кемелбаеваның Берлинде берген сұхбатындай, бәрі айтылған ауқымды сұхбаттарын іздеп тауып алып, соларды керегіме жараттым да.

6 ТАРАУ.

PINK FLOYD

Игорь Полуяхтовпен таныс емес едім. Бір іс-шаралардан екі-үш рет кездестіргенім бар, тек ол өмірден өткеннен кейін ғана суретші Зитта Сұлтанбаева ұйымдастырған оның дискісінің – мәтіндер жинағының тұсаукесерінде өлеңдері мен «Pink Floyd» өндерінің орыс тіліндегі аудармаларын тыңдадым. Бұл кеш сіз не өткізсеңіз де бәрі өз-өзінен андеграунд атмосферасына ие болып шыға келетін «ескі» «Арт и Шокта» өтті. Ал оңашаланатын жерде, кешіріңіз, сізге қарт кітапханашы мейірімді жүзбен тесіле қарап тұрады... Оның қабырғасында көп нәрсе өткен. Интермәтіндік, метафоралық қабырғалар еді әлгілер. Зиттадан Игорь туралы айтып беруін өтіндім.

Игорь қазір көзі тірі болғанда, немен айналысатын еді?

– Менің ойымша, өмірін арнаған нәрселермен – поэзия, аударма, мәдени зерттеулер, бағдарламаларды құру бағытындағы ағартушылық қызметпен айналысар еді-ау, Игорь өзінің журналын шығаруды армандады, оны «Шығыс-Батыс Диваны» деп атау ойында бар еді: «Шығыс–Батыс» қарама-қайшылығы қиял емес, бірақ әлі де шартты. Пушкин «Құранға еліктеу» циклінде тоғыз өлең жазды. Блок бұл қарсылықты Ресейдің ондағы рөлін «Скифтер» өлеңімен көрсетіп, тігісін жатқызды. «Ия, біз скифпіз! Ия, азиялықтар – біз, қиғаш және аш көздермен!», бірақ біз «Бір-біріне қас дұшпан қос нәсіл моңғолдар мен Еуропаның арасына қалқан ұстадық!», сонымен қатар, «бізге галлдық өткір мағына да, бұлыңғыр неміс данышпаны да түсінікті!» Бірақ «Ресей Сфинксі» роман-германдықтардың ақыл-парасатына жағымды бола қоя ма, яки, өз шығармашылығына шығыс, ұлы орыс, батыс ойшылдары мен аспектілерін тоғыстырған еліміздің маргинал деп атауға әбден болатын қазіргі заман өкілдерін оқып, аударма отырып, оны өзі түсініп алар. Әрине, поэзия мен драмаға арналған менің журналым «Шығыс-Батыс Диваны» деп аталар еді. Аты айтып, әрі сіздің сұрағыңызға жауап беріп тұр емес пе? Алайда, бірінші шығарып алайықшы, сосын оқып көрген соң, қалай болатынын бір-ақ айтармыз.

Журнал мұқабасынан Магриттің көзімен өмірдің ішіне үңілейік, бұның өзі «алдамшы айна» болса да, мейлі, әйтеуір, көруге болатын нәрсе болса болды. Түпнұсқалар мен аудармалардың тап-таза тізілген бағандарына көз тастайық. Бұл эстетикалық-практикалық, сонымен қатар, Батыс пен Шығыста, яки, Азияда қалып қойған «ақтаңдақтардың» филологиялық я философиялық (мәдени) ойларын жарқыратып көрсететін алғашқы аударма журналы болар еді. Мен нөмірлерді қазір өзекті болып табылатын мюзиклге, экзистенциалды драмаға арнағым келеді. Нормативті емес лексикаға құрылған әдебиетке, психоделикалық жаратылыстардың мұрасына, барретологияға һәм «Урлайтта» аяқталмай қалған және «Забриски Rider», «Ъ» немесе «Pinoller»-ге пунктирмен өткен джа-халыққа арналатын болса. Бұл пост сияқты

бірнәрселер емес, сол сияқты, касто-академиялық сияқты да емес, іш пысырмайтын, сонда, экономикалық жағынан тиімді болып шыға ма? Құдай өзі кешірсін. Міне, осының бәрін ол жасап, бізге сыйға тартар еді-ау!

«Ресми әдебиет» пен «андерграунд» уақыты өтті ме, әлде біздің өңір үшін әлі де өзекті ме?

Мен осындай сұрақтың берілерін алдын-ала болжап, жауабын ойлана бастағам. Бәріне уақыт төреші. Уақытқа уақыт қана тәуелді, біздің сағатымыздың тоқтап қалғанын сол ғана біле алады. Біздің қолымыздан келетіні, әркім өз мүмкіндігінше жұмыс атқару. Ресми түрде ме, астыртын бола ма – бәрібір. Ауа-райы, саясат, экономика, қолданбалы ғылым, тіпті мәдениетті де біз алдын ала болжап, артынан қайтара болжап қойғанбыз. Ешкім де қалмауы мүмкін еді, тіпті болжағандардың өздері де. Метеожағдайлар бойынша: андеграундқа күмп беруге болады, альтернативаның көлеңкесінде тұра тұруға болады, официоздың қасында коммерциялық күнге қыздырылып, немесе кезекті диссиденттіктің дауылына қойып кетуге болады. Сайттардан кейін кезекке тұрыңыз. Барлық жерлеу қызметтерін брондап барып, өмір сүруге дайын болыңыз. Біздің аймақтың ауа-райы жақсы да, жаман да емес, ол нақты. Екі тілдің (барлық мағынада) бетпе-бет келуі, немесе қазіргі мәтіндердің аудармасы мен сағат тілінің алға немесе кері шегерілуі сияқты, яғни, қалай сәті келсе, солай. Әрқайсымыздың өз сағатымыз соғары анық. Міне, осындай геосаясат һәм социодинамика.

Игорь Полуяхтов 1996 жылы «Сорос-Қазақстан» қоры байқауының жеңімпаздарының бірі болды. Сіз де рәсімде болдыңыз ба? Олай болса, сіздің әсеріңіз қандай болды?

– Иә, ақсүйектердің бұл салтанатты кешіне ақын, прозашы, киносценарист, меніңағам болып келетін Нұрлан Сұлтанбаевты марапаттау рәсіміне келген болатынмын. Ол қайтыс болғаннан кейін, «проза» номинациясы бойынша 3-орынға ұсынылды. Игорь өзінің досы Тая Бендзбен бірге келді. Көк костюм киген ол сымбатты да мұнтаздай жинақы кейпімен басқалардан ерекшеленіп тұрды. Сондай-ақ, досы үлкен-Юрий Леоновпен бірге екеуі поэзия номинациясы бойынша 1 орынды екеуара бөлісті. Алдымен олар бірге жүріп, залдың қабырғаларына

ілінген көрме экспозициясын тамашалаған. Салтанатты рәсімді осы жобаның үйлестірушісі Валерия Ибраева жүргізді. Ақыры осы жерде жиналып қалғаннан кейін, біз әзілмен бір-бірімізді қағыта бастадық. Мен оны «Нобель сыйлығымен» «құттықтадым»! Игорьдің жүйкесі тозып отырды, сондықтан менің күлкілі мысқылдарымды салмақпен қабылдады. Оның амбициясы зор болатын, өз бағасын білетін.

Игорьдың еңбектері Қазақстанда немесе шетелде болсын, жарық көруге даярланып жатыр ма?

– Игорь өмірден өткеннен кейін оның барлық әдеби мұрасы енген CD-жинақ жарық көрді. Содан кейін біз Игорь өмір бойы жұмыс істеген ресейлік рок-журналист Александр Галинмен сөйлестік. Ол төрт томдық аудармалары мен Игорьдің жеке туындыларын шығаруды жоспарлап жүргенін айтты. Олардың үшеуін жүзеге асырды: 2009 жылы «The Beatles», 1962-1970 жылдардағы «Өндер жинағы». 2012 жылы Галин алғаш рет Томас Стеренс Элиоттың бүкіл корпусын – Игорь Полуяхтовтың бүкіл өмірін арнаған ерекше еңбегі – поэзия мен драмалар жинағын шығарды.

Ал 2018 жылы Игорь орыс тіліне аударған әлемге әйгілі «PINK FLOYD» рок-тобының рок-поэзиясының ерекше түсініктемелері бар ең толық жинағын қайта шығарған еді. Соңғы томы, өкінішке орай, әлі жарияланған жоқ! Тамыры сонау көне орыс мәдениетінен бастау алатын мықты таланттың өз поэтикалық мұрасын шығару – ең басты нәрсе осы емес пе еді!

Сізге сұрақ, Зитта. Тәуелсіздіктің үш онжылдығының қайсысы сізге мәдени тұрғыдан ең қызықты болып көрінеді? Әр онжылдықты бір сөйлеммен сипаттап бере аласыз ба?

Кешегі мен бүгінгі жалғаған арақашықтықтан менің түсінгенім, осы үш онжылдықта біздің қол жеткізгеніміз – көзбою еркіндік, өнеріміз бен әдебиетіміз тәуелді болып, үстінен бақыланып келгені. Алайда, Хаккимбейннің «Автономды аймақ» теориясына сүйенсек, дәуірлер тоғысында дүниеге келген нәрселердің бәрі ерекше болады деген бар.

7 ТАРАУ.

ГҮЛДЕР, КІТАПТАР МЕН ГРАНТТАР

Сорос-Қазақстан» қорының «Заманауи қазақстандық роман» байқауының стипендиаттарының бірі – жазушы Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» романы.

Көлемі шағын болса да, модернистік әдебиет дәстүрлерінде жазылған бұл роман медитативті және интермәтінге толы екенін айта кету керек, әлемдік діндер контексінде тәңіршілікті құрылымдау әрекетімен тәңірлік мифологияға үндейтін роман мәтіні қарапайым болуға тырыспайды да, сонысымен оқырманнан көп еңбектенуді талап етеді. Өмірде болып жатқан жайттар белгі ретінде көрініс беріп, кенет айналасындағының бәрін де символ ретінде қабылдай бастайтын кітап жазу үстіндегі жазушының таным қабылдауы керемет көрсетілген. Романда баяндалатын күнделікті өмір мәтінді қозғалысқа түсірмейтін түс тәрізді беріледі, ал неғұрлым ауқымды уақыт бөлшегін алып жатқан әрекет-қозғалысқа толы

оқиғалар жазушының миында өтіп жатқандай, жазушы бұл жерде алғысөзде берілгендей, көз алдынан өткен елестерді мәтінге айналдырушы – «ойлана алатын қамыс» тәрізді.

2020 жылы роман Дидар Амантайдың «Гүлдер мен кітаптар» проза жинағында жарық көрді.

– «Гүлдер мен кітаптар» жинағы шағын тиражбен шықты. Бұл қазақ тілінен тәржімаланған аударма. Онда менің орыс тілінде жазған дүниелерім жоқ, олар үлкен кітапқ енеді, мен қазір он томдығымды дайындап жатырмын. Біз министрлікке жүгінеміз ғой, қолдай ма, қолдамай ма, ол жағы белгісіз, электронды түрде он томдық кітап шығарғым келеді. Оның екі томы орыс тілінде. Кітап оқитын адамдар іздегенін табуға ыңғайлы болатындай, өз сайтымды жасағалы жүрмін.

Соростың есімін естігенде, Алматының күн шуақты жазы еске түседі, менің жастық шағым, жарияланған конкурса жаңа қазақстандық роман ұсынған кезде, қазылар алқасының төрағасы Мұрат Мұхтарұлы болған болатын, өтініш берушілердің үшеуі қазақ тілінде грант жеңіп алды: марқұм Таласбек Әсемқұлов, Айгүл Кемелбаева және мен. Бұрын «Сорос–Қазақстан» еліміздегі өнер мен әдебиет, мәдениетті қолдаған қор ретінде маған жақынырақ, қызықты болды, бірақ уақыт өте келе, олардың екпіні өзгерді, яғни, олар адам құқықтарын көбірек зерттей бастады, талдай бастады, саяси кеңістікке кетті, мен үшін Соростың мәдени кеңістіктегі қызметі ыңғайлы әрі жайлы еді, сондықтан менің ойымша, олар барлық мәдени жобаларды жауып, бір өнер орталығын (СЗӨО) қалдырды. Дегенмен, Валерия Ибраеваның атқарып отырған қызметіне құрметпен қараймын, бірақ қазір әңгіме ол туралы емес. Қор қызметінің бағыты өзгергеннен бастап, ол саяси кеңістікке еніп, қорға деген көзқарас өзгерді, әсіресе қазақ тілді ортада, бізді де аямаған қазақ тілді баспасөздегі жарияланымдарға байланысты имидж өзгерді.

Олар менімен Таласбек туралы, мысалы, қазақ халқының құндылықтарын «сатып жатқан» есебінде, енді болмағанда, «Сорос агенттері» деуге дейін барды. (Күледі). «Біз грант алдық және белгілі бір миссияны орындаймыз». Қордың Қазақстандағы қызметін үш онжылдыққа бөлер едім. Тоқсаныншы жылдар, екі мыңыншы және оннан жиырмаға дейінгі жылдар. Бұл менің қор қызметінен қаншалықты хабардар екенімді сипаттайды. Қор

тоқсаныншы жылдары суретшілер мен жазушылардың, қазақ тілді ақындардың назарында болды, өйткені, ол кезде жаңа формаларға, өнердегі ізденістерге көп ақша жұмсалатын. Үнемі сынға, қоғамның қарсылығына ұшырап жататын жаңа бастамаларды қолдау – сол кездегі Қордың ұстанған философиясы болатын, өйткені, кез келген жаңа бастама өз жолын табу үшін күш-жігер жұмсайды емес пе? Кез келген қоғамда мәдениетті тасымалдаушыларды екіге бөлуге болады. Бірінші бөлігі – мәдени құндылықтарды қорғайтындар, осы орайда, сергек келетіндер, ал екінші бөлігі – жаңа форма іздеп, аясын кеңейтетіндер. Жаңа нәрсе бас кезінде әрдайым түсініксіз көрінеді, қоғамның негізгі бөлігі оны қабылдамайды, модернизм, мысалы, қарап тұрсақ, классикаға айналды. Осыдан кейін, 2000 жылдары мен қатыспадым, оныншы жылдары – бақылауды тоқтаттым, мүмкін басқа да жағдайлар болған шығар. Екі мыңыншы жылдары бізде тағы бір орталық — Алматы мәдени саясат орталығы пайда болды. Онда біз елдегі мәдени жағдайларды талқыладық, мақалалар жаздық, сынадық.

Менің ойымша, осы алғашқы онжылдықта мен Қордың қазақ мәдениетіне қатысты қызметін бес балға, екі мыңыншы жылдардағысын төрт балға бағалаймын, ал қазір қордың не істеп жатқанын «білемін» деп сенімді түрде айта алмаймын. Бірақ мен 2002 жылы роман жазуда көрсетілген көмек үшін ризамын, ал 1996 жылы менің әңгімем жинаққа кірді, сол сияқты, аналитик ретінде қорда сөз сөйледім. Мен барлық жобаларды жабу және бір талдау орталығын қалдыру туралы шешімге қандай жағдайлар әсер еткенін білмеймін, бірақ менің ойымша, бұл қордың қызметін тақырыптық және жанрлық тұрғыдан тарылтып жіберді, қазір саяси партиялар, басқа қорлар, мемлекеттің өзі көптеген конкурстар ұйымдастырады, тоқсаныншы жылдары тек «Сорос» болса, қазір қолдаудың көптігі байқалады. Мен бұл тақырыпты арнайы зерттемегендіктен айтамын, бірақ «Сорос-Қазақстан» қорын бәрі таныды, ол өнер мен мәдениетті мақсатты түрде қолдады.

Көркем әдебиет пен оның әлеуметтік құрылымы қандай болуы керек?

Бродскийдің сұхбатын оқыдым, бұл оның соңғы сұхбаты болатын, ол мұнда: «кез келген көркем шығарманың

эстетикалық құрылымы этикалық жүктемені көтереді» дейді. Ал этикалық жүктеме әлеуметтік жүктемемен байланысты. Себебі, әлеуметтік мәселелерге деген көзқарас қандай болса, қоғамдағы адамгершілік те сондай. Ақыр соңында, Перелман миллион доллардан босқа бас тартқан жоқ, өйткені, олар оған дейін теорияның дамуына белгілі бір үлес қосқан адамдардың еңбегін ескермеді. Оның мұғалімі Александров математика моральдық ғылым екенін айтқан. Менің ойымша, әсіресе әдебиет, моральдық өнер және міндетті түрде саяси, әлеуметтік және мәдени құрылымдарды алып жүреді, бірақ бұл мақсат болмауы керек. Мен әлемдік тарихтың дамуын азаттық алған адамның тарихы ретінде қабылдаймын, мысалы, еркіндікті, автордың техникасын шектейтін, проза жанрлары да бар, сондықтан, баяғыда енгізілген «еркін проза» термині бар, оған Ален Роб-Грийенің «Жағажай» әңгімесін мысал етуге болады. Осыған байланысты, әрине, біз өз шығармамызда белгілі бір саяси, әлеуметтік салдардан аулақ кете алмаймыз, өйткені, оны айтпай қала алмайсың. Өнер дегеніміз – біздің жекеден жалпыға өтуіміз, ал егер жалпыдан жекеге өтетін болсақ, бұл схематизм, белгілі бір тақырыпқа деген қызығушылық болуымен қауіптірек, бұл – конъюктура. Хайдеггер айтқандай, философия ешқашан уақтылы болмайды. Егер өнер ылғи да қоғамның өзекті мәселелерін ғана қамтығысы келсе, онда ол шындықты таратушының позициясына көшкені.

Менің ойымша, эссеистиканы модернистер өзекті еткен, ол бүкіл әлемде өзекті. Модернизмнің эстетикасы маған жақын. Постмодернизм жайлы көп айтылса да, ол ештеңе енгізбеді. Постмодернизмнің өзі жазу стилі емес, бұл жай ғана қоғамда қалыптасқан жағдай, міне, осыны постмодернизм деп атайды. Бұл – ойын, бірақ бұл жерде өзгенің ойыншықтармен ойнайсың. Камю өзінің Нобель сыйлығын алғанда айтқан екен: өнердің екі функциясы бар – әділетсіздікке бой алдырмау, сосын шындықты айту. Себебі, шындықтың идеология мен пафосты бұзатын күші бар. Бостандық пен шындық. Әділетсіздік салдарында адам еркін болмайды. Меніңше, модернистік философияның қайта өрлеу кезеңі келеді. Лукьяненко айтқандай: «біз өзге ғаламшарлықтар өз төрелкелерімен өне-міне ұшып келеді деп, аспанға қарап жүргенде, дәл мұрнымыздың астында коммуникациялық жарылыс болды. Міне, осы

БАҚ саласының бәрін жайпап өтетін, мүмкін кейде позитивті салдары өте жойқын болып келеді, себебі, кей кезде санамызда виртуалды кеңістіктің шегі жойылатыны тәрізді білім құрылымы, әлем моделі өзгереді.

Қазіргі адамдар әрдайым әлдеқайда асығып жүреді. Өзі тиыш отыр дейік, бірақ қандай да бір ішкі тәртiп жоқ, бiр жаққа асығады, осы себептен де, бiрдеңе айтып жатсаң, ол сенi естiмейдi. Оқып отырған дүниесiн қайта қайталамайды. Қазiр кiтап көп шығарылады, мотивациялық дүниелердiң деменция тудыратынын, оған тек классикалық жоғары көркем әдебиет қана қарсы тұрна алатынын бiр жерден оқығаным бар. Менiң ойымша, сапалы, шынайы әдебиеттiң уақыты өтiп кете қойған жоқ, керiсiнше, ендi келiп жатыр, бiрақ ол әлi үлкен аудиторияға ие бола қойған жоқ. Қазақ тiлдi ортада қалың романдарды оқитын оқырмандар бар, олар өздерiнiң сүйiктi жазушылары туралы, алғашқы шығармасынан, соңғы шыққан туындысына дейiн бәрiн бiледi, бұдан классикалық әдебиеттiң ықпалы әлi де зор деген қорытындыға келуге болады. Ұлы романдар адам бойындағы жанашырлық сезiмiн оятады, романдарды оқи отырып, бiз басты кейiпкер сияқты болуға тырысамыз. Бiз дәл осы сәттi жiберiп алдық, сондықтан өз мақаламда бұл туралы тоқталдым, бiрақ орыс тiлiнде ештеме айтпадым, тiптi күлкiлi көрiнуi мүмкiн, бiрақ менiң ойымша, әдебиеттi насихаттаудың мемлекеттiк агенттiгi болуы керек.

Бұрын социалистiк әдебиет болған, ал қазiр тек әдебиет бар. Оған ақша құйылып, конкурстар ұйымдастырылуы керек, яғни, батыста жастарды операны тыңдауға, балеттi көруге қалай тәрбиелесе, әдебиеттi де солай алға жылжыту керек. Бiрнеше жылға арналған жұмыс бағдарламасы жасалса, бiзде мемлекеттiк арналар бар емес пе, әрқайсысы әдебиет тақырыбында бағдарлама шығарсын, қазiр әдебиет туралы бiрде-бiр бағдарлама жоқ.

Қазақ әдебиетiнде уақыт сабақтастығы деген бар. Өткен ғасырдың алпысыншы жылдарындағы модернистiк әдебиет қазақ әдебиетiнде жұмсақ нұсқада өттi деп санаймын. Марсель Пруст, Франц Кафка, Улисса, Хемингуэй, Фолкнер сияқты есiмдер болған жоқ. ХIХ ғасырдағы классикалық орыс әдебиетi қазақ әдебиетiне қатты әсер еттi, ал қазiргi қазақ модернизмi, әдебиеттiң жаңа бағыт туралы сөйлесу қиын, өйткенi, жастар арасында

таланттылары көп, олар конкурстарға қатысуға ықыласты, бұл жақсы әсер етер еді, бірақ олардың марапаттарға қолы жетпей жатады, себебі, конкурстар әділ өткізілмейді.

Әлі күнге дейін бізде мүлдем қиылыспайтын екі кеңістікке бөлу деген нәрсе бар – екі түрлі әдебиет: қазақ тілді және орыс тілді. Сол сияқты, қазір орыс әдебиеті мен орыс тілді әдебиет деп бөлінетіні бар. Қазақстанда Кеңес әдебиетінің ықпалы мен таралу шекаралары сақталған сияқты. Әйтсе де, орыс тілді қаламгерлер бір бөлек, қазақ тілді қаламгерлер бір бөлек жұмыс істейді. Меніңше, мәселе менталитетте ғана емес, білімде де жатқандай. Білім құрылымы екі бөлек. Қазақтар Абайдан бастап, қазақ тілінде жазылған замандас жазушылардың дүниелерін де оқи береді. Орыс әдебиетін ішінара оқиды, бәрін емес, сол сияқты орыс тілінен аударылған шетелдік жазушыларды оқиды. Бірақ шетелдік авторлардан қазіргі заман авторларының барлығын, тым болмаса, тоқсаныншы жылғыларды да оқымайды, бұл деген өткен ғасырдың ортасы немесе басы болып келмей ме? Бұл жаңа әдебиет болып саналады. Ал қазіргі әдеби процестің қазақ әдебиетіне ешқандай да қатысы жоқ.

8 ТАРАУ.

ЗАМАНАУИ ӨНЕР ОРТАЛЫҒЫ. ПЕРФАУЫНДАРДЫҒ ЖОЛЫ

1 998-2010 жылдар аралығында Алматыдағы заманауи өнер орталығы институционалдық қолдауға ие болды да, бұл оған суретшілердің өз мүмкіндіктерімен бөлісуге мүмкіндік алған динамикалық кеңістігі болуына, сондай-ақ, шығармашылық дамудың жолбасшысы болуына ықпал етті (*мұны мен қорықпай айта аламын*). Бұл «инновацияларға, жаңа идеяларға, кәсіби өртістік қоғамдастық арасындағы байланыстарды кеңейтуге серпін берді», – дейді орталықтың бұрынғы директоры Валерия Ибраева. «Орталықтың миссиясы – Қазақстандағы көркемдік-өртістік үдерістерді қолдау, сондай-ақ Қазақстан өнерінің жаһандық шығармашылық үдерістерге интеграциялануына жәрдемдесу болды». СҚҚ қолдауы қазақстандық суретшілерге батыл және жаңашыл жұмыстар жасауға көмектесті, өз туындыларын отанында да, шетелде де көрсетуге мүмкіндік берді. Валерия Ибраеваның пікірінше, СҚҚ көмегінің арқасында қазақстандық өнер үлкен танымалдылыққа ие болды.

Қала билігі Сорос-Қазақстан қорының қазіргі заманауи өнер орталығы орналасқан ғимаратты бұзу туралы шешім қабылдағанда, кеңсеге уақытша басқа үй-жай берілді.

Мекенжайды өзгерту логикасын түсіну қиын, мүмкін, құрылыс салушы объектілерінің картасына назар аударған жөн шығар, бірақ қор тау етегіндегі элиталық поселкелердің біріндегі «миллионыншы» аталған коттеджде уақытша көшірілді. Айтпақшы, оның аумағында қаланың ең талғамсыз салынған ғимараттарының бірі – алтын пирамида пішініндегі «Луксор» сауықтыру кешені де бар еді. Қор өзінің жаңа кеңсесінде – миллионыншы коттеджде заманауи өнер көрмесін өткізген кезде, ол жерден, әдеттегідей, бүкіл өнер майталмандарын, соның ішінде жазушыларды да кездестіруге болатын. Шетелдіктер де келіп тұрды. Шетелдік қонақтардың бір-екеуі мекен-жайды шатастырып, «Заманауи қазақстандық өнер храмына» кіруге батылдары жетпей, ұзақ уақыт алтын пирамиданың етегінде тұрғанын айтқаны бар. Олар мекен-жайды тауып, жеткен кезде, олардың оқиғасы келгендерді қызықтырды, бірақ дәл проза жазатын авторлар немқұрайлы қала берген. СЗӨО міндеттеріне әдеби жобаларды қолдау кірмегеніне қарамастан, онда қазақстандық авторларды әрдайым кездестіруге болатын еді, қаланың «жұқа» мәдени қабаты «кештерді» үнемі аралас өткізуге мәжбүр ететін, заманауи өнердің алдыңғы шебінде тұрған, орталық жетекшісі Валерия Ибраеваның арқасында ғана ол жерде айтылған идеялар оған қатысы бар адамдардың барлық оқиғадан хабардар болуына мүмкіндік берді. Ғимаратты бұзар алдында ескі бос кеңсе қабырғасында тақырыптық көрме-инсталляция ұйымдастырылды (ол үй-жаймен бірге жойылған болатын), ал жаңа уақытша орнында орталық ұзақ уақыт тұра алмады, белгілі бір мағынада тарих еніп, аңызға айналып жүре берді.

– Бізге арт-белсенділік, тіпті халықтық арт-белсенділік туралы көрме жасау идеясы келді, мысалы, бір әйел қиратылатын үйдің қабырғаларына Назарбаевтың портретін жабыстырып шығады, бұл деген меніңше, өте жоғары өнер болып табылады, ғаламат идея! Егер бүкіл үйге солай етсе. Объект ретінде – керемет дүние. Арт-белсенділік деген осы. Оксана Макушина бізбен бірге

жұмыс істеген, соңғы отыз жылда көшелерде болған осындай дүниелердің бәрін архивтан алып, көрдік, бұған соңғы уақытта арт-белсенділікті алғаш өздері жасап жүргендерін айтып жүрген белсенділердің жұмыстары да енді. Біз үлкен материал қорын, үш мыңға жуық фотосуреттер мен бейнелерді жинадық, оны жиырма сағат бойы көрдім, бірақ материалдарды басып шығаратын жер болмады, көрме көздегеніміздей болмады. Біз барған баспаханалардың бәрі де біздің ұсынымыздан бас тартты.

1997 жылғы байқау – алғашқы әдеби маңызды оқиғалардың бірі болды. Бірнешеуін әңгімелеп бере аламын. Олардың барлығы да шифрленген. Әрине, қазылар алқасындағылар менің шифрленген суреттерді көргеннен-ақ көпшілігін танып қоятынымды түсінді. Олар өз ісінің мамандары емес пе? Бельгер...

Барлық жеңімпаздардың жасырын жұмбағын шешкен соң, Гуля Королеваға қоңырау шалсам, бір жас жігіт алып, аса дөрекі сөйлесті. Мен одан Гуля Королёваны телефонға шақыруын өтіндім. Мен бұл есіммен байланысты әртүрлі әдеби ассоциациялар жасағаным рас, «өмірде не болмайды, бәрі мүмкін ғой» деп ойлағам. Телефон тұтқасын көтерген әлгі жігіт маған дөрекі жауап берген соң, мен ренжіп қалдым да, енді қайтып қоңырау шалмаймын деп шештім. Елестетіп көріңізші, Лилька ұшып келетін еді, кеш болса да табылатын еді ғой. Тегінде, өз тарапымнан «осымен болды» деп ойладым. Ал кешке маған ерекше толқынысы дауысынан білінген бір ханым қоңырау шалып: «Гуля Королёваны іздеген сіз бе?» деп сұрайды, оның телефон нөмірі жарқырап шығып тұрды, мен де дөрекі түрде «иә, мен!» деп жауап бердім. Лилямен біздің алғашқы таныстығымыз осылай өтті, артынан достасып та кеттік.

Енді Әсел Омармен болған жеке оқиғаға келейін. Екі конверт болу керек болатын, бірі шифрлы, шифр арқылы ашылатын екінші конвертте автордың аты-жөні жазылған болуы керек. Ол тек бірінші конвертті ғана жіберіпті. Келесі күні Әсел алқынып жетіп, «шешімнен бас тарту» туралы газетке жазуымды талап етті! Мен оған мұндай ұсақ-түйек үшін ешқандай газетке ештеме бермейтінімді айттым. «Бұл қалай ұсақ-түйек болуы мүмкін?» деп айқайлады Әсел, содан бастап екеуіміз 1997 жылы екі бірдей әдеби журнал шыққан Рудныйға барғанға дейін, жарты жылдай дұрдараз болып жүрдік. Бұл Рудный қаласы еді. Плешаков, Оксана Шаталова, Алла Гириктар

сол жақтан, онда кәдімгідей үлкен мәдени «диаспора» болатын. Володя Чесленко Израильге кетті, оның ісі алға баса қоймаған. Бірақ сол жолғы жеңімпаздардың барлығы да бір-бір жұлдызға айналды. Игорь Полуяхтов. Алан Шайхин – оның қайда кеткенін білмеймін. Бірақ өлеңдері ғажап болатын. Содан кейін ұзақ уақыт бойы «Абай 4» пьесасына қатысты дау болды, бұл 1997 жыл болатын. Әрине, Дулат Исабеков қарсы болды. Айтпақшы, сол комиссияны, соның ішінде мені, артынан Альянс Банктің мәдени бағдарламасына толық құрамда қазылар алқалығына шақырды. Онда қазылар алқасының пікірі екіге жарылып, өліспей беріспеуге айналған, мен болсам, әрине, «Абай 4» пьесасының баспадан шығарылуын қолдадым. Бұл ұсынысты Қордың басқармасына да ұсындым, ол кезде Бельгер қазылар алқасының мүшелігі мен Қор басқармасы құрамында болатын, ол кісі: «Қажет болса, басып шығару керек, мен алғысөз жазамын», - деді. Алайда соңғы сөзді Мұрат Мұхтарұлы Әуезов айтты. Ол кісі нақты кесіп тастаған. Біз, әрине, партизандық қадамдарға бардық. Алдымен, пьеса мәтінін ксерокстан мольнан шығарып алып, барлық СЗӨО келушілеріне тараттық. Тіпті автордың келісімін де сұраған жоқпыз, он жылдан кейін " АРТ и ШОК " менен драматургия туралы сұрайды, мен болсам, оларға: «Абай-4-ті алыңдар», - дедім.

Шын мәнінде, бұл қызық тәжірибе болды, өйткені, мен баспада жұмыс істегендіктен, кеңес заманындағы жас авторлардың конкурстары тек жүйе шеңберінде өткізілетін, басқа жолы болған жоқ.

СЗӨО әдебиетке қатты назар аударған жоқ. Мен неге екенін түсіндіре аламын, себебі, алдымен «Сорос-Қазақстан – Дебют» кезінде «Мәдениет және өнер» бағдарламасының үйлестірушісі болдым. Бірақ өзім әдебиет пен музыка маманы болмағандықтан, өзімді әрдайым жайсыз сезінетінмін, алайда, маған осы жобалармен айналысуға тура келді – менің адалдығым шексіз болатын! Сол кезде суретшілерге бүйрегім көбірек бұратындай болып сезілетін, бірақ оларға қатты талап қоя да білдім деп ойлаймын. Содан кейін СЗӨО бағдарламасын таптым, бұл тек суретшілерге арналған бағдарлама болатын (музыканттарға арналмаған), біздің жұмысымыз алға баса бастады, осы кезде, сендерді – байғұстарды аяп кеттім. Сондықтан мен бізге музыканттар келгенде, қарсылық танытпадым, мұнда Костик (Константин Тимошенко – музыкант, диджей)

келді, Тимочкамен бірге (Тимур Исалиев, ақын, жазушы, Мусагеттің түлегі): «Бұл жерде не жасап жатырсыздар?» деп сұрайды. Мінеки. «Өнерге қатыстының бәрі бар», - дедік. Сосын сендер де келдіңдер. (Сұхбат барысында мен өзімді қазақстандық жазушылардың жиынтық бейнесінде ұсынған болатынымын).

Адамдар келе бастады, ол кезде кафе де, жиын да, кештер де болған жоқ қой, негізінен, жазушы, суретші, ақын тәрізді «бақытсыз жандарды» аяйтын ешкім болмады. Яғни, кез келген Одақ – біріншіден, ыңғайсыз, екіншіден, бюрократиялық ұйым және с.с.. Сондықтан, біз оларды қабылдадық, ал сұрыптау кезеңі ешқандай зорлық-зомбылықсыз өткізілді, әркім өзі шешетін: қызықтырса – қалады, қызықтырмаса – ешкімді ұстамадық.

Мысалы, Зойка (Зоя Фалькова, ақын, заманауи суретші) келіп жүрді. Яғни, кімді қызықтырса, солар жоқ дегенде, қарым-қатынас деңгейінде байланыс орната білді, шығармашылықтың бір пұшпағын илеген соң, өнердің қай саласынан болмасын, бір-бірімен достасып кете білді, міне, Пашка (Павел Овчинников, коллаж суретшісі) Костик екеуі бірін-бірі тапты, сол сияқты, бұл жерде қаншама неке қиылды десеңізші!

Илья Одегов екінші байқау аясында «Күн шыққандағы әуез» романын шығарды, ол оны жыртып тастауы керек еді, іс-шарада қанша адам болғанын білмеймін, жыртқан-жыртпағаны да есімде жоқ. Бұл жындылар үйі туралы көрменің сценарийі болатын, ол жерде біз ғаламат суретшілерге «көндігу көйлектерін» кигіздік. Сөйтсек, ондай көйлектер ендігі тігілмейді екен, сосын біздің бухгалтер бұл істі өз қолына алды: Хальфинаға арнап, хандарға лайық оқалы «көңігу көйлегін» тіккен болатын. Осы көйлекті киген Илюха соңында оны шешпестен, сол күйі үйіне қайтып кетті, артынан «Көрнекі поэзия» жобасында олар оны экспонат ретінде қолданғанын айтты.

Көрме «А386» деп аталды, ол жерге тасбақаның қабығы пішініндегі төсектер қойылды. «Жалпы өнер ешкімге қажет емес» деген месседж болған болатын. Сол сияқты, әдебиет те. Ал Ильяның міндеті – бейтаныстардың алдын орап, қоймай жүріп, кітаптарды ұсыну болатын. Ақыры оны жыртып тыну керек. Масловта мынадай акция болатын: ешкім алмаған картиналарын жыртып, кітапқа

тігіп, көрмеге алып келу. Ол қазір Семейдегі музейде тұр. Оған аса құрметті орын бөлінген.

СЗӨО жобалары мықты еді, грантқа лайықталғандары да, басқалары да болатын, бірақ басты идея – шығармашылық адамдары үшін демократия аралын тұрғызу-тын, ол жерге кез келген уақытта келуге, түннің бір уағында да жұмыс істеуге болады, бізде тәулік бойғы кезекшілік жолға қойылған, суретшілер үшін арнайы компьютер де тұрды, өздерін қоярға жер тапшай, жалғыздықтан шыға алмай жүрген жастардың табан тірейтін орны болса дегенбіз – дүние күйреп жатқан, суық сүйектен өтеді, осындай кезде бір-бірімен қарым-қатынас орнатып, бір мүмкіндіктер туып қалар дегенбіз, сол сияқты, өз мүмкіндігімізге қарай біз музыканттарға да, ақын-жазушыларға да қол ұшын созған кездеріміз болды. «Cultural link» сынды бағдарлама да (мәдени байланыстар) бар еді, біз жарнамалар іліп, қайда хабарласу керек екенін жазып қойдық, қаржылық қолдау тұрғысынан біраз ғана назар аударылғаны рас, бірақ сыраны біз сендерге әрдайым өз ақшамызға сатып өперетінбіз.

Әдебиетте қалыптасқан жағдайға келетін болсақ, мен кәсіби маман емеспін, бірақ өнерде болып жатқан оқиғалармен қатар сараптар болсам, яғни «Сорос-Қазақстан» Қоры мен СЗӨО-ты қоса алғанда, монополиялар жүйесі жойылды және менің ойымша, бұлай болғаны дұрыс болды да. Көптеген бірлестіктер, үйірмелер пайда болды, олардың барлығы мультидисциплинарлық, яғни, біз СЗӨО-да қамқорлық жасауға тырысқанның бәрі экспериментке бейім. Менің ойымша, бұл жақсы, қалыпты жағдай. Саяси жағдай іс жүзінде өзгерген жоқ. Олар аяғынан тұрып, ақырындап жүре бастады, бірақ бәрібір бұл жағдай өз орнында қалды. Бірақ сол бір ауыр жүк, ол – ойыңызда емес, қолыңызда деп ойлаңыз. Әдебиетте де солай. Ольга Борисовна әрдайым жылап жүретіні есімде: «жап-жақсы балалар кетіп жатыр», – деп. Иә, бізде сондай бір кезең болды. Сіз қатарлылардың бәрі қоныс аударып кетті. Қазіргі жастар басқа, қаншаға шыдай алатынын білмеймін.

Кітаптардың сапасы туралы ештеңе айта алмаймын, оқымаймын, оған уақыт жоқ. 1998 жылы біз «Авангард және Азия» деп аталатын конференция өткіздік, оған Ташкенттен келген өнертанушы Нигора Ахмедова қатысты және оның баяндамасының тақырыбы мен міндеті

авангардтың Азияға тән емес екендігі туралы еді, өйткені, бұл біздегі дәстүрге сәйкес келмейді. Содан кейін біз Үндістан мен Сингапурды араладық, Қытайдың заманауи өнері керемет! Дегенмен, Азияда авангард бар. Содан кейін 1998 жылы халық ойланды. Шын мәнінде, Венециандық биеннале мен Фокусқа не болды* – бұл мемлекет, қазіргі Ресей сияқты, қазіргі заман өнерін астына басып алып, тістерін жулуға шешім қабылдады. Біз қоғамды ояттық қой, бізде әр көрме сайын жанжал болатын. Мемлекеттік көрмелерді алайық, тып-тыныш, ешкімнің ешкімде шатағы жоқ, ешкім-ешкімді сынамайды. Бұл кескіндеме өнеріндегі сияқты, тек формасы басқаша, форманы «қарызға алу», ал мазмұнды кеңейтіп керек емес. Бұл мемлекет үшін қалыпты жағдай, олар халықаралық жобаларды жауапкершілікпен орындау керектігін ескермеген.

Бірақ біз өз мақсатымызға қол жеткіздік, өткен көрмелер – бұл факт, иә, Қазақстанда әйел-суретшілер бар!

*

ҚР Мәдениет және спорт министрлігі 2019 жылғы Венециялық биенналеге қатысудан бас тартты. Қазақстандық суретшілер алғаш рет өз жұмыстарын ҚР атынан ұсынуға тиіс болды. Мәдениет министрлігінің баспасөз қызметі биенналеге қатысудан бас тартуын ведомство қысқа мерзімде көрмеге қатысу үшін бюджет бөлуге үлгермейтіндігімен түсіндірді.

Венецияда биыл ұлттық павильон болмаса да екі жоба ұсынылды. Ә.Қастеев атындағы ММИ «Қазақ даласының ырғағы» атты топтық графика көрмесін ашты. Мұражай қорындағы экспозиция Евгений Сидоркин, Салихитдин Айтбаев, Альберт Гурьев, Исатай Исабаев және т.б. сияқты 20 қазақстандық классикті біріктірді. Бұл көрме «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында мемлекеттің қолдауымен құрылды. Венецияда қазақстандық өнерді білдіретін екінші, бірақ жеке бастама «Artmeken» галереясы мен «ARIAPP.IO» мобильді қосымшаның бірлескен жобасы болды. «WantedPavilion» экспозициясы: «BadJokes» – венециандық биенналедегі қазақстандық павильонның баламалы виртуалды нұсқасы.

«Ұлттық павильонды ұйымдастыруға көптеген

сәтсіз әрекеттерден, көрмелерді ұйымдастыру бойынша бірнеше жекеменшік бастамалардан, Елена мен Виктор Воробьевтердің өткен биенналдағы негізгі павильондағы көрсетілімдерге, Орталық Азия павильонына және биеннале айналасындағы соңғы жанжалға қатысқаннан кейін, Қазақстан маған өз денесінің тұтастығын қабылдаудың бұзылу синдромы бар адамды еске салады. Бұл синдром кез-келген аяқ-қолды өздігінен кесуге деген обсессивті ниетте көрінеді. Біздің ел қазіргі заманғы өнердің халықаралық деңгейде әйгілі және танымал сахнасына ие бола отырып, оны барлық әрекеттерімен жүйенің қолайсыз элементі ретінде кесіп тастауға тырысады, бұл жүйенің тұтастығын бұзады. Өйткені, өз мәдениеті мен өнері жоқ қоғам басқа біреудің мәдениеті мен басқа біреудің өнерінің тұтынушысы болады. Тірі денені ампутациялау сияқты, мәдениеттің дамымауы қайтымсыз салдарға және мүгедектікке әкелуі мүмкін", - деді Оля Веселова, ARTBAT FEST фестивалінің директоры, Бюро 24/7 үшін.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында өткізілген Focus Kazakhstan көрмесінің бас мердігері халықаралық кураторлар командасы мен логистикалық компанияның қызметтеріне ақы төлеуді қоса алғанда, өз міндеттерін орындаудан бас тартты.

9 ТАРАУ.

СӨЗДЕР МЕН МУЗЫКА

Мен СЗӨӨ көрме кеңістігі ішінде көңігу көйлегімен жүрген Ильямен кездескеннен бері көп уақыт өтті, сол уақыт ішінде ол Алматының ашық әдеби мектебінің және өзінің жазушылық курсының оқытушысы бола алды, Мәскеудің «Текст» баспасында кітаптың шығуын күтті, «Русская премияның» лауреаты атанды және кәсіби жазушы бола отырып, табысты композитор – халықаралық музыкалық жобалардың қатысушысы болуға уақыт таба алды. Илья туралы айтатын болсақ, әдетте әңгіме оның әйелі, Илья Мусагетте танысқан – ақын Әйгерім Тажи туралы болады, және қазір ол әрдайым оның халықаралық жетістіктері туралы айтады.

– Бұл Киевтегі зертхана болатын, яғни жоба, ең алдымен білім беру жобасы, онда, әрине, нақты тәжірибе болды, бірақ жобаның өзі - білім беру саласына бағытталды. Қазір олар үнсіз киноны дыбыстауға грант алу мүмкіндігін беру мақсатында бірнеше адамды таңдады, нәтижелері Киев пен Одесса фестивалінде ұсынылады, онда жыл сайын «Үнсіз түндер» фестивалі өтеді. Олар ескі фильмдерді архивтерден алып, жаңа дыбыстауда көрсетеді. Кейде бұл фильмдердің дыбысы бұрын ешқашан болған емес. Мен күтіп жүрмін, маған қандай фильм беретінін айту керек.

Жазу қызметінің болашағы туралы сұрақ туындайды. Өзіңізді кім ретінде көресіз?

Өмір бойы біресе бір бағыт бойынша, біресе екінші бағыт бойынша жұмыс істедім. Ешқандай қайшылық көрген жоқпын. Бұл жерде сөзбен, дыбыспен жұмыс істедім. Осындай екі түрлі бағыт болды.

Мұндай мәселелерді – қазақстандық жазушы болашағын өзіме мақсат етпеймін. Жазғым келген кезде жазамын. Өңгіме жақында аяқталды. Құдай мені қолдап, жарияланады деген үміттемін. Екі бағытта да жұмысымды жалғастырамын, екеуінде де өзімді жақсы сезінемін.

Жалпы айтқанда, әдеби перспективалар мүлде жоқ сияқты!

Конкурстар туралы...

Заманауи қазақстандық роман ба? Себебі, онда көптеген байқаулар болғаны есімде, мен бір ғана жарысқа қатыстым. Ол жарысқа қатысқан кезде өзімді бәрін ұмытып кеткендей сезінгенім де есімде. Бұған дейін конкурстар да болды, кейбір жинақтар да шықты, онда поэзия, сыншылар, тағы көп нәрсе болды, көптеген адамдар жарқырап, жинақтарға кірді, және бұның барлығы мені айналып өткендей. Бұл Мусагеттің белсенді уақыты болды, Мен біраз уақыттан бері үлкен көлемге көштім, «Город» және «Вчера был прошлый год» атты екі повесть жазғаным есімде. Олар Аполлинарияда жарияланды. Мен бұдан әлдеқайда маңызды, қалыңырақ және айтуға тұрарлық дүние жазамын деп ойлағанмын. Содан кейін кенеттен конкурс жарияланды. Бүкіл кітапты берудің қажеті жоқ еді. Автордың қай жанрда, қай бағытта

жазатынын елестету үшін сіз тек хабарландыру, қысқаша аннотация және мәтіннің бірнеше бетін бере аласыз. Мен жаздым, ұсындым, содан кейін жеңімпаздардың бірі болғанымды білдім. Сол кезде мен университетте оқып жүрген едім, Сорос-Қазақстан қоры автор кітап жазудан басқа ештеңе істемеуі үшін стипендия төледі. Айтпақшы, маған бұл өте ыңғайлы болды, өйткені әбден ашыққан студенттік кезеңдерде мұндай жағдайға тек қуанатынбыз, достарыңмен де қыдырғың келеді, ақша еш уақытта артық болмайды ғой. Карточкама ай сайын қандай да бір белгісіз соманың түсетіні өте қуанышты жағдай болатын, қазір қанша түскені есімде жоқ. Бірақ бұл лайықты ақша болды, өйткені маған осындай еркін өмір салтын ұстану үшін жеткілікті болды, шынымды айтсам, бірден кітап жазуға отырмадым. Яғни, менде шығарманың нобайы болды. Бірақ, әлі де үлкен жауапкершілікті сезіне алмап едім, эстафета таяқшасын менің мойныма артып қойғаны да есімде жоқ еді, оны енді мақтанышпен алып жүру керекпін, отырып жазуым керек деп те ойламадым. Стипендияны өзіме жұмсадым, серуендедім, көңіл көтердім және біраз уақыттан кейін, мүмкін алты айдан кейін, кітапты толықтыратын кез келді деп ойлай бастадым. Бұл уақыт аралығында мүлде жазбай қойған жоқпын, мен жаздым, бірақ белгілі бір мақсатты көздеп қойған жоқпын, дәптерлерде, майлықтарда, автобус билеттерінде кейбір нобайлары болды, мен мұның бәрін баяу жинап, не істей алатынымды көре бастадым.

Уақыт неғұрлым жақындаған сайын, мен оған көп күшпен уақыт жұмсадым, соңында жаздым. Менің ойымша, менің романым басқа авторлардың романына қарағанда әлдеқайда жұқа болды, Николайдың (Веревокин) кітабы айтарлықтай қалың болды. Ол жерде тағы бір жағдай орын алды, сіз кітапты тапсыру керексіз және Қордың ақшаны бекер жұмсағанын не жұмсамағанын мақұлдағанын, демек комиссияның шешімін күту керексіз. Барлығы мақұлдады, кітап шықты, алғашқы кітабымның шыққанына қалай қатты қуанғаным әлі есімде. Кітап пен қолтаңбаларды тараттым, содан кейін кітабымды қайтадан оқи бастаған кезде кітап маған бұрынғыдай ұнамайтынын түсіндім, ол жерде оқиғалар желісі тез өрбігенін ұқтым. Кітапты тез жаздым, баспаға тапсырғаным сол-ақ еді, бірнеше айдан кейін ол жарыққа шықты. Сосын оны қолыма алдым, парақтадым, алдымен риза болдым, мақтандым,

содан кейін тағы да парақтадым, сосын кітапты қайта жазатынымды түсіндім, осы жерде редакциялап, тағы бір нәрсені түзетемін. Ақыр соңында кітапты сыйлауды доғардым, керісінше, жасыра бастадым, менде әлі де кітаптар қалған болатын. Ұзақ уақыт бойы мен кітапты ешкімге көрсетпедім, басқаша жазамын деп ойладым, өзімді бұрынғыдан да жақсы жазамын деп ойладым және кейбір нәрселерді өзгерте аламын деп үміттендім. Содан кейін жеті-сегіз жыл өткен соң мен оны үйде кездестірдім, қайта оқып шықтым, маған бір нәрсе ұнады, өзіме мен сол кезде өте жақсы жазғандай көріндім! Мен кітабымды басқа адамның кітабы ретінде оқыдым. Бұл менің кітабым емес сияқты еді, бірақ қызық болды. Ол баспаға шыққанына қуандым. Шын мәнінде, бұл мен үшін өте керемет бастама болды, бұл кітап шыққаннан кейін ғана роман жаза алатынымды түсіндім. Енді мен тек әңгімелер жазып қана қоймай, қаласам, роман жаза аламын. Бұл жақсы ішкі сезім тудырады.

Мен бұл романды жазып бітірдім деп шештім, енді екіншісін жазамын. «Без двух один» романын жаза бастадым. Ұзақ уақыт жаздым, ол кезде жарнамада жұмыс істей бастаған кезім еді. Өртүрлі істерге, жұмысқа көп уақыт кетті, баяу жаздым. Сонымен қатар, бір жыл ішінде жазып бітіру керек болды және соңында Ольга Борисовна (Маркова) оны Мусает сериясында шығаруға жарамды деп шешті, бірақ бұл Мусаеттің соңы болды, оны аудиокітап ретінде жаза салды, бұл төрт кітап пен төрт аудиокітапты басып шығару жобасы болды, оны қағаз кітап ретінде шығаруға үлгермедік. Мен Лидия Петровнамен сөйлескенім есімде, ол маған кітапты аяқтап, қайта шығаруға кеңес берді, бірақ бұл ой маған ұнамады, және мен жұмысты сол жерден доғардым. Нәтижесінде ол қағаз нұсқасында жарық көрмеді, бірақ аудио нұсқасында бар. Міне, осындай қызықты библиография. Төрт кітаптың біреуі ғана аудио форматта шығарылды. Мен қазір ол солай қалсын деп ойлаймын, өйткені мен оған бірінші кітапқа риза болғандай риза емеспін. Менің қалған кітаптарым әңгімелер, повестер жинағы форматында шықты.

Ольга Борисовна менің білуімше, бірінші конкурсқа қатысты, ал басқаларында ол осындай делдал болды, яғни ол авторларды Қордың талқылауына табыстады.

Валерия Валентиновнаның сіз кітапты жыртып-жыртпағаныңыз есінде жоқ.

Әрине, жыртым!

СЗӨО-де, иә, презентацияда мен бұл жою қойылымын жасадым! Менің ойымша, мен оны жыртып қана қоймай, өртеп жібердім. Бұл тек осындай концептуалды қойылым ғана емес, бұл көңілді болды. Барлығы көңілді болды және неге өз романыңды жыртып қалмадың? Мүмкін мен тұжырымдама туралы бір нәрсе ойлап тапқан шығармын, бірақ бұл жай ғана көңіл көтеру үшін болды. Қордың тағы бір жобасына қатыстым. Киноға арналған жазғы мектеп болды. Қор арасында осындай мектеп ұйымдастырып отырды, қатысушыларды Алматының сыртына апарып, сол жақта бәрі көңіл көтерді. Онда әдеби мектеп болғанын білемін, онда Николас Блинкоу келді, Мусагеттен көбі қатысты, бірақ мен қатыспадым, мен кино мектебіне қатыстым. Актерлер, операторлар, сценаристер болды, қандай да бір себептермен актерлерге бардым. Борис Николаевич Преображенскийден сабақ алдым, онымен бірге Ира Симонова да бізге сабақ берді. Онда жазғы мектеп кезінде кейбір фильмдер түсірілді, сценарийшілер бірден жазылды, режиссерлер осы сценарийлермен жұмыс істеді, актерлерді тартты. Барлығы кішкентай командаларға бөлінді, мен бірден жеті фильмде ойнадым, содан кейін олар маған ең танымал актер ретінде мадақтама берді, бірақ ол жақта бәрі жан-жақты болды, ол жерде музыкамен айналысқаным есімде. Ол кезде Сорос - Қазақстан қоры қалада көп нәрсе ұйымдастырды.

10 ТАРАУ.

КӨШУ

Осы тараудағы сұхбаттан сіз Әсел Омар Қазақстаннан Мәскеуге кетуінің себебі туралы сұраққа жауапты табасыз, ол Джон Леннонның: «Әлемде шекара жоқ деп елестет, соғысуға тұрарлық ештеңе қалмаған жағдайда немесе жан беруге тұрарлық ештеңе қалмайтын болса не болар еді?», - деген өнін келтірді. Қазақстандық авторлар үшін жағдай өте қарапайым – біреу кетіп жатыр, біреу қайтып келеді, ал автор үшін кету мета саяхаттың бір бөлігі ғана. Сонымен қатар, біздің номадтық санамыз философиялық тұрғыдан ұзақ қозғалыстарға сілтеме жасауға мүмкіндік береді. Мен бұл сұрақты Михаил Земсковқа қойдым, мен өзім де қалалар арасындағы кеңістікте тұрмын. Әсел Омар -қазақстандық автор, мұнда жазушылық мәселелер бойынша жиі келеді. Дегенмен, сұхбат қашықтықтан жазылды. Сөздер Алматы мен Мәскеу арасында екі аптаға бөгіліп қалды.

Әсел Омар 1973 жылы 29 мамырда Қазақ КСР астанасы Алматы қаласында сәулетшілер отбасында дүниеге келген. Мектеп жылдары «Дружные ребята», «Неделя» газеттерінде басыла бастады, Қазақ радиосында сөз сөйледі. Оның атасы Құдышев Омарғали Құдышұлы - белгілі қазақстандық журналист және қоғам қайраткері, басқа атасы, Журмбек Сыдыков — геолог, КСРО ҒА академигі. 1990 жылы Әсел Омар алтын медальмен В. И. Ленин атындағы № 39 Алматы мектебін бітірді.

Мектепті бітіргеннен кейін Әсел А.М.Горький атындағы Әдебиет институтына түсіп, 1995 жылы бітірді. 1996 жылы Бүкілресейлік сыртқы сауда Академиясының Мәскеу Халықаралық бизнес институтын бітірді. Оқудан кейін республикалық «Новое поколение» газетінде жұмыс істеді. Әселдің мақалалары мен эсселері, әдеби және кино-рецензиялары, газетте жұмыс істеген кезде шыққан қоғамдық-саяси өмір саласындағы очерктер мен репортаждары посткеңестік қоғамның қалыптасу тенденцияларын көрсетті.

Сорос-Қазақстан қорының бірінші конкурсының кезеңін еске түсіруіңізді сұраймын, бөлшектер, эмоциялар маңызды, сіз үшін ол нені білдірді, кіммен таныстырды және нені ашты, мүмкін мұндай ештеңе болған жоқ шығар?

Байқау КСРО ыдырағаннан бері небары бес жыл өтсе де, өтпелі кезеңнің барлық қиындықтары адамдарға түсіп, көптеген адамдардың әдебиетте ісі болған жоқ. Кеңестік әдеби іс-шаралар артта қалды, ал жаңалары әлі пайда болған жоқ, сондықтан әдеби байқау авторлардың назарын аударды. «Новое поколение» газетінде Сорос-Қазақстан қорының конкурсы туралы хабарландыру жарияланды, мен бұл басылымда Әдеби институтты аяқтағаннан кейін жұмыс істедім. 90-шы жылдары ұйымдастырушылар насихаттаған ашық қоғам идеясы нені білдіретіні анық емес еді. Ол кім үшін ашық? Не үшін? Неліктен Сорос бизнесмендері өнер саласындағы қайырымдылықпен айналысады? Сонымен қатар, әдеби оқиғалардың жетіспеушілігі және өз елінде баспа ісінің құлдырауы жағдайында оқырмандармен және әріптестермен өз жұмыстарыммен бөлісуге ниетім болды. Біздің Редакция Фурманов және Калинин, қазіргі Назарбаев және Қабанбай

батыр көшелерінің бұрышындағы ғимаратта орналасқан, Қор кеңсесіне дейін он бес минут болатын. Қолжазбаны тапсыра отырып, сол кезде конкурсқа жауапты өнертанушы Валерия Ибраевамен таныстым. Кейінірек біз жақынырақ таныстық. Біздің Сорос-Қазақстан Қоры ұйымдастырған жергілікті авторлармен кездесуге Рудный қаласына бірлескен сапарымыз жақсы есте қалды. Рудныйда біз ақын Сергей Лешаковпен таныстық, оны кейінірек Мәскеуде көрдік, ол жоғары әдеби курстарды бітіріп, Ресей астанасында өзінің мета-метафоралық өлеңдерімен жарқын метеор ретінде танылып, содан кейін туған қаласына оралды.

Байқаудан кейін көп ұзамай Валерия мені бұрынғы балабақшада Шевченко қаласындағы үйімнің ауласында орналасқан Сорос-Қазақстан қорының қазіргі заманғы өнер орталығына жұмысқа шақырды. Рас, мен онда бір күн жұмыс істедім. Маған белгілі бір суретші қандай да бір себептермен өз қадір-қасиетін қиюға тырысқан бейне-өнер туындысы көрсетілді, бұл біз насихаттауымыз керек заманауи өнер екенін айтты. Бұл мені шабыттандырмады. Орталықтың қызметі көмектескен басқа да суретшілер болды. Қалай болғанда да, Мен бүгін Валерияға маған деген шынайы көзқарасы үшін ризамын, оның аналитикалық ақыл-ойы мен қазіргі өнерге деген сүйіспеншілігін бағалаймын.

Лауреаттарды марапаттау күні маған жас жігіт келді, ол менің әңгімелерімді оқығанын, оған ұнағанын және танысқысы келетінін ашық айтты. Бұл жазушы Дидар Амантай болатын, кездесу мен үшін «Гүлдер мен кітаптар», «Қарқаралы тауларында» романдарын жазған үлкен жазушы және журналистті ашты, олар біздің әдебиетімізде елеулі құбылыстарға айналды, әлемнің көптеген елдерінде жарық көрді. Дидар сол кезде «Алаш» газетінде жұмыс істеді, біздің қарым-қатынасымыз журналистік жұмысты да байыта түсті, біз пайдалы ақпаратпен, тақырыптармен, пікірлермен бөлістік. Біз осы күнге дейін доспыз. Енді сіз конкурсқа қатысушыларды таныстыру сәтінің қаншалықты әдемі болғанын түсінесіз – біз қарым-қатынас іздедік және біз бір-бірімізге түсіністік танытып, осыдан қолдау таптық, бұл шабыттандырырлық және қуантарлық дүние еді. Мүмкін, бұл осындай әдеби оқиғалардың ең үлкен пайдасы шығар?!

Байқау жеңімпаздарының жинағы менде әлі күнге дейін сақтаулы. Владимир Численскийдің "Gloria Dei" әңгімесінде, шынайы атмосфера мен махаббат туралы ащы сюжет бар. Өкінішке орай, байқауда жеңіске жеткен барлық авторларды көре алмадық, бірақ бұл жұмыс есімде.

Сол кезде және қазір әдебиетте қандай жағдайды көресіз?

Сол кезде табиғаты жағынан батыстық сипатқа ие болған бұл байқау қазіргі заманғы өнерді, олардың пікірінше, біздің елде қысымға ұшыраған өнерді қолдау мақсатын көздеген сияқты. Бірақ 90-шы жылдары қазіргі заманғы, жаңа, стандартты емес өнерді, атап айтқанда әдебиетті қысудың қажеті жоқ еді. Бұл енді 90-шы жылдары посткеңестік елдерде автордың қазіргіге қарағанда көбірек бостандықтары бар екендігі белгілі болды. Жазушы табиғат пен ауа-райы туралы жазғанда, билік оны одан бетер байқамайды. Ол саяси сұрақтар қоя салысымен бірден көзге түседі. Демократия дамымаған бүкіл әлемде осылай болып көрінетін сияқты. Бірақ тіпті тұрақты демократиясы бар елде американдық жазушылар кейде сөйлеу бостандығы үшін күресуге мәжбүр болады, дегенмен айла жасау өрісі біздікінен гөрі кеңірек. 90-шы жылдары жазушылардың өздері арасында әр түрлі көзқарастарды ескере отырып, барлығына, билікке және авторларға жеткілікті орын болды. Қазір бұл жеткіліксіз. Мемлекеттер жазушылардың мәлімдемелерін бақылағысы келсе және Жазушылар кез келген жағдайда бақылаудан шыққысы келсе, әдебиеттерді қолдау жөніндегі Азаматтық бастама маңыздылығын жоғалтпайды.

Сіздің көшуіңіздің себебі не және ол сізге не әкелді?

Мен конкурсқа қатысқан кезде біз Мәскеуде бірнеше жыл тұрдық. Институтты бітіргеннен кейін Алматыға келдім, өйткені мен туған қаламда, туған елде жұмыс істегім келді, бірнеше жыл «Новое поколение» газетінде жұмыс істедім. Бас редактор Бигелді Габуллин болды, мен онымен Әдеби институтта алғаш рет кездестім, мен бірінші курсқа түсіп, ол ЖЛК-ны бітірді. «Көшу» сөзінің мағынасына «Темір шымылдықтың» кезінде болатын өзара ұмыту деген мағына үстемеймін. Ашық

әлем адамға көптеген мүмкіндіктер береді. Жұмыс істеу, өмір сүру, жақын адамдармен қарым-қатынас жасау, айырмашылықтар мен қауымдастық туралы білу, ақыр соңында мүмкіндік бар жерде ақша табу. Батыс елінде жұмыс істегенде, көптеген адамдар бизнеске байланысты уақытша немесе мәңгілікке – Австралия, Ұлыбритания, Канада, Қытай, АҚШ, Үндістан, Малайзия және т.б. елдерге қалай көшіп жатқанын көресіз. Кәсіпкерлік еркіндігінен туындайтын таңғажайып жаһандық үдеріс.

Бұл дүниеде көруге болатын барлық нәрсе – сенікі. Жазушы үшін басқа елде сабақ беру, адамзат туралы жаңа әсер алу, қалыпты өмір, бұл бүгінде сирек емес, сондықтан көптеген адамдар осылайша өмір сүреді және бұл жерде тек артықшылықтар бар. Джон Леннонның сөзін қайталағым келеді: «Әлемде шекара жоқ деп елестет, соғысуға тұрарлық ештеңе қалмаған жағдайда немесе жан беруге тұрарлық ештеңе қалмайтын болса не болар еді?», адамзат бұл идеямен өмір сүреді, ол әлі толық жүзеге асырылмаса да, бұл керемет гуманитарлық мақсат.

Ресми трибуналардан көп айтылған әлеуметтік жауапкершілік А.Омар прозасының "Ерте суық"(2007 ж.), "Көк қасқыр" (2009 ж.), "Тенгри тұмары" (2012 ж.) кітаптарында көркемдік дискурс ретінде орын алды. Жазушының көзқарасы оның шығармаларының қысқа көлемді атауларында, біздің жалпы тарихымыздың драмалық беттері туралы «айқайлайды» («Желтоқсанның қара қары» әңгімесі, «Satisfaction», «Гастарбайтер» әңгімелері, «Credo» өлеңдері, «Бостандыққа қол тигізу» эссесі) немесе мазасыз метафоралық фразаның астында жасырылады. Автор мұны былай түсіндіреді: "Біз бүгін өте қауіпті әлемде өмір сүріп жатырмыз, өйткені біз соғыс, терроризм немесе қылмыс түрінде өлімге жиі кезігіміз. Біздің өмірімізге қиындықтар да қосылды, сонымен бірге бізбен әрқашан айла-шарғы жасауға тырысатыны – бұқаралық ақпарат құралдарының ғаламдық құралдары, жарнама, тұтыну қоғамының заңдары» осылайша, «Желтоқсанның қара қары» әңгімесінде ретсіз стилистика және әңгіменің мозаикалық композициясы 1986 жылғы Алматыдағы желтоқсан оқиғаларының қасіретіне толы атмосферасын жеткізеді. Бейберекеттік, тәртіпсіздік автордың әртүрлі баяндама жоспарларының арқасында жүзеге асады: баяндау, диалогтар-көшірмелер, куәгерлердің бағасы «шындықтың» бірнеше нұсқасын

туындатады. Баяндау куәгердің атынан жүргізіледі, ал әңгіме кезінде-естеліктер уақытты түсінудің өзі «сол кезде», Желтоқсанда және «қазір» оқиғалардың ішкі байланысының бір түрі ретінде қызмет етеді.

«CREDO» СӘЙКЕСТЕНДІРУ» мақаласы Әсел ОМАР: «ДЕЖАВИО» ЭФФЕКТИСІ.

Сургут мемлекеттік университетінің «СОЛТҮСТИК АЙМАҚ: ҒЫЛЫМ, БІЛІМ, МӘДЕНИЕТ» журналы (Ресей, Сургут)

Абдуллина Люция Ильдаровна, Шығыс Қазақстан өңірлік университеті. Филология ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, доцент.

Екі мыңыншы жылдардың басында Санкт-Петербургке Алматыдан жазушы, драматург, Кино және теледидар университетін «сценарист» мамандығы бойынша тәмамдаған Жанар Құсайынова көшіп келді. Vlast.kz журналисті Светлана Ромашкинаға берген сұхбатында Алматыдан неге кеткені туралы сұраққа осылай жауап берді:

— Режиссердің көмекшісі болғым келді, 2002 жылы интернеттен режиссердің ассистенттері Санкт-Петербургте жұмысқа қабылданатыны туралы хабарландыруды жүктедім, мен ақымақ сияқты жетіп бардым, бірақ бұл үш жыл бұрын болған хабарландыру екені белгілі болды. Менің есірігім ұстады, өйткені менде ешкім жоқ еді: таныстар да, достар да, қайда түнеу керектігін де білмейтінмін. Виктор Федорович Семенюк деген бір адам болды – қазір марқұм, ол менің кино және теледидар университетінің алдында жылап тұрғанымды көріп: «Сен кімсің, неге жылайсың?», - деп сұрады. Иә, міне, осылай. Ол былай дейді: «Тыңда, сенің қолыңнан не келеді? Мен сенің көзіңнен ақылды, талантты екеніңді көріп тұрмын». Мен қойнымнан мыжылған дәптерді алып шықтым, менің түрлі әңгімелерім жазылған дәптер еді. Ол дәптерді парақтап былай деді: «Тыңда, сен жарайсың, сценарист бола аласың! Сен сценаристтің кім екенін білесің бе? Сен қазір барып сценаристтің оқуына түсесің. Сен дарынды драматург боласың». Ол көріпкел болып шықты. Сол жазда Ресейдің үздік сценаристерінің бірі Юрий Клепиковқа түстім. Мен ақылсыз және тиянақсыз,

импульсивті қызбын. Бірақ қандай да бір жолмен жолым болады. Содан кейін кездейсоқ Ленфильмде болдым, марқұм Герман ақсақалмен таныстым, олар менің «Ең жылдам лимузин» деген сценарийімді сатып алды, бірақ бастай алмады.

Джармуштың бір ақ-қара фильмінің сюжетін еске түсіретін оқиға, бірақ финалы бақытты. Ол қаншалықты бақытты екенін айту оңай емес,

- Отырыстарға бармаймын, мүмкін сол үшін де көп нәрсені үлгеретін шығармын. Санкт-Петербургте өмір сүре аласыз, Мәскеуде жұмыс істей аласыз, бірақ өмір сүру мүмкін емес. Үнемі шу, қорқынышты метро, көшелердегі адамдар. Алматыда да жұмыс істеу мүмкін емес, өйткені ол жақ жылы, жақсы, анаң жаныңда, достарың бар. Ештеңе жасағым келмейді, мен ғарыш станциясын аралап, тауларда серуендегім келеді. Күннің астында жатқым келеді. Санкт-Петербургте ғана жұмыс істей аламын. Санкт-Петербургте тағы да жақсы нәрсе – бұл драмаға толы қала. Оған қоса өзіңді тарихтың ішінде жүргендей сезінесің.

- Мен үшін Қазақстаннан келген қазақ екенім маңызды. Кітап жазған кезде Ресей тұрғындарына Орта Азия тек өздері ойлағандай гастарбайтерлер және тағы басқалар ғана емес екенін айтқым келді. Менің кітабымның таралымы өте тез сатылғанын, оның сәтті екенін білгенде, мен қатты шошып кеттім. Мен «Шынайы кітапты» алған кезде, кітаптары ең көп сатылатын Санкт-Петербург жазушыларын таңдадым, таңқалдым. Бір-біріне өзара қызығушылық бар, оны көтермелеу керек.

II ТАРАУ.

АСТАНАЛЫҚ

Жаңа астанаға қоныс аударып, кадрлар көшкеннен кейін, негізінен Алматы, Астана және астаналық мәртебеге дейін өзінің әдеби өмірімен тіршілік еткеніне қарамастан, кейде авторлар Алматыға түрлі себептермен келеді, соның ішінде әдеби фестивальдарда өлеңдер мен мәтіндерді оқуға да. Олардың бірінде ақын Қанат Омармен танысу сәті түсті. Көптеген есімдерді ұмытсам да, мен бұл кітап үшін астаналық әдеби жағдай туралы сұрағаным жақсы болар еді деп ойладым. Жалпы, ол келісті.

Астанадағы әдеби жоспар бойынша үш онжылдықтың әрқайсысы қандай болды?

Әдетте, кез-келген қатал эгоцентрилік тұжырымдамадан тыс өмір сүруге жарамсыз терминологиялық аппаратпен және басқа да әдебиет айналасындағы аң-құстарды және сипатталатын

оқиғалардың орны мен уақытын, сондай-ақ оларға көзқарасымызды бірден бір жайлы қылып алайық. Менің барлық дарынды бойына жинаған, талантты, Санкт-Петербургтегі бұзақы жастық шағымдағы жолдастарымның бірі Вольдемар Булычев айтқандай: кеңістіктегі нүктені анықтаңыз – қалғаны екінші мәселе...

Міне, ең бірінші кезекте, мен ойға қонымсыз астаналық емеспін. Егер сіз міндетті түрде пазлға қойғыңыз келсе, онда мен, мүмкін, краснокутскиймін. Иә-иә, дәл сол – нағыз өзі, Павлодар облысының Краснокутск қаласында (қазір аудан орталығы Ақтоғай деп аталады) туған, онда мен өзімнің балалық шағымның жетпісінші жылдарын, ал мектеп жылдары мен Петербург академиясынан кейін бірнеше жылды кең Павлодарда өткіздім. Тек соңғы он тоғыз жыл бойы мен Астанада тұрдым, бірақ онда алғаш рет 1988 жылы мектеп жасындағы жолдасым Вадик Овчинниковпен бірге келдім, ал 1998 жылы бұрынғы Ақмола, содан кейін Целиноград деп аталатын, сосын қайта Ақмола деп аталды, қазір сол кезде астаналық мәртебеге ие болған Павлодар артистік делегацияның пойызымен келдім. Бірақ біз тұрғылықты жерімізде (көбінесе уақытша және тез өзгертін жағдайлардан туындаған) атауларды саралайтын учаскелік емеспіз. Федор Сваровскийді ешқашан Черногория ақыны деп атауға болмайды, өйткені ол төрт жыл бойы Боко-катор шығанағындағы Игало ауылында бақытты өмір сүрді, ал Дмитрий Кузьмин латыш ақыны және аудармашысы, өйткені ол алты жыл бойы Озолниекидегі ауылдық үйде әдеби резиденция құрды, көп уақытын сол жерде өткізді. Қисынсыз болмаған кезде бұл күлкілі болар еді.

Алайда, Қазақстан астанасындағы әдеби қауымдастық деп аталатын жағдай туралы кейбір міндетті емес ойлармен бөлісе аламын. Бірақ жанкештілік жоқ. Мәлімдемелердің авторы ол үшін заң алдында жауап бермейді, тек өзінің ар-ожданының алдында және ескерту сұраушысы әрі керемет ақын және жазушы Юраның алдында болмаса.

Мүмкіндігінше қысқа боламын.

Астанада, барлық жердегідей, талантты авторлар да болған, мен оларды байқамадым, өйткені әрқашан отбасы үшін көп жұмыс істеуге тура келді. Бірақ мен Владимир Гундаревті және ол жасаған Нива журналын,

сондай-ақ 1998 жылы «қаланың кілттерін тапсырған» өте жас целиноградтықтардың галактикасын айтпай қоя алмаймын, олар мені барлық қисынсыз әрекеттеріммен қабылдады: Кирилл Пяртель, Роман Кужко, Владислав Шпаков, Ксения Удод, Илья және Влад Гук. Он жарым жылға жуық уақыт ішінде қалада басқа көрнекті фигуралар байқалмады. Бұл оныншы жылдары Саша Арвади, Жанар Секербаева (кейін Алматыға көшіп келген) және, әрине, бес жылдан бері Чикагода тұрып келе жатқан және қазір Танап Esmaг лақап атымен танымал Салтанат Қазыбаева пайда болды. Содан кейін Глеб Родионов жартылай жасырын жертөледе бұзақылық "Курилка" барын ашты, онда концерттер, кино көру және оқу ұйымдастырылды, оның жас жұлдызы Александра Проценко болды (алматылық КИМЭП-те оқығаннан кейін Торонтоға көшіп кетті), онда Андрей Ярославцев жарқырап, Әнуар Дуйсенбинов қандай да бір жолмен тап болып, көрермендер арасында куәгерлердің айтуынша, керемет әсер туғызды, бұл оның талғамына сәйкес келетін сияқты, сондықтан 2011 жылы астаналықтардың көкжиегінде көңілді Post Poetry қауымдастығы пайда болды. Ол әр түрлі қазақстандық қалалардан келген қонақтардың есінде қалды. Содан кейін Әнуар оңтүстікке барды, туған Талдықорғанында ерікті түрде бұғауда болғаннан кейін Алматыға қоныс аударды. Есесіне, Астанада әр айдың екінші сейсенбісі – «Чехов» (екі жылдан кейін жабылған кафенің атауы бойынша) тұрақты оқулары күшіне енді, оны «Перо» қорының президенті Елден Сарыбай іске қосты. Олар алғаш рет балалық шағы Целиноградта, ал студенттік жылдары Мәскеуде өткен москвалық Елизавета Окулованы тыңдады, сондықтан аталған даңқты кездерде Астанада тек атүсті келіп тұрды, қазір испандық Бильбаода тіпті бақытты. Онда алғаш рет Шолпан Нұртазина (Нұр), Дина Ораз, Виктория Ильина және сәл кейінірек Әділет Әміровтің өлеңдері оқылды.

Айта кету керек, сонымен қатар Постмодернизм жетістіктеріне жат емес талантты ақындар, Ақберен Елгезек пен Ерлан Жүніс табылды, олар кейіннен жас қазақ поэзиясының жетекші авторларының беделін қалыптастыра алды.

Айтпақшы, ол "Курилкада" Дмитрий Двинских сияқты үнемі қозғалыста болатын қызықты автор болды – ол, сондай-ақ талантты Юлия Рогозина сияқты,

Еуразия университетінде профессор-филологтар Татьяна Кривошапова мен Галина Власова құрған «Еуразиялық Пегас» әдеби клубынан шыққан. Айтпақшы, онымен бір уақытта бірден бірнеше ЛИТО болды: уақытсыз кеткен ақын Әнуар Омар құрған Ұлттық академиялық кітапханада және басқа университеттердің қабырғаларында тағы бір жұп – «Сезім» және «Тенгри».

2019 жылдың өзінде-ақ Алматыдан көшіп келген керемет ақылды және нәзік өрнекті мәтіндердің авторы Ержан Ақатаев пен керемет дарынды әрі жаны нәзік, Алматыдан көшіп кеткен Елизавета Цой танымалдыққа ие болды.

Назарбаев Университеті – Қазақстан әдебиетінің сарапшы зертханасы ма?

Ха! Мен үшін Nazarbayev University бұл еркіндік аралы және алуан түрлі арман гүлдерін өсірген бақыттың бақшасы іспетті. Мұнда батыс құрамдас бөлігі, барлық либералды құндылықтар маңызды. Американдық және еуропалық профессорлар жергілікті әдеби көріністерді мұқият зерттеп, ең қызықтысы халықаралық кеңістікке виртуалды виза беретіні қуантпай қоймайды.

Мұның бәрі, менің түсінуімше, әлем әдебиетін оқытатын әдемі Виктория Торстенсоннан басталды. Ол өз студенттері үшін шеберлік сыныптарын өткізіп, әр жерден жас әдебиетшілерді, әрине, негізінен Алматыдан, жайлы профессорлық пәтерлерде тұрып, толық қамтамасыз етуге шақыра бастады. Мемлекеттік мекемелер мен қоғамдық институттар тарапынан қазақ және орыс тілдерінде жазатын қазіргі заманғы қазақстандық ақындардың, жазушылар мен драматургтердің озық жасағына жан-жақты немқұрайлықты ескерсек, бұл өте қымбат болып шығады.

Қазақстанның танымал ақыны Әнуар Дүйсенбиновтың аударма жобасының өзі қаншалықты керемет десеңізші, Post Poetry-дің екі жылдық әулекі кештерінен кейін бірден бірнеше міндетті емес тарауларын аударып, бірден Қазақ төңкерісі бар бірегей көп дауысты кеңістікте өмір сүрудің керемет суығына өзінің поэтикасын шығарды, бұл оны жалғыздықтың ащы тоғысында бастауы мүмкін еді, көпшілік алдында сөйлеген кезде оның музыкалық-драмалық ұсынысының көптеген

жанкүйерлері емес, ол өзінің музыкалық-драмалық қойылымын көпшілік алдында жариялай отырып, профессор Торстенссон сияқты керемет тергеуші болатын.

Бақытына орай, оған күйеуі Марио Серамен бірге Германиядан келген доктор Жанин Дагйели қосылды, Берлин отбасылық баспасында неміс тіліне аударылған қазақ ақындарын және жақын арада ғана таңдап ақын және аудармашы Мария Дейкутаны басып шығарады, ол бір жерден бірқатар жабдықтарды: аудармаларды, поэтикалық кештерді, үш тілді әдеби журналды бастайды. Онда Жанин сияқты, бәрі ойдағыдай болады деп сенемін!

Сіздің шетелдік әдеби жобаларға қатысуыңыз.

«Мәскеудегі ақындар биенналесі» Үшінші халықаралық фестивалінің қатысушысы, оның нәтижесі «Азат етілген Улисс: Ресейден тыс қазіргі орыс поэзиясы» антологиясын шығару болды.

Нью-Йорк СЕС ArtsLink қорының резиденциялар бағдарламасының стипендиаты.

Нидерланды, NIVOS Қорының қолдауымен өткен Novellasia халықаралық әдеби байқауының жеңімпазы.

Эмигрант лирасы халықаралық ақындар байқауының күміс жүлдегері, Бельгия-Франция «Қалдырылмаған ел» номинациясында.

Шығармаларым қазақ, ағылшын, испан, қытай және серб тілдеріне аударылған.

Прозаны да жазамын, қазақ және ағылшын тілдерінен аудармын.

12 ТАРАУ.

«ТАМЫР»

Тоқсаныншы жылдардың соңында елімізде орыс тілінде жазатын авторлардың шығармаларын жариялайтын бірнеше әдеби журнал - Жазушылар Одағының бұрынғы «ресми» журналы Простор, маргиналды Аполлинарий және Книголюб, қазақ тілінде шығатын журналдар, олардың ішінде ең бастысы – Жұлдыз, бұрынғы ресми әдебиет алаңындағы Просторға сәйкес келетін жағдай қалыптасты. 1999 жылы жазушы, мәдениеттанушы Әуезхан Қодаржаңа журнал құру туралы мәлімдеп, оның мұқабасына жұмыс бағыттары – өнер, мәдениет және философия деп жазған. Бірақ, журналдың ең басты ерекшелігі - оның қостілділігі. «Тамыр» жинағы, журнал осылай деп аталады, орыс тілді және қазақ тілді авторлармен және аудармашылармен жұмыс істейді, орыс және шетелдік жазушылармен тез жұмыс істей бастайды. Делез, Бодийяр атты постмодернизм теоретиктерінің қазақ тіліндегі аудармалары мен жарияланымдарына көп көңіл бөлінеді, тамырда шетелдік авторлардың, негізінен

Қазақстанға келгендердің, мысалы, Британиядан келген ақын Паскаль Петидің және феминистік прозаның американдық авторы Анна Кастильоның әдеби сыны мен аудармалары шығады. Журналдың айналасында Алматыда тағы бір әдеби қауымдастық құрылып, Өуезхан нөмірлердің тұсаукесерін өткізеді, ал жақын арада интеллектуалды клуб пен телехабар ұйымдастырады. Тамыр екі тілді тұжырымдаманың арқасында ресми ортада назар аударатын оқиғаға айналады. Тамыр Альманах форматында алғашқы үш жылда жарық көрді, содан кейін журнал болды, нөмірлер жылына үш рет шықты.

Өуезхан Қодар (10.07.1958 – 09.07.2016).

«ТАМЫР» СӨЗІНІҢ ҮШ МАҒЫНАСЫ ТУРАЛЫ.

Қайта құрудан кейін шындыққа жақын нәрсені болжау қиын болған кезде, ауа-райы көктем болып тұрса да барлық жыл мезгілдері ауысып кеткен шақта: күзден қысқа дейін, доллар өсіп, теңге «арзандамаған» кезде, оппозицияның кез-келген маневрін Рим сияқты ескі билік маневрлері ескерткен кезде; зейнеткерлер мен мадам Қоржова арасындағы ұзаққа созылған диалог Тезей мен Минотаврдың диалогына ұқсаған және югославиялықтарды еске салған кезде мен осы жолдарды жазып отырмын. Мұндай жағдайда интеллектуалды альманахтың шығуы тек сән-салтанат қана емес, сонымен бірге тертуллиандық «Мен мұны абсурд деп білемін!» сөйлемімен салыстырылатын айқын абсурд сияқты көрінуі мүмкін. Алайда, менің ойымша, абсурдты көбейту тек оқу мен түсіндіруді қажет ететін мағынаның жұмбақ иірімін тудырады. Біздің альманах – бұл қабілеттер мүмкіндікке сөйкес келетін қиылысу, ал өз қабілетін іске асыра білуге құмарлық жағдайлардың немқұрайлығынан асып түсті.

Алайда Ортега мен Гассеттен басқа біздің жағдайымыз кімге қажет?

Сонымен, біздің альманах дегеніміз не? Бұл зияткерлік элитаның ресми «торына» түспеген авторлар

жиналған балама басылым. Бұл жерде бірінші басым талғамға қарсы емес, мекеменің тиісті мәдени саясатты жасай алмауында. Оның орнына бізге тықпалап отырған нәрсесі – эрзақмәдениет, қараңғы резервациялық қолөнер, белгілі анахронизм, ол болмыстың үстінде-әлемде ұзақ уақыт бойы кеңістік емес, уақыт және сол өзенге екі рет кіру мүмкін еместігімен есептескісі келмейді.

Құрметті мәдениет қызметкерлері мәдениет әрқашан тұтастық деп ойлағысы келмеді және ең биік пирамида жер асты қоректік жүйесін алмастырмайды, онсыз тірі және қабілетті жан ешқандай жұмыс атқара алмайды.

Өкінішке орай, қазір біз, қазақстандық интеллигенцияның жаңа ұрпағы, еш қолдаусыз, керісінше, жүйеге қарсы әрекет етіп келеміз. Бұл мәдениет тасымалдаушылары оның өмір сүруінің жалғыз кепілі болған жағдай. Алайда, бұл шексіз жалғасуы мүмкін емес. Егер сіз қазір бұл туралы алаңдамасаңыз, ол туралы сосын кім алаңдайды. Мәдениетті бұрынғы ақындарды елшілікке ысырғандай ысырып, дипломаттарды оппозицияға жібереді.

Біздің альманах – бұл алаңдатарлық, шын мәнінде бетбұрысқа айналған жағдайды түсіну. Бұл буындық емес, экзистенциалды альманах, онда жаңа мәдени генезге қабілетті әр түрлі ұрпақтардың ең жақсы өкілдерінің туындылары жинақталған. Біздің басылымның өзіндік ерекшелігі, біз әрқайсымыз уақыт талабына жауап беруге тырысамыз, бұл біздің ойымызша, батыстық философия мен мәдениеттанудың негізгі дамуымен анықталатын қазіргі заманғы ойлау мәдениетінің пайдасына ескі марксистік стереотиптер мен тар ұлттық схемалардан қаншалықты бас тартуға болады? Парадоксальды түрде қазақтардың дербестігі олардың батыс технологияларын қаншалықты меңгергеніне байланысты болып тұр. Қазақстанда айқын сезілетін теориялық вакуум орыс тілді халыққа да тән. Мүмкін, батысқа жалпы үндеу сол эпистемологиялық тұрақты болады, оның негізінде біз өзіміздің, ерекше қазақстандық дүниетанымымызды дамыта аламыз.

Біздің альманах «Тамыр» деп аталады. Қазақ тілінен аударғанда бұл сөздің үш мағынасы бар: «тамырдың соғуы», «өсімдік тамыры», «достық». Менің ойымша, бұл мағыналардың бәрі байланыс идеясын біріктіреді.

Байланыс идеясы дегеніміз не? Бұл өз жетіспеушілігін түсіну, басқаны аңсау. Сонымен бірге, қарым-қатынас идеясы біздің жеке басын іздеумен, өзін-өзі сәйкестендірумен тығыз байланысты, ол өзін басқалармен салыстырған кезде ғана мүмкін болады, өзін және басқаны салыстырған кезде, белгілі бір атмосферада әртүрлі токтар айналады. Осыған сүйене отырып, біздің альманах үш бөлімге бөлінеді:

Пульс перемен. (Өзгерістер тынысы)

Корни и крона. (Тамырлар мен төж)

Диалог.

Бірінші бөлім біздің қоғамдық-саяси өмірімізге, екіншісі — ұлттық болмысымызға, үшіншісі — Батыспен диалогқа арналған. Бұл ретте біз қазақстандық мәдениетті бірыңғай парадигма ретінде таныстыруға күш салып, мәдениеттің түрлі салаларын қамтуға тырыстық. Сонымен, егер «Өзгерістер тынысы» бөлімінде публицистика мен саясаттану басым болса, онда «Тамырлар мен төж» бөлімі қазақ өлемінің тарихын, дінін, әдебиетін, мәдениеттануы мен философиясын, сондай-ақ қазіргі қазақстандық өнер мен кино туралы ойларды қамтиды.

2016 жылы, Әуезхан Қодар қайтыс болғаннан соң Тамырды оның қызы, түркітанушы Айман Қодар жалғастырды, мен одан альманахтың дайындалып жатқан тұжырымдамалық нөмірі туралы айтуды өтіндім (тақырыбы: Бостандық туралы сөйлесейік пе?).

«Тамыр» журналының жаңа, 48 шығарылымы Бостандық феноменін түсінуге арналған. Бұрынғыдай басты айдарлар – «Пульс перемен», онда біз қазіргі заманғы іс-шаралар мен сын-қатерлерге жауап береміз, «Корни и крона»-да біз Қазақстанның мәдениетін тарих пен қазіргі заман тұрғысынан талдаймыз, онда біз басқа елдердің авторларын шақырамыз немесе Батыс, Шығыс философиясы мен әдебиетін аударамыз. Бұл жолы бостандық тақырыбы әңгіменің алтын арқауына айналады, өйткені бұл тақырып қазір біздің еліміз үшін өте өзекті.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін бостандық біз үшін не? Бұл жиналыс бостандығы ма? Сөз бостандығы ма? Таңдау еркіндігі шығар? Бұл құбылысты саясаттанушылар, тарихшылар, ақындар, суретшілер, өнертанушылар, әдебиеттанушылар, философтар, драматургтер қалай

көреді? Бұл бөлмеде біз әртүрлі түсіндірулер мен көріністерді жинадық. Авторлар форматпен шектелмеген, яғни қалаған бағытта жазуға болды.

Егер соңғы оқиғалар туралы айтатын болсақ – бұл сайлау, митингілер, бақылаушылар тобы, билік транзиті, олар бізді режимге қаншалықты тәуелсіз немесе тәуелді еткені және оған әсер ете алатынымыз туралы ойлануға мәжбүр етеді. Біз бұл тақырыпты ғылыми саяси тұрғыдан да, драматургиямен де ұсындық. Драматургтер сайлау кезінде Қазақстанда болған оқиғаларды өз кейіпкерлерінің призмасы арқылы жеткізе алды. Кейіпкерлер ретінде қарапайым адамдар емес, олардың дилеммалары бар полиция қызметкерлері алынды, оларды тамашалау өте қызық болды.

Сондай-ақ, бостандық тұрғысынан халықаралық қатынастар шекараны еңсеру нысаны ретінде қызықты. Еуропа мен Азиядағы түрік-еуропалық қиылыстар туралы тарихшылардың мақалалары жарияланды.

Қазақ мәдениетінде, кез келген елдегідей, «тыю» және «тыйым салу» сияқты ұғымдар бар және олар бізді қалай шектейтінін түсіну үшін біз ұят немесе «ұяттың» ұғымдары туралы ойлаймыз деп шешім қабылдадық. Табу тақырыбы өнер үшін де өзекті және осы тұрғыда өнердің әртүрлі шедеврлеріндегі «табу» ұғымын өнертанушылар талдады.

Түркі әлемінде әлем бойынша қозғала алатын фигуралардың бірі шаман болып табылады, сондықтан қасиетті орындарды Жазушылар түсінген.

Қазіргі әлемдегі көшпенділер мен саяхаттар тақырыбы бізге де қызықты болды және біз шетелде тұратын авторлардан әлемдер арасындағы бейімделу және өмір тәжірибесі туралы айтып беруін сұрадық. Бір жазушы әлем бойынша саяхат жасауға қалай шешім қабылдауға болатындығы туралы әңгіме жазды.

Біздің әлем мен шетелдік әлем арасындағы байланыс шетелдік философияның аудармашылары болып табылады. Қазақстандық философия үшін осындай бір маңызды адам туралы оның оқушысы мақала жазды және естеліктер призмасы арқылы постмодернизмнің қалай пайда болғанын көрсетті. Мәскеу әдебиеттанушысы қазақстандық авторлардың орыс тілді прозасындағы билингвизмнің маңыздылығын талдады.

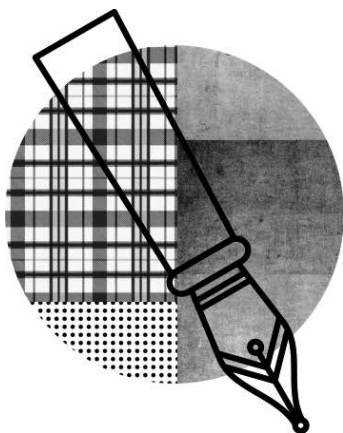
Қазақ бөлігінде А.Экзюперидің, Т. Л. Арабияның, жаңа қазақстандық-қытайлық авторлар мен аудармашылардың аудармаларын, сондай-ақ қазақ тіліндегі драмаларды табуға болады.

Ағылшын бөлімінде редактордың алдын-ала түсініктемесімен Британиядан келген авторлардың бостандығы туралы прозаны ағылшын тілінде жариялау жоспарланған.

Бізге әр түрлі жанрлар мен формаларды бір нөмірде жинақтап, «бостандық пен тәуелсіздік» ұғымын және оған қарама-қарсы «тәуелділік пен түрме» ұғымын жан-жақты түсіну және біз үшін қандай да бір жолмен келген қамаулардан шығудың жолдарын табу маңызды болды. Егер ақыл-ой деңгейінде ұжымдық түсіну арқылы бұғаудан шығудың жолы табылса, онда физикалық деңгейде де көп нәрсе өзгеруі мүмкін деп сенеміз.

13 ТАРАУ.

МЕРЗІМДІ БАСЫЛЫМДАР

Зитта Сұлтанбаева заманауи суретші және ақын ғана емес. Ол партия құрамындағы суретшілер, әрі өзін-өзі толық қамтамасыз ете алатын отбасы тобына жатады. Мүмкін, бұл шығармашылық топта өзін-өзі қамтамасыз ету сезімі, бірнеше әңгімелерде және бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан Алматыдағы негізгі шығармашылық ерекшелігін анықтайтын шығар. Сонымен, осы қаланың өте жұқа мәдени қабатымен шығармашылық топтар бір-бірімен қиылысып қана қоймай, бір-бірінің бар екендігі туралы да біле алмайды. Мен Зиттамен «Белый рояль» салонындағы поэтикалық оқуларға қатысуға шақырған кезде жақынырақ таныстым. Орталықта емес, айтпақшы, бұрынғы Мусагеттен алыс емес. Таныс адамдар аз, барлығының ортақ тақырыптары көп. Мен ешқандай жағдайда осы топтармен таныс адамның рөлін қабылдамаймын. Әрі қарай мен Простор журналының жұмысы және әдеби Алма – Ата альманахы

туралы жазуға тырысамын, әрине, мен субъективтімін, көптеген егжей-тегжейлі ақпараттарды жіберіп, мұнда басқа да маңызды шығармашылық топтар туралы жазбаймын, мысалы, қазақстандық газеттер мен журналдар редакцияларының айналасында құрылған, журналист-жазушылардың бірі Леон Костевич қазір Калининградта тұрады және жұмыс істейді, орыс авторы болып, журналистикамен айналысуды жалғастыруда. Вадим Бореико, журналистикадағы діни тұлға, Адольф Арцишевский, көптеген кітаптардың авторы, прозашы және ақын, адамдар мен топтар тұсаукесерлерде кездеседі, көбінесе таныс емес болса да, мұның бәрі қалыпты жағдай. Қалай болғанда да, жазушы – жалғыздардың мамандығы.

«Қалың» «Простор» әдеби журналы бір кездері Қазақстанның бас журналы болды, онда барлық жазушылар жариялануды армандады, журнал бүкіл кеңестік кеңістікте салмақты еді. Өйткені, редакцияға «Новый мир» немесе «Октябрь» сияқты орталық журналға кейбір қуғынға ұшыраған авторды «тарту» қиын болатын, бәрі цензураның астында болды. Провинцияда бұйрықтар жұмсақ және мұны істеу мүмкін болды. КСРО-ның түкпір-түкпірінен оқырмандар жазылды. Журнал бүгінде Қазақстан Жазушылар Одағының атынан шығады, тек одақтың өзі елдің барлық маңызды жазушыларымен таныстырмағанына біраз болды. Өткен ғасырдың ортасында Ахматова, Цветаева, Мандельштамның өлеңдері «Просторда» жарық көрді. Ол тіпті Платон мен Пастернакты да басып шығара алды. Осы жылдары журналдың таралымы 50 мың данадан асты. 1980 жылдардың аяғында В.Д. Успенскийдің «Тайный советник вождя» романының жариялануына байланысты журналдың таралымы 160 мың данаға дейін өсті. Қазіргі уақытта таралымы 1100 дананы құрайды. Алайда, бұл тек «Простордың» мәселесі ғана емес, оның барлық шығатын нөмірлері журналдың сайтында электронды түрде ұсынылған. Ресейлік «қалың» әдеби журналдар да зардап шегуде. Журналдың айналасында авторлар қауымдастығы бар, кейде «басқа» жазушылар мен ақындардың өлеңдері мен прозалары пайда болады, сыни мақалалар шығады. Бір қызығы, журнал қазақстандық авторларға қатысты кейде өте агрессивті және негізсіз тәкаппарлықпен әрекет етеді, бұл бір-бірін байқамауды жөн көретін басқа шығармашылық топтарға тән емес. Журналдың

соңғы уақытқа дейін жүргізген өлкетану жұмысы, әдеби басылымның миссиясынан біршама ауытқыса да, назар аударуға тұрарлық.

Авторлардың шығармашылық тобы үшін ортақ болған тағы бір басылым «Литературная Алма-Ата» альманахы еді, оның тұжырымдамасы «жас авторларды» тарту болды, оның ішінде альманах мүдделерінің орбитасына алғаш рет түскен кез-келген жастағы жазушылар мен ақындар да болуы мүмкін. Жыл сайынғы әр нөмірдің тұсаукесері әр түрлі топтардың авторлары бір-бірімен танысып, тыңдай алатын оқиғаға айналды, әдетте бәрі бейбіт және толерантты өтетін. «Литературная Алма-Ата»-ның негізін қалаушы Райхан Бектемісованың сіңірген еңбегі қандай, ал альманах бүгінде өзінің жаңа тұлғасы мен тұжырымдамасын іздеуде. Альманах "Алматы әдеби үйі" шығармашылық бірлестігінің баспа органы болды және 2004 жылдан бастап жарық көрді.

Райхан Бектемісова оныншы нөмірдің тұсаукесерінде: «Біз қазір уақытпен тұспа-тұс жұмыс істеуге тырысамыз - жас авторлар үшін сайыстарды біздің сайтта өткіземіз. Жас алматылықтардың шығармашылығы бай және алуан түрлі - бұл проза мен поэзия, публицистика, аудармалар, эсселер, ертегілер мен миниатюралар», - деді. О.Сүлейменов, Б. Қаналынов, В.Бадиковтың және «Простор» журналының авторлары (көбінесе осы журнал редакторларының) сынды әбден лайықты жазушылармен альманахтың негізгі авторларының шеңбері нақты айқындалды және солардың мәтіндеріне негізделді. «Аполлинарий» сияқты оның да аты Ольга Маркованың есімімен байланысты, «Литературная Алма-Ата» - әдебиеттегі аскетист-энтузиастардың ұрпағы, оның оң және теріс жақтары бар. Сондай-ақ, авторлар өмірде параллель өлшемдердің туу себептерінің бірі болуы мүмкін бе?

Райхан Бектемісова сұхбатты сирек беретін, бірақ мен таба алғанымнан бірнеше дәйексөздерді таңдадым:

«Көркем әдебиет әрқашан руханият, адамгершілік көздерінің бірі болған. 90-шы жылдары бұл ұғымдар тіршілік етумен немесе өмір сүрумен айналысатын

адамдардың өмірінен кете бастады. Қоғам рухани тұрғыдан тез нашарлады. Біз белсенді болмай тұра алмадық, жауапкершілікті сездік».

«Нарықтық, арсыз дүниеқорлық адамдардың жан-дүниесін бұзады. Бізді гламурға, арзан бұқаралық мәдениетке және қоғамның басқа да жараларына қарсы танымал шеберлердің туындылары ғана емес, сонымен қатар жас авторлардың да шығармалары бағытталғаны қуантады».

«Менің ойымша, альманахты көркем әдебиетті насихаттауға елеулі үлес қосатын «біздің әдебиетіміздің өкілі» деп атауға болады».

Белгілі жазушы Роллан Сейсенбаевтың журналы 2000 жылдың қаңтарынан бастап жарық көрді және әдеби-көркем және қоғамдық-саяси журнал ретінде шықты. «Аманаттың» әр нөмірі жеке елдің әдебиетіне арналған, бұл басқа халықтардың ұлттық колориті мен мәдениетін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Журналдың мазмұны тақырыптық және жанрлық жағынан әртүрлі, Нобель сыйлығы лауреаттарының шығармалары, классикалық қазақ поэзиясы, XX ғасыр классикасы, XX–XXI ғасырлардағы Қазақстан поэзиясы жарияланады. 2000 жылы Роллан Сейсенбаев Семей қаласында 2015 жылы журналдың мерейтойымен тұспа-тұс келген он жылдық мерейтойын атап өткен «Халықаралық Абай клубын» ашты. Желіден журналдың бет санын табу мүмкін болмады, сондықтан бұл кітапта оның нөмірлерінің жиілігі мен шығуы туралы ақпарат жоқ.

Аполлонарий - 1993 жылдан 2008 жылға дейін Мусaget қоры шығарған әдеби журнал. Бас редакторы – Ольга Маркова. Журнал негізінен әдебиетке тоқсаныншы жылдардан бастап келген авторларды жариялады.

Алматыда қазақ тілінде шығатын Қазақстан Жазушылар одағының баспа органы – «Жұлдыз» журналы. Ол 1928 жылдан бері тарихты жүргізіп келеді, ал қазіргі атауын 1957 жылы алды. Әр жылдары Бас редакторлар Ғ.Мүсірепов, З. Қабдолов, А. Нұрпейісов, С.Мәуленов, Ш.Мұртаза, Б.Тілегенов, М. Мағауин болды.

1991 жылдан бастап Целиноградта ақын Владимир Гундарев «Нива» әдеби журналын шығарды, Тәуелсіздік кезеңіндегі алғашқы әдеби басылымдардың бірі орыс тілінде материалдар, сондай-ақ шетел авторларының орыс тіліне аудармаларын жариялады. Владимир Гундарев 2012 жылы өмірден өтті, ресми сайттағы журналдың соңғы нөмірі 2013 жылдан басталады. Материалдар көптен бері жаңартылмаған.

Ышшо одын – антипериодты, антикоммерциялық басылым. 2009 жылы ақындар Павел Банников пен Иван Бекетовтың бастауымен Алматыда (Қазақстан) құрылды. Басылымның әр шығарылымы жалпы тұжырымдамамен біріктірілген, бұл ауыспалы құрастырушылармен бірге поэтикалық топосты көру мен естудің әртүрлі бұрыштарынан қарастыруға мүмкіндік береді.

Газет желіде PDF форматында еркін таратылады. Офлайн — таралымы Алматыда – 99 дана. Журналдың қолдауымен екі поэтикалық фестиваль өткізілді.

Жалын-1969 жылы құрылған Қазақ әдеби-көркем альманахы, 1986 жылдан дербес журнал ретінде шығады. Алматыда қазақ тілінде аттас баспамен басылып шығады.

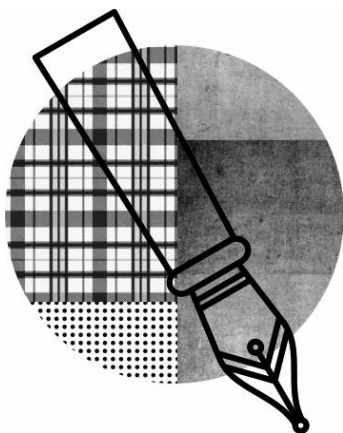
2019 жылы орыс тілінде проза, өлеңдер, аудармалар, сын және эссе шығаратын «Дактиль» электронды әдеби журналының алғашқы саны жарық көрді. Жасаушылардың бірі – Сергей Ким, ААӘМ-нің түлегі (журналдың бас редакторы) және жазушы Илья Одогов.

ЕКІ МЫҢ ОНЫНШЫ ЖЫЛДАР

Алғашқы екі онжылдықта біз болашақпен өмір сүрдік деп айтуға бола ма? Қалай болғанда да, мемлекеттің жоспарлары, стратегиялары мен уәделері бұған итермеледі. 2008 жылғы дағдарыстан кейін, тез арада «Дубайға» айналу үміті үзілген кезде, өз шындығының басқаша екендігі туралы түсінік пайда бола бастады, ерте ме, кеш пе оған үйренуге тура келеді. Үлкен және кішкентай жанжалдар халыққа белгілі болған кезде өз жақсы есіміңді сақтап қалу үшін үнемі ақы төлеу мүмкін емес. Әлеуметтік желілердің белсенділігі, оларды бұғаттау әрекеттері, суицидтің ең жоғары деңгейі және басқа да рейтингтерге қарсы. Мұның бәрі екі мың оныншы жылдар. Сондай-ақ, Украинадағы соғыс және оның Қазақстандағы ақпараттық жаңғырығы, өсіп келе жатқан синофобия, және, сайып келгенде, Президенттің қоғамдық ауысуы және жаңа мемлекет басшысының баспасөздің өзгерісті күту сценарийін ашуға тырысуына қарамастан, бұрынғы жолды ұстанатынын мәлімдеуі. Міне, қазақстандық әдебиеттің келесі буыны қалыптасатын жағдайлар. Қазір интернеттің арқасында жалпы үрдістерден тыс емес. Орыс тілін меңгерудің барлық орыс тілді кеңістікке шығу үшін жеткіліксіз екендігіне, қызығушылықтың бөлінуі үшін жиырма жыл жеткілікті болғанына келісуге тура келеді, бірақ қазақстандық кітап дүкендері сонымен бірге ресейлік баспалардың кітаптарымен толтырылған. Шетел әдебиетінің аудармалары орыс авторларына қарағанда әлдеқайда көп болды.

14 ТАРАУ.

АШЫҚ ҚОҒАМҒА

2 019 жылға дейінгі жеті жыл ішінде Сорос-Қазақстан қорының төрағасы қызметін атқарған Антон Артемьевпен қашықтықтан сөйлесіп үлгердік, оның негізгі жұмыс орны Еуропа, ашық қоғам негіздерінің Еуразиялық Бағдарламасының бөлімшесі болды. Бұл сұрақ қоюға, соның ішінде сырттан қарауға негіз болатын себеп:

Сіз алыстан қазақстандық мәдениетте болып жатқан оқиғаларды қадағалай аласыз ба?

Берлинде жұмыс істей отырып, мен Қазақстанмен тығыз байланысты ұстап, елде болып жатқан барлық оқиғаларды мұқият қадағалап отыруға тырысамын. Мәдени өмірдегі оқиғаларды қадағалау қиынырақ, өйткені бұқаралық ақпарат құралдарынан олар туралы аз білуге болады: көрмелерге, поэзия кештеріне, концерттерге бару

және тәжірибе алу керек; жаңа кітаптарды алып, оқып шығу керек. Өкінішке орай, мен осының бәрін жасауға үлгеру үшін Қазақстанға жиі келе бермеймін, өйткені мәдени іс-шаралар туралы менің ойым үзік-үзік.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы ашық қоғам дегеніміз не және сіз өз сұхбаттарыңыздың бірінде айтқан қордың мәдени бағдарламаларына қатысымдык көзқарас жобасы қаншалықты сәтті болды, мәдени жобалар саласындағы қызмет стратегиясының өзгеруі туралы не деуге болады?

Егер мен дұрыс түсінсем, қорда көптеген жылдар бойы «Мәдениет және өнер» жеке бағдарламасы жоқ дегенді айтқыңыз келіп отыр ғой, алайда қор жекелеген мәдени жобаларды қолдауды жалғастыруда. Шынында да, мен Қазақстанда қорды басқарған жеті жыл ішінде мәдениет пен өнерді, ең алдымен, еліміздегі қалың жұртшылықпен байланысы, медиум ретінде қарастыра отырып, мәдени жобаларды қолдауды жалғастырдық. Бұл біздің қорымызда он жыл бойы болған «Мәдениет және өнер» бағдарламасының ұстанымынан өте ерекшеленеді және оның аясында «Заманауи қазақстандық роман» конкурсы сияқты көптеген маңызды жобалар қолдау тапты. Біздің бүгінгі көзқарасымыз қандай да бір жолмен өнерді инструментализациялау болып табылады және мен бұл тәсілдің кемшіліктерін мойындаймын. Алайда, қорда, өкінішке орай, қазір осы саладағы жобаларды біздің еліміздегі Қор қызметінің алғашқы жылдарында жасаған масштабта қолдауға мүмкіндік беретін ресурстар жоқ. Бірақ мұндай тәсіл бізге көптеген жобаларды қолдауға мүмкіндік береді, оларды біздің қолдауымыздан тыс жүзеге асыру қиын болар еді. Олар өнер қайраткерлеріне сөз бостандығын шектемей, шығармашылықпен айналысуға мүмкіндік беріп қана қоймай, сондай-ақ, мысалы, халықаралық Адам құқықтары күніне орайластырылған, біздің серіктесіміз - «АРТ-Мекен» тәуелсіз галереясы немесе «1937: Еске алу аймағы | Жоқтау» Арт-жобасы ұйымдастырған көрмелер сериясымен үлкен қоғамдық резонансқа ие. Бұл көрмелер жай көрмелерден гөрі көп болды – олар белгілі бір қоғамдық кеңістікті қалыптастырды, онда келушілер біздің елімізде адам құқықтарын сақтау тақырыбында ой қозғап, пікір таластыра алды. Дәл осындай атмосфера

өнер түріне қарамастан Әділхан Ержановтың фильмдері көрсетілгеннен кейін немесе Cliqefest.kz фестивалдарында болды. Мұндай қоғамдық кеңістікті, сөйлеу бостандығы мен сөз бостандығы орнаған ашық платформаларды құру, менің ойымша, соңғы жылдары Қор қолдаған көптеген мәдени жобалардың басты құндылығы болып табылады.

Қордың жұмыс жасау кезіндегі мәдени бағдарламасындағы ең ұмытылмас оқиға ...

Мен бұл сұраққа жауап бермеуді жөн көремін – бұл қиын, өйткені мен кейбір жобаларды басқалардың есебінен атап өткім келмейді. Менің ойымша, әр жоба өзінше құнды және қызықты болды, ал менің субъективті пікірім бұл сұраққа жауап берген кезде мен атамайтын серіктестеріміздің ренішін тудыруы мүмкін.

Кітаптың бірнеше кейіпкерлерінің айтуынша, екі мың оныншы жылдары қор әдеби бағдарламаларды қаржыландыруды тоқтатқан. Әдеби жобаларды қолдаудан «Ашық қоғам» стратегиясын жан-жақты қолдауға көшудің себебі неде?

Шынында да, біз соңғы жылдары әдеби немесе публицистикалық жобаларға қолдау білдірдік. Соңғы мысалдар ретінде мен 2015 жылы қолдаған «Как много могут родители» кітабын немесе Гүлнара Бажкенованың 2018 жылы шыққан «Только не говорите, это слишком» кітабын еске түсіре аламын. Мұның бір себебі – әдеби жобалар, әсіресе көркем әдебиетке қатысты болса, өте ерекше деп ойлаймын. Қор, негізінен, әрқашан толық шығармашылық еркіндікті қолдайды және авторлардың тақырып таңдауына ешқашан әсер еткен емес. Бірақ деректі фильмдер немесе деректі әдебиет сияқты публицистикалық жанрларды авторлар қоғамда өзекті тақырыпта жасайды. Сондықтан оларды талқылау медиумы немесе платформа ретінде елестету оңайырақ. Мысалы, көркем әдебиет немесе көркем фильмдер әрдайым көп қырлы болады. Олардың эмоционалды әсерінің күші тұрғысынан олар тіпті деректі фильм түсіруден де асып түсуі мүмкін, бірақ оларды донорлар - мемлекеттік немесе мемлекеттік емес қолдау - кез-келген нақты тақырыпқа

байланбай, мәдениет үшін мәдениетті қолдау кезінде ғана мүмкін болады. Бұл біздің уақытымызда «Мәдениет және өнер» бағдарламасының миссиясы болды, мысалы, «Заманауи қазақстандық роман» байқауы заманауи қазақстандық әдебиетті дамыту мақсатында қазақстандық жас авторларды қолдауға арналған болатын.

Сіз қорда жұмыс істеген уақыт ішінде жобалар мен тұлғалар деңгейінде қордың қазақстандық әдебиетпен қандай байланысы болды?

Менің қазақстандық әдебиет адамдарымен ең белсенді байланыстарым менің қордың төрағасы болған кезіммен ғана емес, сонымен қатар менің қордағы жұмысымның басталуымен, 2000-2002 жылдары қордың атқарушы директоры болған Мұрат Мұхтарұлы Әуезовтің көмекшісі болған кезіммен байланысты. Сол кезде Қор Басқармасының құрамына (Қордың қазіргі Қамқоршылық кеңесінің аналогы) Әуезхан Қодар кірген болатын, мен оның туындыларымен сол кезде ғана таныстым. Мұрат Мұхтарұлының арқасында өзімнің адамгершілік бағдарларымның бірі деп санайтын Герольд Бельгермен таныстым. Кейінірек Герольд Карлович менің ағам Артур Игоревич Артемьевпен бірге оқығаны белгілі болды. 2003 жылы Герольд Карлович маған өз кітапханамда әлі күнге дейін сақтап жүрген сыйлы жазуы бар бірнеше кітабын сыйға тартты. Мен Герольд Карловичтің 2014 жылы Ұлттық кітапханада атап өтілген соңғы мерейтойында болдым және оны Қор атынан құттықтай отырып, оның маған қаншалықты әсер еткенін жеке айтуға мүмкіндік алдым.

Сол кезде мен Қорда Ермек Тұрсыновпен бірге жұмыс істедім, онымен біз осы күнге дейін жақсы таныс болып қалдық, оның фильмдері мен кітаптарын өте бағалаймын.

Мұрат Мұхтарұлының арқасында мен Бақыт Кенжеев, Бақытжан Қанапиянов және Юкки Маллинен есімді ақындардың шығармашылығын аштым, олармен біздің «Мәдениет және өнер» атты бағдарламамыздың арқасында танысуға мүмкіндік алдым. Осы уақытқа дейін Мұрат Мұхтарұлының өтініші бойынша бір күні Қазақ

әдебиетінің тірі классиктері Әбдіжәмил Нұрпейісов пен Олжас Сүлейменовке үрей билеп, қоңырау шалғанымды есіме түсіремін...

Жобалар деңгейінде сол кездегі ең есте қалған жоба – «Заманауи қазақстандық роман» конкурсы, бірақ мен ол кезде бұл жұмысқа мүлдем қатыспағанмын. Қорда осы жобаға қандай үлкен мән бергеніміз, оның жетістіктеріне және осы жобаның қазіргі Қазақстан әдебиетінің дамуына тигізген оң әсеріне қалай қуанғанымыз есімде.

Фокустың күрт өзгеруімен елдегі оқиғаларға көзқарас қалай өзгереді?

Өңірлік бағдарламада жұмыс істей отырып, маған Қазақстанға әртүрлі елдерді қамтитын бүкіл Еуразиялық аймақ тұрғысынан қарау оңайырақ - кейбіреулері біздікіне өте ұқсас, ал басқалары мүлдем өзгеше. Бұл шын мәнінде қоғамдық-саяси оқиғаларды қабылдауды біршама өзгертеді, бұл оларды басқа елдердің даму динамикасымен салыстыруға мүмкіндік береді. Мәдениет саласына келетін болсақ, біздің аймақтың барлық елдерінде, оның ішінде мәдени белсенділік саласында маңызды және қызықты оқиғалар орын алуда. Бұл өте қызықты құбылыс, онда мәдениет пен өнер туындылары өз пікірін білдірудің бір түріне, қоғамда болып жатқан көптеген процестерге қатысты өз ұстанымына айналады. Бұл тұрғыда Қазақстан да ерекшелік емес. Мен «adamdar.ca» жобасы сияқты аймақтық мәдени-азаматтық жобалардың дамығанын көргеніме өте қуаныштымын.

15. ТАПАУ.

DRAMA.KZ

Егер тәуелсіздік кезеңінде елдегі жазушылардың саны азды-көпті болса, театр режиссерлері қазіргі заманғы пьесалардың жоқтығына шағымданады. Мүмкін, мәселе қазіргі заманғы театрдың анықтамасында, проблемаларға қызығушылық танытуында, ал проблемалардың күші мен олар туралы көпшілік алдында сөйлесу онша қызықтырмайды. Алайда, бұл жағдайда барлық қиындықтар биліктің «салғырттығынан» деп есептеу дұрыс болмас еді. Көптеген тақырыптар тыйым салынған қоғам ішкі алауыздықты сыртқа жаюға әрдайым дайын емес. Кітап қаншалықты өзекті және көкейтесті болса да, назардан тыс қалуы мүмкін (өкінішке орай), ал кәсіби театр сахнасындағы қойылым назар аудартады.

Халықаралық фестивальдерге бірінші болып қазақстандық театрлар мен актерлер саяхаттай бастады, және екі мың оныншы жылдардың басында, менің ойымша, жағдай тек қазақстандық драматургтердің ғана емес,

көрермендердің де трендтер бойынша хабардарлығынан едәуір озып кетті. Бір нәрсе қалды - көрерменді тәрбиелеу, ал бұл тәуелсіз театрдың кем дегенде соңғы онжылдықта істеп келе жатқан жұмысы. Импрессарио Ольга Сұлтанова Алматыда «Откровение» заманауи театрының фестивалін ұйымдастырды, оған шетелдік қонақтар да келіп, таңдалған бағыттың дұрыстығына көз жеткізді. Өкінішке орай, фестиваль жобасы бүгінгі күнге дейін тоқтап қалды, дегенмен қазіргі театрдың тілін түсіне алатын көрермендер саны өсті, ал біреу драматург болуға шешім қабылдады, болды, және айтарлықтай сәтті.

Театр сыншысы және драматург Ольга Мальшева «Литер» газетінің корреспонденті Светлана Шестерневамен сұхбатында оның драмаға қалай келгені жайлы:

- «Курс» - бұл Қазақстанның кез келген қаласының айырбастау пунктінде орын алуы мүмкін ойдан шығарылған оқиға. Мен оны алты ай бұрын жаздым, адамдар ақша айырбастау пункттеріне қалай келетіндігі және олар ұзақ кезекте тұрған кезде доллар бағамы өзгеріп жатқандығы туралы жаңалықтар мен әлеуметтік желілерде айтылған кезде. Пьесада барлығы алты актер бар - айырбастау пунктінің екі қызметкері және оның төрт келушісі. Бірақ басты кейіпкер, сіз дұрыс байқағаныңыздай, бұл теңге бағамы. Пьесаның сюжеті бойынша ол күніне бірнеше рет айтарлықтай өзгереді: ол өсіп, төмендеп кетеді және бұл барлық кейіпкерлердің тағдырына әртүрлі дәрежеде әсер етеді.

- Бұл сіздің алғашқы қойылымыңыз емес. Мұның бәрі қалай басталды? Сіз журналистсіз, драматургияға қалай тап болдыңыз?

- «Курс» - тек бірінші. «Комьюнити» - маусымның соңында «ART и ШОК» кинотеатрында түнгі reading бағдарламасында көрсетілген Қазақстаннан Швецияға қоныс аударған екі гейдің оқиғасы екінші болды. Жазу уақыты келгенін түсіну кенеттен пайда болды: «ART и ШОК» театрының директоры Анастасия Тарасова өткен театр маусымында заманауи қазақстандық драматургия фестивалін өткізуді жоспарлады. Бізде драматургияның жағдайы қиын, ал фестиваль болмады - қатысушылар

болған жоқ, қаржыландырумен жұмыс істемеді. Жалпы, мені театр үшін ешкім пьеса жазбайтындығы қатты қынжылтады. Соңғы жылдардан бастап мен театр сынымен айналысамын, бұқаралық ақпарат құралдарында театр қозғалысын насихаттай бастадым, мен өзімді драматургияда сынап көруге бел будым, өйткені мен үшін қазақстандық театрды дамыту – маңызды жеке мәселе.

– Жалпы Қазақстандағы драматургияның жағдайы туралы не айта аласыз?

– Қайталаймын: Қазақстанда жергілікті драматургиямен бәрі өте қиын. Егер біз әлі күнге дейін қазақ театрларына қалам тартатын қазақтілді авторлар туралы айта алсақ, онда орыс тілінде соңғы жылдары бірде-бір назар аударарлық жергілікті пьеса ұсынылған жоқ. Бізде драматургтер мектебі жоқ, театрда өзекті мәселелер туралы айту мәдениеті жоқ. Бірақ сонымен бірге ондай театрдың қажеттілігі қазірдің өзінде бар. Мен жергілікті драматургия дами бастайды деп үміттенемін, ол кейбір абстрактілі махаббат хикаяларын баяндамайды не тарихи немесе ертегі сюжеттерін қайталамайды. Біз үшін бірінші кезекте азаматтық қоғам ретінде шынымен не қызықтыратыны туралы айтады.

Биыл тағы да Drama.kz фестивалі өтеді, оны орыс драматургы Олжас Жанайдаров басқарады, ол сонымен бірге екінші жыл «Любимовка» Мәскеу фестивалінің арт-жетекшісі қызметін атқарады. Олжастың жағдайға деген көзқарасы, сыртқы көзқарас емес, ұзақ уақыт бойы ол қазақстандық театрлармен, тәуелсіз және мемлекеттік театрлармен, мысалы, Лермонтов атындағы Орыс академиялық драма театры қойған «Джунт» спектаклімен жұмыс істейді.

Қазақстанда тәуелсіз театрлар көрерменге қарағанда «озық» болған жағдай бар ма?

Шындығында, елде еуропалық деңгейдегі тәуелсіз бір ғана театр бар, оны бәрі біледі деп ойлаймын. Бұл, әрине, АРТИШОК. Өнімділік, менеджмент, стратегия, аудиториямен жұмыс – мұның бәрі жоғары талаптарға сай келеді. Бірақ, кейде АРТИШОК ұсынған дүниелерге көрерменнің әресі жете қоймағандай әсер қалдырады. Мысалы, Мәскеуде сәтті болар еді деген «Дон Кихот»

спектаклін алматылық көрермендердің көпшілігі түсіне алмады. Сонымен бірге театр бұған дейін он жыл бойы өз көрермендерін дайындап, тәрбиелеп отырды, көрермендерге интеллектуалды, эстетикалық қойылымдар ұсынылған болатын («Аккомпаниаторша», «Толстая тетрадь», «Созвездия», «Байконур»), бірақ келесі, одан да қиын деңгейге көшу сәтті болмай шықты. Мен мұнда проблеманы, өкінішке орай, тәуелсіз салада АРТИШОК-қа лайықты бәсекелестердің болмауынан көремін. Көрерменге жалғыз білім беру өте қиын. Өйткені, бұл үшін орта қажет. Қазақстанда АРТИШОК сияқты бірнеше театрлар пайда болған кезде, көрермендерді бірнеше мекемелер заманауи, көп қабатты театр қойылымымен «сусындатқанда», онда көрермендердің жалпы сапасы, алға жылжуы, күрделі спектакльдерді түсінуі бірден артады.

Қазіргі заманғы театрға арналған қойылымдардың жағдайы қалай, Олжас, мен сізден есімдерді және назар аударуға болатын нақты шығармаларды атауыңызды сұраймын.

Менің ойымша, соңғы бірнеше жыл ішінде жағдай жақсы жаққа өзгерді. Бұл өте қарапайым болып көрінбеуі мүмкін, бірақ бұған 2017 жылы біздің заманауи драмаKZ фестивалінің пайда болуы көмектесе алып еді. Ол жыл сайын өткізіледі - фестивальде оқулар түрінде, байқау нәтижесінде таңдалған қазақстандықтардың пьесалары ұсынылады. Үш жыл ішінде драматургтердің жаңа буыны пайда болды, пьесалар жазылды, олар орыс драма конкурстарында да атап өтілді (және ондағы бәсекелестік деңгейі өте жоғары). Мен Нұрайна Сатпаева, Ольга Мальшева, Айнұр Кәрім, Мұрат Қолғанат, Хан Асанов сияқты авторларды айта аламын. Сатпаеваның екі әдемі, өте заманауи пьесалары бар: экология мәселесін күрт көтеретін «Ложки-липучки» атты жасөспірімдер туралы өзекті әңгіме; және «Молчание баранов» - қоғамдағы жайсыз тақырыптарды басу, әлеуметтік жағдайы төмен адамдардың құқықтарының жоқтығы туралы қойылым. Мальшева трагедия жанрында керемет жұмыс істейді - мысалы, «К нам едет Брендан Фрейзер» және «База» пьесаларында бюрократиялық класс сатиралық түрде көрсетіледі. Айнұр Кәрімнің «Летящей походкой» және «What's up 5 «Б»?» пьесалары «өмірлік» деп аталатындар

қатарынан - олардан көптеген замандастарымыз өздерін тани алады, бұл кез-келген деңгейдегі театрларға арналған керемет ұсыныстар. Қолғанат ерекше түрде жазады - оның «Я – камень» және «Пони» атты мысал пьесалары философия мен метафизикаға толы. Соңында, қазақтілді автор Хан Асанов жаңа драмалық шындықты ойлап табуға тырысады. Сондай-ақ, Малика Илахунованың өткен жылы біздің фестивальдің ашылуына айналған «Мен ояндым» саяси қойылымын атап өткім келеді.

Егер біз қазіргі театрдың Қазақстандағы, Ресейдегі және Еуропа елдеріндегі позицияларымен параллельдер жүргізетін болсақ, жалпы ұқсастықтары және айырмашылықтары қандай?

Мен әрдайым Қазақстанда театр саласы Ресеймен бірдей, бірақ уақыты 10-15 жыл кідіріспен болып жатқаны туралы айтқан болатынмын. Енді, айтпақшы, бұл үдеріс жаһандану мен Интернет-технологиялардың қол жетімділігі арқасында жеделдеді – ақпарат алмасу жылдамырақ. Өз кезегінде Ресей де Еуропада болып жатқан оқиғаларды қабылдап жатыр және соған ереді. Бұл қазіргі заманғы, озық театрға қатысты - дәстүрлі театр барлық жерде бірдей. Қазақстанда институционалдық проблемалар жеткілікті. Драматургияның даму тарихы елде таланттардың жеткілікті екендігін дәлелдейді - олармен айналысу, дұрыс жүйе мен стратегия құру керек. Бұл басқа театр аспектілеріне де қатысты - спектакльдер қою, менеджмент, кадрларды даярлау. Қандай да бір түсінікті театр процесі жетіспейді - дау-дамайсыз, тоқыраусыз, формализмсіз. Бірақ, театр мамандарының жаңа ықпалды буыны - ақылды, белсенді және дұрыс пікірлі ұрпақтың пайда болуына үміт бар. Мұндай адамдар Қазақстанда көбейіп келеді.

Абай IV пьесасы жартылай мифтік, ол туралы не білесіз, білуге тұрарлық па?

Мен ол туралы көп естідім, бірақ, өкінішке орай, оқымадым - мен оның арандатушы екенін білемін. Менің ойымша, бұл өте ерте пайда болды, қоғам оған дайын болмады. Өлі де дайын емес деп ойлаймын. Өңгіме ішкі тыйымдарға қатысты – қазақстандық қоғамның көп

бөлігі дәстүрлі, консервативті, оған мұндай тәжірибелерді қабылдау қиын. Батыс қоғамынан айырмашылығы, Қазақстанда (және Ресейде) вертикалды иерархия дамыған, дәстүр мен тарих негізінде тұғырға қондырылған адамдарды мысқылдау, сатиралық түрде ұсыну мүмкін емес. Біз «Южный парк» мультфильмін әлі түсіре алмаймыз.

«Мен мұндай әдебиеттің өмір сүруге құқығы жоқ деп дау айтпас едім», - деді ол. - Әдебиеттің бұл түрін сүйетіндер бар екені анық. Мен бұл кітапты әлеуметтік зиянды, қауіпті, араздықты қоздырушы, халықты араздату, билікті құлатуға шақыру, шатасушылықтар т.с.с. деп қарастырмаймын», - Герольд Карлович Бельгер Мұрат Телібековтың шығармасы туралы.

16 ТАРАУ.

ЖҰМАҒҰЛОВ / ЖҰМАҒҰЛ

Тоқсаныншы жылдары Қазақстаннан кеткен, Нью-Йоркте тұратын (мен тексердім) ақын Бақыт Кенжеев ақын Ербол Жұмағұл туралы өте жақсы пікірде. Ерболға сәлем жолдап, оның Мәскеуде өткен жылдарын еске алатын тағы да көптеген орыс ақындарын атай аламын. Мен бірнеше рет өз көзіммен ақын Ербол Жұмағұлға осы жерде, Алматыда, қалай сұрақ қойғанына куә болдым: о, сіз баяғыда қайтып келдіңіз бе? Он жыл өтсе де, менің ойымша, бұл сұрақ оны әлі талай мазалайтын сияқты. Оның үстіне, қайтып оралғанда ол үйде отырады және шығармашылықпен айналыспайды деп мүлдем айта алмайсыз. Менің ойымша, бұл осы процеске - қазақ әдебиетіне қатысатын адамдардың шеңбері қаншалықты тар екенін тағы бір рет растайтын сияқты, сонымен бірге бір-бірінің

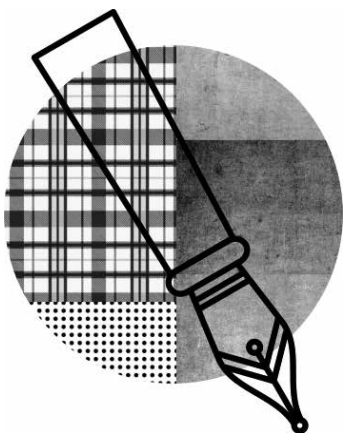
шығармашылығына қызығушылық танытпауы да мүмкін. Ербол ноутбуктен «Слух камней» фильмінің үзіндісін көрсетті, біз көшедегі кафеде кездестік, жалпы, жолым болды. Кезекті рет. Фильмде поэзия көп, бірақ сөзбе-сөз мағынада емес, бейнелерде метафора көп, ал тақырып ел үшін салыстырмалы түрде жаңа, КСРО ыдырағаннан кейінгі отаршылдық дискурстың мүмкіндігі туралы айтуға тырысу. Жоқ, ол өлең жазуды да жалғастырады. Бүгінде ол Абайдың «Қара сөздерінің» жаңа аудармасымен ресми түрде айналысуда.

– Абайды қалай айыптамады десеңізші: оны Кремльдің агенті ретінде жазды, Алаш Орданың пиар-жобасы деп те атады, ол «Сөздердің» авторы емес екенін айтты. Оның жек көрушілерінің саны өте көп болған және әлі де бар. Көптеген адамдар оның «Қара сөздерде» өз отандастарын қатты сынға алуға жол бергенін ұнатпайды. Сонымен қатар, ол орыстардан үйрену керек дейді. Бұл сөз әлі күнге дейін көпшілікті ренжітеді, дегенмен, бұған ренжу ақымақтық сияқты. Абайдың қай уақытта өмір сүргенін түсіну керек. Сол кезде кімнен оқу керек еді? Қазір біз үшін бүкіл әлем ашық. Тағы бір мәселе – ол отаршылдық режимде билікте отырды, сол кезде казактар жылына шамамен төрт көтерілісті аяусыз басып тастады. Озық интеллигенция Абайды көтерді, ол алашордашылар идеологиясының бір бөлігі болды. Бұл адамдар болашақты өздерінің идеалдарына сәйкес шын жүректен құрды және оларға архаикалық Қорқыт немесе басқа біреу емес, қол жеткізуге болатын билік қажет екенін түсінді. Бірақ тек Абаймен шектелу – бұл да өткеннің жәдігері. Егер мүмкіндік болса, мен онымен кейбір мәселелер бойынша дауласар едім – бұл «Время» газетіне, журналист және жазушы Ксения Евдокименкоға берген сұхбаттың үзіндісі.

Жұмыстың соңына дейін, әрине, әлі алыс, бірақ кейбір пікірлер Ерболдың YouTube каналында жарияланып, дәл қазір көрермен жинап жатыр.

17-ТАРАУ.

СӨЗ

Автордың өз шығармасын өзі басқызып шығаруы әдебиет үшін не деген сұрақ ашық, бірақ посткеңестік кеңестікте ол КСРО ыдырағаннан кейін кеңінен талқылана бастады. Жасырын түрде қолмен шығарылған, баспа машинкасына көшіру арқылы, кейде қолмен - басқа түрдегі өздері басып шығарған кітаптар, мемлекеттік цензурадан шығу әрекеті. Кеңестік кезеңде кітапты редакторлық іріктеу, басып шығару, мақұлдау кезеңдерінен, жалпы алғанда ұзақ жолдан өткеннен кейін ғана заңды түрде шығару мүмкін болды. Бірақ айта кету керек, бұл бірден үлкен басылымдарға апаратын жол болды. Жеке баспаханалардың ашылуы шыдамсыз авторлар үшін мәселені шешті. Кейде тіпті кәсіби редакциялау кезеңінен өтпеген кітаптардың шағын басылымдары кітап дүкендерінде пайда бола бастады.

Өз шығармасын өзі басқызып шығарудың тек сапасыз әдебиет болуы немесе мүлде әдебиет болмауы міндетті емес, сонымен қатар автордың принципті ұстанымы болуы мүмкін. Бүгінде кітап электронды өзіндік басып шығаруда танымал болғаннан кейін баспагерлерге келетіні жайлы мысалдар бар. Шекаралар жойылуда. Бірақ автордың баспамен жұмысындағы түбегейлі айырмашылығы – кітап үшін кәсіби мамандар тобы жұмыс істейді, сатылыммен қатынастардың құқықтық мәселелері де шешіледі, ең бастысы, баспаның атауы – шығаратын әдебиеттің сапасының белгісі.

Қазақстанда мемлекеттік баспалардан басқа, көркем және публицистика шығаратын, бірақ айқын позициясы мен түсінікті тұжырымдамасы бар жеке баспалар бар – көп емес. Саясаттанушы Досым Сәтбаевтың жеке мәдени-ағартушылық қорының «СӨЗ» әдеби жобасы бүкіл әлемде қарқынды дамып жатқан Creative Non Fiction жанрындағы кітаптармен айналысады.

Бұған, айтпақшы, осы кітап та жатады. Қазақстан үшін бұл жанр өте жаңа, көптеген орыс кітаптарының көлеңкесінен шығу өз тақырыптарына деген сұраныспен байланысты. Басқаша айтқанда, біз елімізде болып жатқан оқиғаларды асүйлерде ой елегінен өткізіп қана қоймай, кітап оқуға да (содан кейін оларды асүйде талқылауға) дайынбыз. Бұл жанрдағы кітап сұранысқа ие болу үшін, ол шынайы болуы керек екені анық. Мұнымен Қазақстандағы кейбір тақырыптардағы әңгіме оңай емес. Әр түрлі себептерге байланысты. Сондай-ақ, ол белгілі бір мәселемен айналысуы керек, мұнда бәрі тәртіпке сай сияқты – жақында біз үндемей, оның өздігінен өтіп кетуін күткеннен гөрі айтқан жақсы деп шештік.

Сондай-ақ, бұл менталитетке салқын қақтығыс шындығынан және фактілерден гөрі астарлы әңгімеге жақын із қалдырады. Мүмкін сондықтан болар, Досым Сәтбаевтың өзі үшін өзін көрсетуге алғашқы әрекет «Номенклатура туралы аңыз» романы болған. Ақын Ербол Жұмағұлмен бірлесе отырып жазылған астарлы әңгіме 2009 жылы аянға айналды, мүмкін он жыл бұрынғы сол қоғамның жағдайының көрсеткіші шығар. Салыстырмалы экономикалық өркендеу сәтінде кенеттен – проблемалар туралы сөйлесу әрекеті! Роман қызу пікірталас тудырды. Олар тіпті кейіпкерлердің прототиптерін іздеді. Мүмкін, Досым Сәтбаевтың кітап жобасы осы жерден бастау алар.

Ол өзі бірнеше еңбек жазған: «Коктейль Молотова» және «Сумеречная зона или ловушки переходного периода», бірақ саясаттанушының кәсіби қызметінен басқа басты жұмысы – авторларды таңдау.

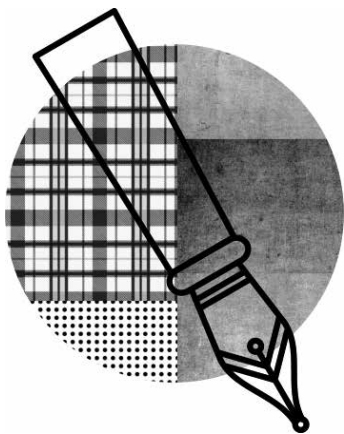
Жеке баспаның әр қадамы қисынды және ойластырылған болуы керек.

«СӨЗ» әдеби жобасында: 2016 жылы режиссер және жазушы Ермек Тұрсыновтың «Мелочи жизни», журналист Вадим Борейконың «Котелок» және «Другая Япония. Жизнь без чайной церемонии» атты жапон зерттеушісі Нацуко Оканың кітаптары жарық көрді.

Осы екі мың жиырмасыншы жылдың маңызды оқиғасы Досым Сәтбаевтың жаңа әдеби жобасы болатыны даусыз. 2019 жылдың қаңтарында АҚШ-та тарихшы Сара Кэмеронның 1930 жылдардағы Қазақстандағы аштық туралы кітабының тұсауы кесілді. *The Hungry Steppe. Famine violence, and the making of Soviet Kazakhstan / «Голодная степь. Голод, насилие и создание советского Казахстана»*. Бір жыл - бұл кітапты аударудың қалыпты мерзімі, ал мамырда бұл шығарма Қазақстанда «Аштық жайлаған дала. Ашаршылық, озбырлық және Кеңестік Қазақстанды орнату» атты қазақ тіліндегі әдеби жоба аясында жарық көрді. Тыйым салынған тақырыптар туралы сөйлесу – егер олардан құтылудың қажеті жоқ болса, онда жарақатты сезіну және айту. Қазақстандағы ғасырдың басындағы аштық – мұндай жарақаттардың бірі екені сөзсіз, оның кінәсі толығымен Кеңес өкіметінің мойнына түседі. Досым Сәтпаев пен оның баспасы қазақстандық оқырмандардың бір бөлігіне жол таба білген сияқты және бұл барлық авторлар үшін қазірдің өзінде үлкен қадам болды.

18 ТАРАУ.

ҚОРЫТЫНДЫ ОРНЫНА

Мұның бәрі қайда кетеді және бұл неге әкелуі мүмкін? Бұл тарауда - қорытындылай келе, мен қайтадан кейіпкерлерді атап өткім келеді, бірақ мен үшін кітаптың екінші атауын түсіндіретін кез келді. Тілге тиек етудің дер сәті. Жауап жоқ. Ешкім не қазақ әдебиетінің болашағын, не оның орыс тіліндегі болашағын, не қазақ әдебиетінің болашағын білмейді. Болжамдар дегеніміз - қазақ авторларының шығармашылығына қызығушылық танытатын әдебиеттанушы ғалымдар. Ақын, ААӘМ-нің түлегі Әнуар Дүйсенбиновтың өлеңдерін Нұр-Сұлтандағы Назарбаев Университетінің профессорлары Виктория Торстенссон мен Мария Дейкуте зерттейді және ағылшын тіліне аударады, университет заманауи авторларды студенттермен кездесуге шақырады.

Алматыдағы ҚазҰУ-ді де, Абай атындағы ҚазҰПУ-ды да заманауи авторлардың жұмыстары қызықтырады.

Авторлардың өздері мәдени өмірмен ғана емес,

әлеуметтік өмірмен де айналысады. Ақын және заманауи суретші Зоя Фалькова феминизм тақырыбында сөз сөйлеп, қазақстандық және шетелдік көрмелерге белсенді қатысады, Мариям Зияй, Ирина Гумыркина журналистикада жұмыс істейді. Арина Осиновская, ААӘМ студенті, KAZFEM қозғалысының негізін қалаушылардың бірі болды. ААӘМ түлегі Жанар Секербаева - «Феминита» қазақстандық феминистік бастамасының тең құрылтайшысы. Феминист, пауэрлифтер және ақын. Ол өзінің ғылыми еңбектерінде «гендерлік» тұжырымдаманы белсенді дискурста кеңейтуге және академияға денелік, жыныстық және гендерлік сәйкестілік мәселелерін қосуға тырысады.

2019 жылдың жазында мен Арина Осиновскаямен сұхбат жаздым, бұл өте нақты оқиғаға - Алматыда феминистік марш өткізуге тыйым салуға орайластырылған. Біз оған мұның бәрі не үшін қажет - полицияға бару, айыппұлдар мен тәуекелдер туралы әңгімелестік. Жауап қарапайым болып көрінді, тіпті айқын естілмеді, бұл табиғи процесс, заманауи, артықшылықтарға емес, құқықтарға қол жеткізу әрекеті, одан да көп қиял емес артықшылықтар, бірдеңе жасауға деген табиғи ықылас, және егер мүмкіндік болса, елден шықпай, әлеммен бірдей шындықта өмір сүру. Кейінірек, менің білуімше, Арина кетіп қалды.

Мен «феминизмді» қайда және кім оқытқандығы, енгізілген және ұсынылған «технологиялар» туралы сұрадым? Бүкіл бастама қатысушылардың ынта-жігері болып шықты, олар шетелдегі фестивальдарға саяхаттай бастады, олар басқа белсенділермен кездесті, идеялар мен мысалдар пайда болды. Егер белгілі бір ұрпақ қазір бірбеткейлер және жауапкершілігі бар жандар жоқ, «бәрі сатылады» десе, мен ең болмағанда үндемей отыра алмайтындарды біліп үлгердім.

Ақын, поэзия шеберханасының «ұстазы» Павел Банников Factcheck.kz жобасының редакторы ретіндегі жұмысы мен өлең жазу қалай үйлесетіні туралы сұраққа жауап берді:

«Олар мүлдем ойламаған жерден өте жақсы үйлеседі, дегенмен, журналистика басқа шығармашылық

жұмыстарға жиі кедергі келтіретін сияқты. Бірақ, жоқ, фактчек пен сандық криминалистика дағдылары көмектеседі – сіз фактілерді тексеру кезінде үнемі егжей-тегжейлі қарап, бұрын байқамаған нәрсеге назар аударуды үйренесіз. Оптиканың мұндай кішкентай ығысуы кенеттен күтпеген бөлшектерді кез келген жерде көруге мүмкіндік береді: кескіннің негізі бола алатын біреудің тірі сөйлеу элементтері, физикалық және медиа шындықтың кішкентай бөлшектері – кейде мәтінге түрткі болады. Егер салыстыратын болсақ, фактілерді тексерумен айналысатын үш жыл ішінде мен алдыңғы бес жылға қарағанда екі есе көп өлең жаздым”.

Жазушы және әдебиеттанушы Орал Арукенова 2018 жылы «Правила нефтянки» романын шығарды, айтпақшы, Ресейде шығарылған кітаптарды негізінен қазақстандық нарыққа әкелумен айналысатын "Меломан" ірі сауда Холдингі баспасының ынтымақтастық жағдайларындағы алғашқы кітаптардың бірі. Елдегі ең бай және табысты болып саналатын саланың жұмысы туралы инсайдерлік ақпарат өзілмен жазылып, өзекті, меншікті, қазақстандық тақырыптарға тек көркемдік жанрда сөйлесудің тағы бір талпынысы болды.

Дәл осы 2018 жылы ақын және суретші Зоя Фалькова мен аудармашы, эссеист және арт-менеджер Антон Платоновтың «көркем дуэті» қазақстандық авторлардың көркем мәтіндері қаланың рельефіне байланысты берілген «Путеводитель по смыслам Алма-Аты» интерактивті жобасын бастады. Жоба қосымша ретінде жұмыс істейді, оның аудио нұсқасы да бар. Мәтін мен дыбыс шебіндегі эксперимент аудиторияны кеңейтуге тырысу ретінде поэзияның да, прозаның да қазіргі заманғы тенденцияларына сай келеді. Фестивальдардағы бірлескен қойылымдардан тағы бір концептуалды дуэт шығып, ол өнер орталығына айналды: 2017 жылы Art Journal-да жарияланған манифесттен суретшілер мен ақындар Мария Вильковиская мен Руфия Дженрбекова құрған «Креольский центр» - қиялмен өндіру және қиялдың өндірісі.

Креол орталығын құру идеясы 2011 жылы дүниеге келген. 2012–2013 жылдары Креол орталығы Алматының дәл ортасындағы «шығармашылық кластердің» негізінде әр апта сайын әр түрлі форматтағы мәдени іс-шараларды ұйымдастыра отырып, өнер кеңістігін құрды. Осы бөлмеден шыққаннан кейін, КО әр түрлі іс-шараларға қатыса отырып, көркемдік кураторлық кабаре ретінде жұмысын жалғастырды.

Көркем топ пен институт арасындағы басты айырмашылықтардың бірі – біріншісінің жасырын, партизандық және арандатушылық режимде өмір сүруі мүмкін, ал екіншісі «біз» баяндауының азды-көпті түсінікті қоғамдық трансляциясы арқылы ғана мөнге ие болады, қауымдастықтарды белгілеу мүмкіндігі бар. Мәселен, Гете институты әдепкі жағдай бойынша бір-бірімен диалог жүргізуге дайын белгілі бір ұлттық мәдениеттің болуын болжайды; Қазақ опера және балет театры, тиісінше, қазақ емес опера және балетпен және т.б. байланысу мүмкіндігі бар дегенді білдіреді. Отандық және шетелдік агенттерді төлқұжаттық-әкімшілік қағидат бойынша бөлетін мәдени өкілдіктердің ұлттық шеңбері шекара бекетінің логикасында жұмыс істейді, бұл әдетте біз білетін өнер рухымен және тарихымен онша сәйкес келмейді.

Біраз уақыттан бері ақын Рамиль Ниязов Креол орталығында әкімші болып жұмыс істеді, дуэт поэзиялық іс-шаралар мен заманауи өнер көрмелерінде өнер көрсетті және 2018 жылы «Под одной обложкой» Квир поэзия жинағын шығарды. Кітапқа әр ел авторларының 21 өлеңдер жинағы енген.

Әнуар Дүйсенбинов, Павел Банниковтың семинарына қатысқан ақын, фестивальдер мен «кештердің» қатысушысы, соған қарамастан, әрқашан өзін-өзі ұстады және өз бетінше тұжырымдаманы қалыптастырған мәтіндерді жариялай бастады. Екі тілден – орыс және қазақ тілдерінен рифма мен аллитерацияны біріктіретін өлеңдер. Шығармашылық ортадағы «табынушылық» танымалдылықты және әдебиеттанушылардың назарын ескере отырып, екі тілді сәтті эксперимент өткізді.

Қорытындылай келе, мен «Тамыр» журналының редакторы, түркітанушы Айман Қодардан әдебиеттің әлеуметтік жауапкершілігі туралы жорамалын сұрадым, міне, оның кітапқа жіберген эссесі:

БАСҚА ШЫНДЫҚ ШЕГІНДЕ НЕМЕСЕ ӘДЕБИЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Жақында Билли Айлиш есімді әншінің жаңа әні шықты, ол «сендердің мен туралы не ойлайтындарың – менің жауапкершілігімнің аумағында емес», – деп ән салды. Бірақ адам әйгілі болған кезде оның белгілі бір салмағы мен әсері болады және ол кейбір адамдар үшін үлгі болады. Бұл қысым жасайды, адам өзін үлкейткіш әйнектің астындағы құмырсқа сияқты сезінеді. Бір жағынан, өз ойларын өнер арқылы жеткізу үшін атақ қажет және маңызды, бірақ екінші жағынан моральдық шектеулерге қысым жасайды және ауыртпалық түсіреді.

Өйткені, қаншама актер өз өкілеттігін асырып жіберді, соңында Голливуд одан бас тартты.

Мен қазір кино және музыка әлемі туралы айтамын, бірақ менің ойымша, бұл әдебиетке де қатысты. Себебі, сөз – бұл күш. Егер қаласаңыз, бұл денеге енген тіршілік. Бұл бұрын болған нәрсе, және сіз басқа адамда болып жатқан құбылыстардың куәсі болдыңыз. Рұқсат етілген және сөз бостандығы арасындағы шекара қайда?

Бүгінгі таңда суретші қаншалықты еркін? Мысалы, сол Билли Айлиш барлық жын-перілерді шкафтан шығарып, бізге өзінің қараңғы Нарниясын көрсетеді және біз бақыттымыз, өйткені мұндай Нарнияның өзі үнсіздік пен шығармашылықтың мүмкін еместігінен гөрі жақсы.

Сөз – бұл басқа әлемдерге арналған әуе порталы, онда біздің әлемде мүлдем қолайсыз нәрсе болуы мүмкін. Мен көбінесе кармалық нумеролог ретінде жан-дүниесі басқа әлемдерден шыққан және әлі күнге дейін осы әдісті есте сақтап, оны өз шығармашылығы арқылы жеткізгісі келетін адамдар жақсы жазушылар болатынын байқаймын.

Дегенмен, егер кітап әртүрлі ұлт пен діннің өкілдері арасында алауыздық туғызса, оны жасауға жазушы жауапты ма? Мысалы, Салман Рушди өзінің жан түршігерлік өлеңдерімен көп шу шығарды. Оның

Ұлыбританияда шыққан романын мұсылман елдерінде құшақ жая қарсы алмады және оған тыйым салынды, сондықтан олар оны соттағысы келді. Немесе дәл қазір Орхан Памукты алайық, ол қазір өзінің отаны Түркияға орала алмайды.

Сөз бостандығы мен жеке шындықтың бағасы қандай? Жазушы әрдайым оны еркін айта ала ма? Ақыр соңында, автор біреудің айтуымен жүргенде, ол сезіліп, жақсы сезімдер тудырмайды, өйткені бұл қағазды ысыраптау. Бұл оның шынайы дауысы мен шынайылығы емес. Бірақ кейде адамның ойлағанын жазу үшін оның хабарламасын оң және теріс қабылдауға болатындығына дайын болу керек. Егер ол осындай батыл қадамға баруды шешсе, оның виртуалды шындығы біздің күнделікті өмірімізде қандай зардаптарға әкелетінін түсіну керек.

Адам өлсе де, оның қағазға түсірілген идеялары өлмейді. Мәтін арқылы олар бір бастан екінші басқа көшіп, бізге сенім ұялатады немесе оны алып тастайды. Ойлану шеберлеріне қол жетімді сананың бұл манипуляциясы тіпті қауіпті болуы мүмкін.

Менің ойымша, кез-келген адам сияқты, жазушы да өзінің сөзіне жауап беруі керек. Сөздер адамның санасындағы нәрсені өзгертеді. Сөз өлтіруі мүмкін, бірақ, емдей де алады. Ал егер адам осы құралды қолданса, онда оның өзіне алатын жауапкершілігін түсіну керек, өйткені ұшып кеткен торғайды ұстауға болмайды.

Әрине, сіздің сөздеріңіз онша әсер етпейтін, мүлдем рухтандырылмаған адамдар болады. Бірақ мен әртүрлі шығармаларды және ішкі «тыйымдарды» оқу тәжірибем туралы айтамын.

Мен Дориан Грейдің портретін бірінші жартысын оқығанда, гедонизм, өзін-өзі ұстау, азғындық және толық заңсыздық жазушының ойында мүлдем қалыпты нәрсе деп ойладым және ол бізді осыған шақырады. Романды оқығаннан кейін ғана мен оның керісінше жаңа бастағанын түсіндім. Мен бұл бақыт емес екенін көрсету үшін бәріне жол бердім. Егер мен романды жасөспірім психикасымен оқып бітірмесем, мүмкін, мен жаман болып кетер едім. Өсіп келе жатқан алып Netflix-пен барлығының бірдей романды аяғына дейін оқуға шыдамы жетпейді.

Автор өзінің шындығында жол берілмейтін нәрселерге жол бергенде, ол мұны әрқашан бізді босату үшін жасамайды. Ол мұны өзінің жеке блоктарын

пысықтау үшін, сонымен қатар Вербер өзінің «Не болса ..?» деген сұрағымен тәжірибе жасау үшін жасай алады.

Бірақ сонымен бірге, біреудің романында ұятсыз нәрсе болған кезде, бұл бізге осындай шындық болуы мүмкін екенін көрсетеді. Бұл зорлық-зомбылық, агрессия, тәуелділік қалыпты жағдай деп болжауға мүмкіндік береді. Бізге «күнә жасауға» рұқсат береді, өйткені біздің сүйікті кейіпкеріміз осылай жасайды. Ол ұрлайды, зорлайды, өлтіреді. Демек, бұл қалыпты жағдай және сіз мұны жасай аласыз ба? Сонымен, Стивен Кингтің бала мектеп ішінде кетіп бара жатып, бәрін өлтіретін бір кітабына тыйым салынды, өйткені бір бала оны оқып, өзін басты кейіпкермен байланыстыра отырып, өзінің зұлмат ерлігін өмірде орындауға тырысты.

Буддизмде олар сіз адамға физикалық түрде қол тигізбесеңіз де, оны өз ойыңызда үш рет өлтірсеңіз де, бұл кісі өлтіруге теңестіріледі, өйткені сіз оған жол бердіңіз және сіз одан ұялмадыңыз дейді.

Менің ойымша, әр жазушы оқырмандар оның бәрін бір-бірін өлтіруге шақырмайтынын, бірақ оның ішінде болған шындық нұсқаларының бірін көрсететіндігін түсінуі үшін өз шекарасын өзі анықтай алады, ескертулер жаза алады, пікірлер жаза алады, сөзден кейінгі сөз жасай алады. Бірақ жазушылар мен ақындар үшін ең маңызды нәрсе - олар өздерінің тәртіптерімен қандай-да бір тәртіпті жойып жатыр ма, жоқ па, соны шешу керек?

Егер олар шығармашылық арқылы деструктивті әрекет етсе, онда сіз бұл жойылу басқа адамдардың өміріне таралғанда не істеу керектігін түсінуіңіз керек.

Тіл, Хайдеггердің айтуынша, болмыстың мекені. Көптеген философтар тіл әрекеттерді орындай отырып, тілдің атқарушылық функцияларын тапты - мысалы, генерал бұйрық береді, діни қызметкер «сендер енді ерлі-зайыптысыңдар» дейді. Жазушы немесе ақын дәл сол әрекеттерді біздің жан дүниемізде орындай алады.

Біз, оқырман ретінде, сол немесе басқа шығарманың бізге қалай әсер ететіндігін түсінуіміз керек. Бұл бізде әдемі нәрсе жасай ма немесе деструктивті мінез-құлыққа шақыра ма?

Менде ертедегі Шопенгауердің, оның өмірлік жазбаларын оқығанда, ол барлық адамдарды ақымақ және менің назарыма лайық емес деп ойлауға шақырды. Және өте ұзақ уақыт бұл пікір менің санамда қалып қойды және менің

өмірімді улады, адамдармен жақындасуыма, оларға сенуіме жол бермеді. Баяғыда қайтыс болған адамның бір ғана сөйлемі, мүмкін, қателесіп, күш бөлінуде емес, бірлікте екенін түсінбеуі мүмкін. Бір ғана сөйлем, және менің өмірімде қаншалықты бұзылған немесе жасалмаған қатынастардың болуына әсер етті.

Сөз әсер етуі мүмкін, әр түрлі әлемдердің жаратушылары мұны түсінуі керек, өйткені олар бізді осы әлемдерге тартады, бірақ сонымен бірге жаңа дүние жасау, туғызу үшін адамға ұшу және еркіндік сезімі қажет, және сіз әлі жазылмаған сөздердің әсері туралы алаңдағанда ол қалай пайда болуы мүмкін?

Бұл тітіркендіреді және шығармашылық үшін ағымның ішінде болу және осы ағымның өзімен бірге не өкелетінін білу маңызды. Менің ойымша, мұндай жағдайда барлығымызға, оқырмандарға да, жазушыларға да тек сана-сезім көмектеседі.

Егер біз өз мәтіндерімізбен не істеуге тырысып жатқанымызды түсінсек, сондай-ақ оларды қандай мақсатта жазатынымызды және олардың бізге оқырман ретінде қалай әсер ететінін түсінетін болсақ, бұл әлеуметтік жауапкершілік бізге онша ауыр болмайды. Өйткені, біз қоғамның алдында жасаушылар ретінде қабылдайтын өмірдің кез-келген құбылысымен, оның ішінде жауапты құбылыспен жұмыс істеуге болады.

Егер сіз бұған қарасаңыз, онда далада ертеректе жыраулар халық не ойласа, солай сөйлейді, бірақ хан алдында бетке айта алмайды. Жырау мүмкін, ол үшін ол ештеңе алмайды. Бірақ қанша адам бар сонша шындық. Осы немесе басқа кітап сізді қандай шындыққа шақырады - сіздің де жауапкершілігіңіз. Бұл сіздің еркін таңдауыңыз. Ешкім сізді оқуға және оқығаныңызға сенуге мәжбүрлемейді. Резонанс деген нәрсе бар, егер жазылған нәрсе сізге сәйкес келсе, ол сіздің жаныңыздағы жауаппен жауап береді. Егер олай болмаса, сіз кітапты ең басында тастай аласыз және сізге жақын нәрсені іздей аласыз.

Әр кітаптың артында адам, ал адамның артында, әдетте, ол оқыған кітаптар болады. Ал бұл екі қырлы қылыш, сондықтан қазір цунами сияқты бізге түсіп жатқан мазмұнға мейлінше саналы және сыни көзқараспен қарайық, сонда біз өзіміздің шындығымыз не екенін және ненің онымен ешқандай байланысы жоқ және болуы мүмкін емес екенін түсінетін боламыз.

SOROS.KZ

Книга издана при поддержке Фонда Сорос-Казахстан.
Кітап Сорос-Қазақстан қорының қолдауымен жарық көрді.

Алматы, 2020 год.